

Svenska Linné-Sällskapets
Årsskrift

Årg. XXIV 1941

SVENSKA
LINNÉ-SÄLLSKAPETS
ÅRSSKRIFT

ÅRGÅNG XXIV · 1941

U P P S A L A

1941

UPPSALA 1941
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
4146

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Den Linnéanska traditionen. Av KNUT HAGBERG	1— 17
Linnés iakttagelser av s. k. knoppmutationer. Av K. V. OSSIAN DAHLGREN	18— 28
Linnés nemesis-tankar och svensk folktro. Av ERLAND EHNMARK . .	29— 63
Några Linnélärjungar — ämnessvenner i Kungl. Vetenskapsakademien. Av OTTO GERTZ	64— 67
Regnblomman, Linnés »väderspäman». Av MAGNUS FRIES	68— 78
När Linnæus tillträdde sin professur. Ett tvåhundraårsminne. Av ARVID HJ. UGGLA	79— 88
Ett obeaktat zoologiskt bidrag av Linné i en tysk tidskrift 1743. Av ASTA EKENVALL	89— 96
Meddelanden från den Linnéanska stiftelsen på Hammarby. XIII. Av RUTGER SERNANDER	97— 113
Smärre meddelanden	114— 117
Summary of contents	118— 120

Sällskapets egna angelägenheter:

Styrelsens års- och förvaltningsberättelse för år 1940	121
Linnémuseet	122
Skattmästarens berättelse för år 1940	123—125
Stat för Svenska Linné-Sällskapet för år 1941	126—127
Revisionsberättelse	128
Svenska Linné-Sällskapets styrelse	129
Nyttillkomna ledamöter	130

*Bidrag till 25:e årgången böra anmälas hos
och om möjligt insändas till undertecknad under
januari månad 1942.*

ARVID HJ. UGGLA

*Redaktör för årsskriften
Adr. Uppsala.*

DEN LINNEANSKA TRADITIONEN

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets sammankomst den 25 maj 1941

AV

KNUT HAGBERG

DET SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET HAR PÅ SISTONE BRA många gånger haft anledning att celebrera 200-årsminnen. På tvenne seklers avstånd ha vi under de närmast förflutna åren följt det största svenska geniets genombrottsväg. Inom detta samfund ha ROBERT FRIES och NILS VON HOFSTEN talat om 200-årsminnen av Linnés triumfer i Holland. Våren 1941 ha vi också några viktiga data i Linnés liv att erinra om. Den 5 maj 1741 — gamla stilen — utnämndes doktor Carl Linnæus efter en lång och egendomlig befodringsstrid — inom parentes kan man påpeka, att medan allt flyter synes handläggande av akademiska befodringsärenden vara en konstant faktor i svensk kulturhistoria — till professor i praktisk medicin i Uppsala. Minst lika viktigt var, att doktor Linnæus i mars samma år av riksens ständer fått i uppdrag att anställa »sin resa till Gotland, Öland och andra orter för att göra sig underättad om fäргеgräs samt andra tjänliga örter och växter». Tio dagar efter professorsutnämningen gav sig Linnæus på väg mot söder från Stockholm.

Fast den citerats så många gånger förut kan första dagens reseanteckning här tåla att upprepas:

»Stockholm reste vi ifrån i den behagligaste vartiden, kl. 11 förmiddagen. Solen sken klar och luften var något kulen.

Våren, som ej bör mätas efter kalendarium utan efter klimatet och värmen, var så vida kommen att lönnen utslagit sina blommor, men ej blad; att björken nyligen utspruckit och blommade som bäst; alens stiplar voro nyligen utbrustna och granen hade på sina yttersta kvistar små röda smultronlika knoppar, som voro dess hanblomster, men ännu ej mjöliga; lind, ek och asp stodo ännu sofvande i sin vinterdvala.

Blommuor voro inga andra än draba prima, caltha, glechoma, leontodon, hepatica, anemone secunda, oxalis, adoxa, salices.

Ibland fåglarna hade göken nyss begynt gucka och ladusvalan såg man i dag den första.»

Det har sagts flera gånger och med rätta, att det knappast existerar något lyriskt poem, som bättre än dessa ord, bättre än detta enkla konstaterande av fakta fångar den svenska vårens anda. Den för letande efter nyttigheter av Riksens ständer utskickade professorn i praktisk medicin skrev sina reseberättelser så, att de i dag studeras som levande litteratur, den friskaste, den mest poetiska prosa som skrevs under vårt ädla svenska 1700-tal. Det vore förvisso anledning att redan ur denna litteraturhistoriska synpunkt påminna om dagens 200-årsjubileum. Den mycket stora skara svenska författare, större eller smärre, som sedan dess vandrat i svensk bygd och sökt väcka intresse för och kärlek till blommor och djur och mänskligt vardagsliv i skilda landsändar, de ha alla — direkt eller indirekt — gått i Carl Linnæi spår.

Men fast vi alltid böra minnas, att Carl Linnæi reseskildringar höra till vår klassiska litteratur och att deras författare var en av våra största prosaister, så får det icke förgätas, att de också ägde en annan och vidare betydelse. I företalet till sin Öländska och gotländska resa skrev ju Carl Linnæus själv: »Skrifarten är mycket enfaldig, varför jag torde bli hårdt ansedd av många Plinii näktergalar.» Med det ganska elaka och underfundiga uttrycket Plinii näktergalar menade han sådana, som på ett kruserligt och pyntat sätt förde sina observationer till torgs; för honom själv var saken, faktum det enda betydelsefulla. Han skulle vara mycket missnöjd, där han nu botaniserar på de elyseiska fälten, om hans resor endast finge en minnestavla i våra vittra hävders galleri.

Det är ingen fara för den saken. Ju mer man tränger in i vår lärdomshistoria, desto bättre märker man, att med den resa som började den 15 maj 1741 väcktes till liv en ny form av kunskapssträvan i vårt land.

Om man kunde sätta sig in i den tanken, att doktor Linnæus aldrig erhållit sin profession i Uppsala och icke fått Riksens ständers uppdrag att förrätta resor i svensk landsbygd, om alltså med andra ord den unge Linnæus tvingats att söka sin utkomst utanför vårt land, så hade likväl otvivelaktigt hans vetenskapliga gärning blivit ungefär vad den nu i verkligheten kom att bli och hans rykte hade säkerligen icke heller blivit mindre, om något sådant inträffat. Däremot hade svensk bildningstradition i väsentliga stycken förvisso kommit att få ett helt annat utseende. Man kan säga med ett visst berättigande, att 1741 är ett ännu viktigare datum i svensk kulturhistoria än i Linnæi biografi.

Den linneanska traditionens inflytande är givetvis icke lätt att fixera. Det sträcker sig över så många områden, röjer sig i oväntade sammanhang. Att beskriva det någorlunda utförligt skulle taga mycket lång tid. Jag kan självfallet endast lämna några antydningar om dess djup och dess mångsidighet.

Den tyske linneanen BECKMANN har givit en ganska mörk bild av den

linneanska traditionens avtynande i Sverige redan under mästarens senare levnadsår. Han säger i sin *Schwedische Reise*: »Kärleken till naturhistoria är till och med i Sverige nästan utslocknad, så att det utom Linnæus, far och son, icke finnes fyra personer, som med rätt allvar beflita sig om den. Inte heller får man i Uppsala på långt när så rikliga tillfällen och anledningar därtill, som utlänningar förmoda. Framför allt är det svårt att därstädes inhämta själva de grundläggande kunskaperna, emedan arkiatern icke är van vid att undervisa systematiskt och sysselsätta sig med småsaker, utan hellre ser, att åhörarna diskutera med honom och vid lägenhet fråga honom efter vad de ej rätt fatta.»

TH. M. FRIES, som utgivit Beckmanns resa, har här till med all rätt anmärkt, att denna skildring är betydligt överdriven; den naturvetenskapliga forskningen i Sverige kunde ju alltjämt uppvisa en lång rad av lysande namn. Men i jämförelse med den entusiasm som omgav den unge professor Linnæus under 1740-talet hade otvivelaktigt klimatet för den svenska Floras älskare blivit betydligt mycket kyligare. SAMUEL ÖDMANN fick ju ungefär samma intryck som Beckmann. Några år efter faderns död konstaterar den yngre von Linné i ett brev till arkiater BÄCK, att »den här fordom formerade naturalhistorien är landförvist och att ingen mera känner den».

Går man ett stycke längre fram i tiden får man också mest klagorapporter från de botanikintresserade studenterna i Uppsala. Den linneanska lärostolens innehavare CARL PETER THUNBERG var ju en högt förtjänt man och en världsberömd forskare; det ligger en viss sanning i AGARDEHS omdöme, att »Linné upptäckte knappast en enda växt (utom den som bär hans namn), Thunberg upptäckte tusen». Men i sitt uppträdande synes Thunberg — om man får tro vad BESKOW berättar i sina Lefnadsminnen — ha varit allt annat än imponerande; hans undervisning var torr och hans uttryckssätt en smula löjligt. Han var icke den som kunde elda studenterna till naturens studium.

Den 25 maj 1807 firade Carl Peter Thunberg hundraårsminnet av Linnés födelse med en ståtlig oration; tillfället var även på annat sätt betydande, ty samtidigt invigdes den nya botaniska trädgården. Talet, som är hållet i en stil som slaviskt ansluter sig till de linneanska skrifternas egen, inskräp, att naturkunskapen är lika viktig för teologen, för de lagkloke, för läkaren, för filosofen, för hushållaren. Man får ett intryck av att den linneanska traditionen ännu befann sig i högsta blomning, när man hör Thunberg apostrofera exempelvis teologerna:

»För teologen öppnar sig här ett oändeligt fält till betraktelse, till kännedom och helig vördnad för den Gud, som han tjänar. Han finner denne Guden lika tillbedjansvärd uti åskans blix och nordskenets fladdrande ljus: uti

solens glans och fixstjärnans tindrande strålar, som uti Sinai tordön och Mosis brinnande buske.

lika härligt uti Amaryllens och Gloriosas prålande blommor, som uti påfågeln lysande färger.

lika förundransvärd uti den ofantelige valfiskén, vilken lastar hela skepp, som uti de osynlige infusionsdjuren, av vilke millioner kunna rymmas inom en enda vattendroppa.

lika allvis uti varje djurarts underbara byggnad och hushållning, som uti varje blommas minsta delar.

Utan insikt i naturen känner han ofullkomligt den Gud, som han dyrkar; tolkar ofta orätt den heliga Bok, som här innehåller Guds uppenbarelser; och saknar ofta tusende skäl att väcka övertygelse hos tvivlaren.»

Men trots denna efterklang var intresset för Linnéminnet icke så allmänt i Uppsala. Det visar bäst det Linnéska institutets korta saga. Om detta sällskap, som under 1800-talets första år förde ett tynande liv, skrev en av dess medlemmar: »Såsom ett litet pretentionslöst sällskap för vänner, som idkade samma yrke, hade det vigheten av en bestämd samlingsplats; men i och med detsamma som det utbasunades för ett linnéskt institut, firades på dettas födelsedag i själva verket dess begravning.» Icke bara själva faktum, men också den resignerade tonen tyda på att ingen vågade räkna med något alltför livligt Linnéstudium i Uppsala.

I detta sammanhang vill jag också erinra om ett annat Linnésällskap, som kom till åtskilligt senare, nämligen det år 1832 den 23 maj instiftade Linnéska samfundet i Stockholm. Det kom till på ett mycket storståtligt sätt; allt vad de förenade konungarikena ägde av rang och glans finns upptaget i medlemsförteckningen. President var excellensen SKJÖLDEBRAND — som för resten själv varit Linnélärjunge och som kortfattat i sina Memoarer och utförligare i sin *Voyage pittoresque au Cap du Nord* hyllat mästaren — och bland hedersledamöterna märktes så gott som alla rikets höga herrar och det norska statsrådets medlemmar; bland svenska ledamöter lysa namnen TEGNÉR och FRANZÉN; bland utländska den kände ryske diplomaten greve SUCHTELEN, ALEXANDER VON HUMBOLDT och H. C. ØRSTED. Vid första sammankomsten yttrade ordföranden generallöjtnant friherre VON SCHULZENHEIM: »Vi äga det mest smickrande hopp, att ävensom det likartade Londonska sällskapet tillvunnit sig sin konungs och nations välvilliga uppmärksamhet, skall snart det Linnéska Samfundet förvärva sig alla Skandinavien ädla invånares förtroende och välvilja, samt en vördad konungs nådiga omvårdnad, hägn och beskydd.»

Hoppet kan, som sagt, ha varit mycket smickrande; det gick likväl i kvav. Liksom för det Linnéska institutet blev för det Linnéska samfundet dess födelsedag i själva verket dess begravning, och av det under så lysande auspicier begynta företaget blev frukten ett mycket magert häfte Handlingar för år 1832, innehållande utom den storståtliga medlems-

förteckningen några små botaniska och zoologiska notiser, en förteckning på prisämnen och två utmärkt vackert kolorerade planscher av PALMSTRUCH.

Denna snöpliga utgång hängde nog delvis samman därmed, att Linné-intresset hos oss från början fick en något ensidigt officiös och retorisk högtidsprägel. Man behöver bara tänka på skillnaden mellan de första svenska Linnébiografierna och DIETRICH HEINRICH STÖVERS *Leben des Ritters Carl von Linné*. Stövers stora biografi — som mycket snart också utgavs i en ståtlig engelsk upplaga och även i engelsk översättning blev mycket läst — är ett för sin tid storartat arbete, i själva verket utan fråga den förnämsta Linnébiografien före TH. M. FRIES', ett både insiktsfullt och kritiskt verk, byggt på grundlig originalforskning. Av de tidigare svenska minnesteckningarna är visserligen en på sitt sätt ett mästerverk, AGARDHS av Svenska akademien prisbelönta Äreminne över Carl von Linné, men det är snarast en lärdomshistorisk essay. Vid samma tillfälle tävlade den sedermera som psalmhistoriker med rätta berömde prästmannen J. W. BECKMAN med icke mindre än tvenne Linnébiografier; båda erhöles mention honorable och utgavos 1824 i bokform under titeln *Minnen av lediga stunder*. De äro förvisso mycket vältaliga; stämningsfulla liknelser och ståtliga perioder rulla förbi i jämnt tåg; de sakna visst icke förtjänst, tvärtom, men deras vetenskapliga originalitet är mycket ringa.

Ett prov på Beckmans retorik kan förtjäna anföras. Det gäller Linnæi Lapplandsresa:

„Nu reta honom lyckligt överståndna faror till nya vägstycken: han uppstiger på den majestätiska bergäs, som omfamnar Sverige och synes understödja nordstjernan, och tager avsked av dvärgbljörkar, gentianer och andromeder, för att skåda naturen uti den djupaste dvala, klädd med en evig snö. Där i djupet för hans fötter brusar denna ocean, som bakom fasta bonmar för forskningsbegäret undangömmar ett mera retande föremål än Kolkis för girigheten. Han nedstiger, och på dess trolösa böljor, som emot isberg och klippor krossat så mången djärv seglare, kryssar han i ordets egentliga bemärkelse åtta dagar för att se, om ej emellan islupna skär någon av hans blygsammaste vänner döljer sig. Återtåget ifrån denna oöverstigliga gräns gör han till en alldeles ny resa, åtföljd av nya mödor och upptäckter och återkommer ifrån det besvärliga och vådliga företaget med ett rikt byte av märkvärdigheter ifrån alla tre naturens riken, och riktad med kännedom om allt, som förtjänt uppmärksamhet.

Den korta vilan använder Linné till redovisning för resan inför det Samfund, som föranstaltat den, och till fortsättande av de avbrutna föreläsningarna. Vid de gjorda upptäckternas ordnande vågar han redan övergiva ett av alla naturforskare följt system, för att göra början med införande av ett eget: och ifrån denna tid börja Europas största män räkna naturalhistoriens mest lysande tidevarv, och med sin uppmärksamhet oavbrutet följa en yngling av tjugofem år. Han hade nyss vid Akademien invigt en alldeles ny vetenskap om metallerna,

då det förr nämnda förbudet avbryter hans företag. Likväl skall han emot Akademiens vilja utbreda sin älskade vetenskap ibland dess söner, och själv samla en vidsträckt kännedom om fäderneslandet. Lyckligtvis kunde detta bäst ske långt ifrån lärosalar, varest blott bristande formaliteter förbjödo honom dröja. Han lämnar det otacksamma Uppsala, och återkommer ej förr, än återtåget liknar Alkibiades' triumf ifrån Piré till talarstolen. Med sina mest älskade lärjungar går han likt forntidens Gymnosofister, att giva undervisning ibland skogar och berg.»

Detta är vad man skulle kunna kalla den svenska Linnélegenden, icke så särdeles ansluten till den historiska verkligheten, men så mycket mer beprydd med de stilblommor, de ädla tänkesätt, som av ålder hört vår akademiska värtalighet till.

I än högre grad gäller detta om en skrift som den mycket framstående läkaren S. A. HEDINS Minne av von Linné, fader och son. Det är verkligen en mycket stor skillnad mellan Dietrich Heinrich Stövers rent sakliga forskarintresse och denna svenska Linnétradition, som smakar bra mycket av ovan högtidsdräkt och stel söndagsstämning.

Om sanningen skall bekännas, måste man tyvärr också medge, att vår stora romantiska diktning — guldåldern framför andra i vår litteraturhistoria — endast på ett ganska utvärtes sätt bär spår av Linnétraditionen. Det är på respektfullt avstånd våra stora romantiska diktare hylla Carl Linnæus. ATTERBOM diktade väl både 1811 och 1836 om Blommorna; han gick givetvis icke heller förbi Linnea borealis; dikten heter också kort och gott Linnea:

Vad svävar över skogen,
vid vakans sista slag?
En vördad skugga, trogen
sitt forna hems behag;
den siarn som mig tydde
och med sitt namn mig prydde;
Naturens präst med fromma
och glada anletsdrag!

Han tyckes vilja stanna
vid Nordens midnattsfest;
men snart med mulnad panna
ser bort den höge gäst.
Han suckar: »Svenska jorden
är ej förändrad vorden;
men ack! det svenska hjärtat,
finns därav kvar en rest?»

Man får väl säga att detta är en ganska schablonmässig och av ovidkommande intressen präglad Linnébild. TEGNER har talat inspirerat om Linné vid invigningen av den nya kyrkan i Stenbrohult; GEIJER publi-

cerade sina sista och skönaste dikter i en kalender som hette Linnea Borealis, utgiven av MALMSTRÖM och BERGMAN. Men allt sådant gällde skalet mer än kärnan, namnet mer än saken. Endast en enda av vår romantiska tidsålders store diktare har ådagalagt någon kunskap om de linneanska skrifterna. Det är FRANZÉN. I hans ungdomsdikt Emili eller en afton i Lappland talas det på ett ställe om Andromeda:

Dock själva mästars röst av Andromeda vanns,
då han åt Flora knöt från fjällarna en krans.
Som Perseus såg han rörd den sköna i sin kedja
på klippan i en flod från bergssnön luta ner,
och darrande om hjälp med lyfta armar bedja.

Vi känna alla det ställe i Flora lapponica, som Franzén här åsyftar. Till yttermera visso har Franzén själv i kommentaren till 1810 års upplaga av hans skaldestycken hänvisat till Linnæi Flora lapponica, pag. 126. Men detta är för så vitt jag vet det enda stället i vår romantiska tidsålders klassiska litteratur, där Linné apostroferas på ett sätt som tyder på personlig kontakt med de linneanska skrifterna. ATTERBOM diktade också om Andromeda, men det var väl efter Franzéns anvisning.

Fram emot mitten av 1800-talet dog sällan någon mer betydande person i Uppsala, utan att de sörjande hugnades med ett griftekvåde av den väldige barden JOHAN NYBOM; det var en av hans få mera regelbundet flödande inkomstkällor och han brukade på äldre dagar säga, att det fördom aldrig ringde till begravning i Uppsala utan att han hade en tia banco på fickan och förhoppning om en glad afton. Till den linneanska traditionen har man emellertid ingen anledning att räkna den gode Johan Nybom, ty enligt vad LOUIS DE GEER meddelat i sina Minnen kunde skalden »icke skilja råg och vete, icke tall och gran, knappast ek och björk, men skrev de mest glödande naturbeskrivningar, däruti de träd mest prunkade, som hade prunkande namn, såsom sykomorer och lemoner.»

Detta är icke väl förenligt med den linneanska andan, men Johan Nybom har icke desto mindre hyllat blomsterkonungen. Det skedde, när år 1839 den siste kvarlevande av Linnæi döttrar gick ur tiden, den då redan åldriga fröken LOVISA VON LINNÉ. Händelsen inspirerade givetvis Johan Nybom till ett högstämt drapa. Det heter där:

En värld av ljuva blommor ligger bunden
med namnlös trängtan i naturens famn;
då går en yngling tankfull genom lunden
och ger dem alla både ord och namn;
känn Carl Linné — en konung utan like,
ty hela blomstervärlden var hans rike.

Ett snillet tornerspel stod upp i norden,
ett nytt Olympia, men på kristnad grund,
och hän med starka vingar över jorden
gå ljusets örnar ifrån Odinslund;
där främst bland vise patriarken talar
orakelord utöver berg och dalar.

Hans minne tynger dessa minnets stränder;
— i snillet Pantheon finns ej större namn —
det var en sol, som ljus för världen tänder
med flammorna utur sin egen famn;
en sådan soluppgång som hans i norden
skall kanske aldrig mer belysa jorden.

Det är ganska typiskt för en icke ovanlig, ganska löslig form av svensk Linnékult.

Men man bör också observera, att fosforismens ledande ande, LORENZO HAMMARSKÖLD, i sitt arbete Historiska anteckningar rörande fortgången och utvecklingen av det Philosophiska Studium i Sverige — alltjämt det enda existerande standardverket på området — icke har glömt Carl von Linné. Han införes i raden som representant för den wolffianska filosofien och Hammarsköld ger en kort sammanfattning av den linneanska världsbilden; visserligen har Hammarsköld säkerligen orätt i, att Linnæus hade något att skaffa med den tyske upplysningsfilosofen CHRISTIAN WOLFF, men hans intresse för Linnæus som filosof är — som vi strax skola få se — av ganska stor symptomatisk betydelse.

Hittills har min framställning av den linneanska traditionen varit huvudsakligen negativ; men dessa nämnda fakta måste beaktas, om bilden skall bli sann. De ha dock mest gällt ytan. I detta Sällskap är det onödigt att påminna om, att i början av 1800-talet fortsattes den linneanska traditionen av naturforskare som WAILENBERG, AGARDH och ELIAS FRIES, QUENSEL och SWARTZ. Även utanför de botaniska och zoologiska disciplinerna kan man märka den linneanska traditionens styrka.

HENRIK SCHÜCK har i sin litteraturhistoria på ett sinnrikt sätt ställt mot varandra de stora namnen BERZELIUS och HWASSER som symboler för två skilda kulturströmningar i svenskt bildningsliv under 1800-talets början. De äro kontraster. Berzelius företräder den empiriska forskningen, Hwasser den romantiska spekulationen. De voro också fiender; åtminstone betraktade Hwasser Berzelius som ärkefienden.

Efter vårt sätt att se borde det ju vara Berzelius, som fullföljer den linneanska traditionen. Detta är också förhållandet. SÖDERBAUM har i sin väldiga biografi över Berzelius beskrivit, hur den blivande store kemisten fick sina första naturvetenskapliga intressen under intrycket av

linneansk prästgårdstradition. Han skriver: »Linnés minne levde ännu i oförbleknad hågkomst överallt i Sveriges bygder, och örtkunskapen blev självfallet det kapitel i naturens stora bok, vari de unga först fingo lära sig stava.» Hur det sedan i detalj kan tillämpas på Berzelius skall jag nu icke gå in på, eftersom den intresserade kan undersöka saken i Söderbaums biografi.

Men att Israel Hwasser skulle ha haft något att göra med den linneanska traditionen förefaller i förstone mera osannolikt.

Det är nu först att märka, att fastän Israel Hwasser blivit rätt bortglömd och fastän hans medicinska teorier och romantiska filosofi numera blott betraktas som kuriositeter, så har hans historiska betydelse varit utomordentligt stor. Generationer av svenskar fingo genom Hwasser sin uppfattning icke bara om läkarens kall utan om livets grundläggande villkor. Hela den mäktiga andeströmning, som vi kalla svensk idealism, har i Hwasser en av sina grundläggare och stora profeter. Till och med Schück, som dock anser att Hwassers teorier äro rotväliska, understryker, att han »gav sina lärjungar en hög och ideal uppfattning av tillvaron, förakt för nyttan, hängivenhet för sanning och skönhet», som fyllde dem med lågande entusiasm. Det har också många gånger framhållits, att om den svenska medicinska utbildningen och den svenska sjukvården stått på en jämförelsevis mycket hög ståndpunkt, så beror detta i stor utsträckning på Israel Hwassers uppfostrargärning.

Hwassers teori, som blev ett evangelium icke bara för blivande läkare utan för nästan alla dåtida vetenskapsämnen i Uppsala, är tyvärr rätt svår att i hast klargöra eller popularisera. Det ser i förstone ut som vore den en produkt av SCHELLINGS filosofi, men så är nu enligt min mening knappast förhållandet; Hwasser har fått sina flesta läroteser från den store engelske 1600-talsläkaren SYDENHAM. I detta sammanhang kan jag emellertid nöja mig med att anföra Nordisk familjeboks sammanfattning av Hwassers medicinska filosofi. Det heter där:

»Hwassers vetenskapliga åskådning hade medicinsk utgångspunkt, uppfattningen av sjukdomens och förgängelsens väsen såsom en självförstöring. Den tanken, att individen, när den bestämmer sig själv, bestämmer sin egen undergång, blev uppslaget såväl till hans uppbyggnad av sjukdomsläran som till hans uppfattning av alla övriga spörsmål angående människans kroppsliga och andliga liv. Målet för hans strävan var att finna en överensstämmelse mellan andens och naturens lagar. Häri var han lärjunge till Schellings filosofi, som han även i andra avseenden närmade sig. Till Hwassers grundtankar, utvecklade till en världsåskådning, som han kallade den biologiska, hörde idén om det ur det eviga och heliga utgående livet, släktets genom generationsakten uttalade makt över individen, nödvändigheten av det andliga medvetandets seger på personlig-

hetens alla områden, det enskildas underordnande under det allmänna i samhället. Som två grundkrafter till allmänhetens förädling genom religionens makt angav Hwasser kvinnans kärlek och ynglingens entusiasm för det heliga.»

Jag är icke övertygad att denna sammanfattning är alldeles adekvat; att jag dock anfört den beror på att jag icke vill att någon skall tro att jag sökt godtyckligt lägga problemen till rätta. Ty denna lära har, så överraskande det än låter, ofantligt mycket att göra med den linneanska traditionen i Sverige.

Det finns ett gammalt tyskt uttryck som lyder: »Jeder liest seinen Kant.» Men liksom KANT blivit föremål för de mest skilda utläggningar och fattats på sätt som icke alls stämma överens med varann, så har Linnæus också spelat en bestämmande roll i sammanhang, som för oss i dag äro mycket svåra att fatta. Faktum är nämligen, att det mesta i denna nyss refererade Hwasserska teori enligt Hwasser själv är hämtat från de linneanska skrifterna. Israel Hwasser förnekade Schelling i många stycken; han var en kritisk lärjunge till Sydenham; men han var, enligt egen uppfattning, hel och hållen linnean. Och han ansåg att han var den rättrogne linneanen till skillnad från Berzelius, som han betraktade icke bara som en arg kättare utan som en grov förfalskare av det linneanska evangeliet.

Detta är en ingalunda oviktig aspekt på den linneanska traditionen. Handlingarna i målet utgöras dels av Israel Hwassers akademiska program vid medicine doktorspromotionen i Uppsala 1841, som utgöres av en översikt av den medicinska forskningens historia i Sverige, dels av ett tal som Hwasser höll vid Skandinaviska studentmötet i Uppsala 1856 och som i hans Valda skrifter i utvidgad form omtryckts under titeln Linnés minne.

Jag skall be att få göra ett längre citat ur den förra skriften, som är ett på många sätt märkligt dokument:

»Det är väl sant, att Linné skattade specialkunskapen om växternas individualitet högt och, för det fullständiga uppfattandet därav, även använde det så kallade naturliga systemets metod, men icke var det denna kunskap, som utgjorde det högsta målet för hans sökande. Det var *blomnings-akten*, som oupphörligt fästade hans längtande, kärleksfulla blick, och det var dess inre betydelse, som han med siarens aning sökte och djupare än någon före och sannolikt även efter honom uppfattade. Blomstervärlden var för honom naturens klaraste och fullkomligaste hieroglyfskrift, en uppenbarelse av livets eviga grund, och det var denna, men icke dess förgängliga alster, som kallade honom och spände hans forskningskraft. Således äro uttrycken: att 'Gud låtit honom skåda in i sin hemliga rådkammare' och 'deum omnipotentem a tergo transeuntem vidi — et obstupui' icke några meningslösa fraser eller blott uttryck av fromhet, utan de utgå omedelbart ur hans själs innersta djup, ur själva den heliga roten till hans vetenskapliga världsåskådning. Han stod inför den praktfulla förlåten i naturens tempel och förtjustes av dess härlighet, men icke

var det förlåten själv, så schön och rikt prydd den även var, som fångslade hans blickar, utan tvärtom ville han genomskåda den och uppfatta det eviga inre, som på en gång, allt efter graden och beskaffenheten av betraktarens åskådningsförmåga, av densamma fördöljes eller uppenbaras. Om av de oräkneliga, som lyssnat till hans röst och överlämnat sig åt samma forskning som han, någon större eller mindre del säger, att det är den noggranna beskrivningen av förlåten själv, som utgör denna forsknings huvudsak och att vad som ligger bakom den icke angår oss —, så kunna de väl i vanlig mening vara stora botanister, men Linnéaner äro de icke, ehuru de möjligen följa ledningen av hans system, ty dettas väsentliga princip hava de icke begripit.

Denna princip eller Linnéanismens egentliga grundtanke är *Generationens* idé och, ehuru alla naturforskare av högre ordning, så i äldre som i nyare tider, hava sökt denna idé såsom sin forsknings förnämsta ledstjärna, är det likväl ingen, vilken i den grad som Linné uppfattat det faktiska av dess uppenbarelse och haft en så stark tro på dess inre sanning. Livet, eller som är detsamma, naturens uppenbarelse inom den organiska världen, framträder i tvenne huvudsakliga former: individuell livsprocess och släktlivsprocess. Den inre identiteten av dessa måste väl var och en erkänna och mig veterligen har ingen förnekat den, ehuru de naturforskare, som alldeles icke tänkt därpå, svårigen kunna räknas. Det ömsesidiga förhållandet mellan bägge kan åter olika uppfattas. Antingen är den individuella livsprocessen det förnämsta och ursprungliga, och släktlivet uttrycket därav, eller också tvärtom. De flesta antaga den förra av dessa meningar. Linné står främst ibland dem som yrka det senare. Enligt hans åskådning uttalar den individuella varelsen genom släktlivets akt sin innersta betydelse och sitt absoluta beroende av ett högre. Individualiteten kan begripas genom släktlivet och icke tvärtom. Med denna grundtänka har sexualsystemet åter, som jag vågar tro, ett så nödvändigt inre sammanhang, att då den förra var given, det senare icke heller kunde utebliva.»

Så långt Hwasser. Citatet är mycket signifikativt. I fortsättningen av samma skrift och i talet En blick på Linnés minne härleder Hwasser sina grundläggande principer, en efter en, ur Linnés system.

Sin uppfattning om kärleken lika väl som sin uppfattning om sjukdomen härledde Hwasser ur linneanismen. Till och med sin sega och bittra strid mot Berzelii förslag att förlägga den medicinska fakulteten till Stockholm betraktade Hwasser själv som ett fortsättande av den linneanska traditionen. I några rörande ord yttrade vid omnämnda Skandinaviska studentmöte sommaren 1856 formulerade Israel Hwasser på detta sätt sitt andliga testamente:

»Jag har icke haft tid att besöka Linnés egentliga forskningsfält, utan blomstervärlden är för mig ännu i dag ett väl med stark värma älskat, men dock i avseende på den vetenskapliga uppfattningen av dess yttre rikedom främmande land. Men hans världsåskådnings grundidé har varit mig helig, och Linnés aning att det är medicinen, som har bestämmelsen, att till fullständig vetenskaplig makt utveckla livets idé, har jag känt såsom en mitt läro-kall åliggande förbindelse. Därigenom har jag förvärvat å ena sidan den verkliga lycka, att över mitt nattomhöljda forskningsfält, där det mänskliga eländets förfärliga storhet annars skulle bragt mig till förtvivlan, min tanke

åtminstone inför min egen betraktelse förmått sprida en ljusare dager, och å den andra den insikt i ungdomens betydelse, i följd varav jag kunnat gå den till möte med både kärlek och vörndnad, och fått åtnjuta ett återsvar, som sällan fallit på en akademisk lärares lott. Även min vörndnad för kvinnan och kärleken, har så vitt den kan kallas vetenskaplig, linneiskt ursprung. — — — Det är nog att jag nu på min ålderdom ärligt bekänner min genom långvariga och ihärdiga studier utvecklade övertygelse, att medicinen icke kan bli en verklig vetenskap utan genom utveckling av linneanismens egentliga grundtanke, och att vad jag nu hos mina åsikter kan anse hava någon verkligt vetenskaplig betydelse, är med denna grundtanke fullkomligt överensstämmande. Jag tror mig således hava rätt, att kalla mig för Linnés lärjunge, ehuru min kunskap i botaniken är så gott som ingen. Denna rättighet åter, vilken jag sålunda vågar tillerkänna mig, uppfyller min själ med verklig, stark och nästan övervallande glädje, ty därigenom blir det stora problem, som är medicinen förelagt, fullkomligt klart i min föreställning, och min själ genomtränges av det upplyftande hoppet, att hon en gång skall vinna förmåga att lösa det, och därigenom bli en mäktig att träda fram såsom mänsklighetens genom eländets djupa och rika erfarenhet uppföstrade och verkligt nyfödda ande, vilken skall med ny, himlaburen kulturkraft genomtränga världen och om möjligt fullborda nyfödelsens verk. Men då jag nu vid min levnads afton fattas av detta mäktiga hopp, faller en stråle därav även på det läroverk, vilket jag under det längre tidsskiftet av min levnad tjänat, och jag säger i mitt inre med stark förtröstan: den medicinska fakulteten i Uppsala skall icke gå under; Linné tillhörde den och invigde den till ungdomens centralorgan i Norden, och att den skall bli det är min ålderdoms varmaste bön och den skall, jag känner det, till höjden åtfölja min sista suck.

I samma mån som den stora idén om släktets makt över individen hos Linné utvecklade sig, såsom den högre formen av livets uppenbarelse — — uppfattade han den såsom förklaring av kärlekens mystär. Men i samma stund han gjorde detta, genomträngdes hans innersta av en underbar klang. Ifrån naturens hjärta kom en fläkt av kärlekens verkliga ande, som mäktigt rörde strängarna i hans själs eolsharpa, och gjorde honom till skald. Nagon av Linnés vedersakare, jag minnes nu icke vilken, har sagt, att linneanismen är naturens idyll men icke dess vetenskap. Så ytligt detta omdöme även är, innehåller dock dess första sats sanning. Linnés skaldeingivelse var dock för stor att kunna inrymmas uti någon av versmakeriets former, men den införlivade sig med hela hans världsåskådning och gav åt denna en människor i allmänhet genomgripande prestige, som är utan motsvarande exempel i kulturens historia.»

Det är en romantisk och filosofisk Linnæus, vars bild Hwasser här i överensstämmelse med sin natur har tecknat. Man bör nu kunna förstå, hur det kunde komma sig, att Uppsalaromantiken, som aldrig själv haft mycket intresse för fauna och flora, dock på sätt och vis kan räknas till den linneanska traditionen. Frågan är också om det icke finns något av värde att taga fasta på i Hwassers karakteristik av linneanismens världsåsiikt, något som senare forskare, vana vid den moderna empiriens betraktelsesätt, icke ha haft blick för.

Strängt taget är det kanske icke heller någon alltför djupgående skillnad mellan Hwassers syn på Linnæus och den som hystes av den störste naturvetenskapsmannen i det samtida Uppsala, ELIAS FRIES. Elias Fries var ju en av de förnämsta botanister vårt land ägt och han hade naturligtvis ett helt annan förståelse för och kännedom om de linneanska skrifternas mångsidiga innehåll än Israel Hwasser. Men också Elias Fries var en spekulativ natur och han tillhörde icke förgäves den romantiska tidsålderns Uppsala.

Elias Fries var liksom Linnæus smålänning och prästson; när Levertin talar om den fromma prästgårdstradition, som han vill återfinna även i de linneanska skrifterna, så är det svårt att följa honom, ty den linneanska världsåskådningen var i själva verket ganska ödslig; däremot kan detta gälla om Elias Fries. För min del känner jag knappast någon gestalt i svensk lärdomshistoria, som blivit så orättvist förbisedd som denne store vetenskapsman och djupt lärde humanist; hans vetande sträckte sig över så vida fält, och de tre band essayer av hans hand, som bära titeln *Botaniska utflygter*, äro enligt min mening ett av det svenska 1800-talets klassiska prosaverk.

Ganska många av dessa prosauppsatser handla direkt om Carl Linnæus; alla äro de mer eller mindre präglade av den linneanska traditionen. Det var Fries som först utgav de linneanska *Nemesisanteckningarna*, vilkas betydelse han ingalunda underskattade; det kan också sägas, att de viktigaste bidragen till kännedom om Linnæus' biografi, som sonen THORE MAGNUS FRIES sedan framlade i sin stora levnadsteckning, redan finnas antydda i Elias Fries' uppsatser.

Nu var Elias Fries först och främst en av de förnämsta botanister, som levat i Norden, men han var, som sagt, också en religiös idealist, en spekulativ romantiker. En av hans tidigare vittra uppsatser har till titel: *Äro naturvetenskaperna något bildningsmedel?* Fast han själv, som han ofta visat, var djupt förankrad i det mytologiska studium, som kännetecknade vår romantiska tidsålder, bekänner han dock där: »Tror man verkligen Gud Faderns oändliga, härliga verk, varuti såväl de doftande blommorna på marken som de tindrande på fästet, äro stavelser, ej vara på en gång enklare och klarare, men ändå lärrikare och djupsinnigare än alla forna skalders och tänkares sköna drömmar och förvillelser?»

De biologiska vetenskaperna äro, utvecklar Elias Fries, förgården till den religiösa kunskapens tempel. »Ty likt det skrivna ordet är naturens bok i sin rikedom outtömlig, var och en som söker, finner däruti vad som bäst passar för sig: barnet frid, ynglingen skönhet och mångfald, mannen outtömliga ämnen för sin verksamhet; ålderdomen en högre vishet och ett högre hopp. På goda grunder kan man därför kalla naturens rike en förgård till nådens; tyvärr! de flesta äro tillfredsställda av det

förras sinnliga njutning och yttre fägring, som äro dess förgängliga del, men anade de blott, vilken ousäglig vishet, »hur mycket skönt i varje åder av skapelsen och livet sig förråder», skulle de allvarligare söka »källan den evigt klara.»

Det intressantaste blir dock i detta sammanhang frågan, hur vår romantiska diktningens stora skalder ställde sig till denna romantiskt filosofiska eller religiösa förkunnelse. Det är lätt att svara. Atterboms Blommorna har till motto ett citat från Elias Fries, så lydande:

»Naturalstren själva äro ett mytiskt teckenspråk, som tydes lika av varje sinne på samma bildningsgrad. Ju närmare denna ligger naturen, såsom både i släktets och den enskildes ungdom, ju öppnare är sinnet för detta levande bildspråk. En halv, söndersplittrande reflektion avleder därifrån; men ett helt, ett grundligt studium återför till barndomssinnet och naturen.»

Alltså, till och med Atterbom, vår mest romantiske och idealistiske diktare, saknar icke, om man från ytan söker tränga litet djupare, direkt och väsentlig kontakt med den linneanska traditionen. Man får bara icke begära, att den Linnæus, som Uppsalaromantiken förstod, skall likna den som vi, med våra kanske lika smak- och tidsbestämda ögon, söka uppfatta.

Under alla förhållanden kan man konstatera, att denna romantiska tolkning av Carl Linnæi lära förde till upptäckten, att de linneanska skrifterna höra till vår svenska vitterhet. Det var nämligen icke alls, som så ofta påståtts, LEVERTIN, som först framförde detta påstående; själv har han naturligtvis icke heller velat hävda något så groteskt. Vi hörde nyligen, att Hwasser kallade Linnæus en av våra stora, våra största skalder. Det är en uppfattning, som man också återfinner i sådana verk som WIESELGREN'S Sveriges sköna litteratur och MALMSTRÖM'S Svenska vitterhetens historia. Malmström behandlar de linneanska skrifterna under rubriken Den sköna prosan; han dröjer särskilt vid talet Om märkvärdigheter uti insekterna.

Uppsalaromantikens Linnétolkning är ett av de intressantaste kapitlen i den linneanska traditionens historia, och denna tolkning har åtminstone på ett par punkter lett till bestående resultat.

Detta visar i varje fall att man gör sig skyldig till ett stort misstag, om man förnekar den linneanska traditionens betydelse för vår idealistiska och romantiska kultursträvan under 1800-talets förra hälft. Det är bara det, att romantikerna sökte — och på sitt sätt funno — en annan Linnæus än den vi äro vana vid. När man läser Hwassers Linnétolkning får man till slut det intrycket, att Linnæus på sätt och vis var stamfader även till den svenska idealistiska filosofien. Han tolkas som vore han det. Man har i varje fall att konstatera, hur oerhört mycket den linneanska

traditionen betydde även för dem, som enligt vårt sätt att se voro så främmande som gärna är möjligt för naturstudium i linneansk anda.

Det är blott ett sidospår inom den linneanska traditionen vi här följt, låt vara enligt min mening ett mycket betydelsefullt. Det är icke tal om annat än att huvudlinjen är den, som representeras av den botaniska forskningen. Men den är känd av de flesta som i dag äro här. Jag skall därför icke följa den nu, utan i stället taga upp några andra sidospår; först därigenom får man en föreställning om det linneanska inflytandets vidd och mångsidighet.

Den ende med Elias Fries samtida botanist, som kan uthärda en jämförelse med honom som vetenskapsman, är kanske C. A. AGARDH i Lund. Agardh var linnean i en grad och utsträckning, som knappast framgår av hans tryckta skrifter. Går man igenom hans brev, som finnas bevarade i Universitetsbiblioteket i Lund, får man en klar bild av hans utveckling. Särskilt hans ungdomskorrespondens med den högt förtjänte botanisten professor O. SWARTZ i Stockholm visar, att han började som en linnean av den första, friska årsklassen, på alla lediga stunder på jakt ute i markerna efter växtfynd, salig av glädje var gång han trodde sig ha hittat något nytt, övertygad om att det linneanska systemet var nyckeln till det väsentligaste här i livet. Men detta är ju inte något ovanligt. Sedan Agardh gjort sina epokgörande insatser på alg-forskningens område och blivit biskop och politiker, kom som bekant hans intresse att få en ny riktning. Inom svensk lärdomshistoria har han ett särskilt hedersrum som grundläggare av nationalekonomisk forskning. Hans väldiga verk *Försök till en statsekonomisk statistik över Sverige* är ett klassiskt arbete och ännu i dag en mycket stimulerande läsning.

Hur fick då Agardh dessa speciella intressen? Utan minsta tvekan kan man svara, att det åtminstone delvis skedde under intrycket av de linneanska resebeskrivningarna. Intresset för provinserna som ekonomiska enheter, det var något som Agardh lärde i Linnés Öländska och Gotländska, Västgöta- och Skånska resor. Det finns överflöd av belägg för detta påstående; jag hinner tyvärr icke nu anföra dem.

Den förste svenske historiker, som på ett fruktbart sätt förstod att utnyttja de ekonomiska och sociala fakta för att belysa den historiska utvecklingen, var som bekant HANS FORSSELL. Det är däremot icke bekant, att hans stora ungdomskärlek och senare hans livs främsta hobby var botaniken och att han var väl förtrogen med de linneanska skrifterna. Också här märker man, att när vår humanistiska forskning blir modernt realistisk, sker det under inflytande av den linneanska traditionen.

Jag skall taga upp ett annat spår, beläget långt härifrån. Man är allmänt ense om att modern litterär svensk naturskildring rör sig på en väg, som brutits av AUGUST STRINDBERG. Det var, därom äro alla lit-

teraturhistoriker ense, en underbar förnyelse, när Strindberg i Hemsöborna gav oss sin direkta, underbart korta och konkreta naturskildring. Vi minnas alla de ofta citerade, sällsamt levande orden: »Braxen lekte, enen rykte, hæggen gick i blom och Carlsson sådde vårråg i den bortfrusna höstsåden.»

Det har redan påpekats i en litteraturvetenskaplig tidskrift, att början av denna sats är en ordagrann översättning från Linné. För min del tror jag, att man icke kan komma till rätta med Strindbergs realistiska genombrott, om man icke räknar med de mycket starka intryck han redan tidigt tog av de linneanska skrifterna, vilka han aldrig upphörde att studera. Jag skall anförä ett enda exempel. I Svenska öden och äventyr har Strindberg en novell, som heter Nya vapen och som skildrar böndernas lidande under djurgårdsinrättningens hårda stadgar på Johan III:s tid. Skildringen av böndernas missnöje, idén om att de väl kunde behöva sina vapen till försvar mot landstigande fiender, de konkreta detaljerna om det fridlysta kungliga villebrådet härlningar, alltsamman är hämtat från Linnés Öländska resa. Även när vi tala om den litterära realismens genombrott, böra vi ha i tankarna, att det fanns en litterär svensk realism på 1700-talet och att det var med de linneanska resebeskrivningarnas hjälp Strindberg återupptäckte den svenska naturen.¹

Också hos den störste av Strindbergs efterföljare, ALBERT ENGSTRÖM, är kontakten med den linneanska traditionen väl bevarad. Gång på gång har han med tacksamhet framhållit, att han tillhörde samma provins som Linné och Elias Fries, och han har anförat linneanska blombeskrivningar med en pietet som gällde det heliga texter.

Det kan visserligen sägas, att exempel som de anförda dock icke säga mycket om den linneanska traditionens betydelse för det svenska folket, för de breda lagren. Men man behöver icke så särdeles grundligt fördjupa sig i den icke särskilt stimulerande lektyr, som utgöres av mer eller mindre officiella betänkanden rörande vårt skolväsen, för att komma på det klara med, att åtminstone alla tidigare vinningar för naturkunskapen på skolschemat skedde under direkta eller indirekta hänvisningar till Linnés betydelse. På en slump tar jag ett uttalande, som torde vara typiskt; det förekommer i Anmärkningar om naturalhistoriens lärande vid rikets lägre läroverk i anledning av Kongl. Uppfostrings-Kommitténs underdåniga förslag till en förbättrad Skol-ordning; datum är 1818. Det heter där: »Natural-Historiens stora reformator begagnade ju själf alla tillfällen, att ifrån Naturens alster leda forskarens uppmärksamhet åt Naturens Gudomlige Skapare. Hvem har ens öppnat Linnés skrifter och ej funnit detta, samt huru han riktat dem med hänvisningar ur det Gudomliga Ordet för

¹ I en uppsats *Linnétraditionen och naturskildringen* (Sv. Linnésällsk. Årskr., XIV, 1931) har ELOF EHNMARK belyst denna sida av Linnés inflytande.

för att därigenom ådagalägga, huru äfven denna vetenskap icke bör eller kan afvika från Religionens enda sanna grund och den synpunkt, som bör vara i alla mänskliga lifvets företag.»

Nu har troligen författaren till detta betänkande liksom många andra väsentligt överskattat både de linneanska skrifternas ortodoxi och deras sedelärande betydelse, men med den pedagogiska uppfattning man då hade var det tack vare denna motivering, som kunskapen om den levande naturen så småningom blev ett legitimt ämne i svenskt undervisningsväsen även på förberedande stadium.

Detta betyder kort och gott, att alla svenska barn, som fått inhämta någon kunskap om vårens blommor och fågelsång, ha haft den linneanska traditionen att tacka för detta vetande. Det betyder också, att när tussilago och trast i vår litteratur började efterträda ros och turturduva, så beror det på dessa linneanska pedagogers sega strid mot en ensidig humanistisk inriktning. Det betyder dock först och främst, att vi alla lärt oss känna, att vår glädje över markernas blom i månaden maj icke är en lös och tillfällig känsla, utan ett nationellt kännetecken, som förenar oss alla och som anknyter till vår kulturtraditions största och stoltaste minne.

LINNÉS IAKTTAGELSER AV S. K. KNOPPMUTATIONER

AV

K. V. OSSIAN DAHLGREN

LINNÉS OTROLIGT VITTFAMNANDE FORSKNING, DET UPP-
rödningsarbete, som han utförde inom systematiken, och den fasta
grund för all kommande botanisk forskning, som han lagt, är mer än
nog för hans ryktes vidd och hans äras glans. Med självkänsla kunde
han också prägla valspråket »Famam extollere factis», att höja anscendet
genom gärningar. Men trots allt ha några författare förevitat honom en
viss dilettantism och menat, att han skulle ha försummat viktiga delar av
sina vetenskaper såsom t. ex. anatomi och fysiologi. Man tycks vid sitt
domslut ha förbisett något så självklart som att varje forskare måste bedö-
mas efter sin tids förutsättningar och förhållanden och icke efter vår egen
epoks.

Särskilt i *Amoenitates academicæ*¹ finnas många uppsatser, där Linné
behandlar frågor av mera allmän art. Så gott som alla de här intagna
dissertationerna, som ventilerats under Linnés presidium, har han som bekant
antingen själv författat eller också inspirerat och granskat. Utomlands
torde man ibland ha förbisett detta.

Det är säkerligen för många obekant, att Linné (*Disquisitio* etc. 1760,
s. 15) tydligen också måste ha iakttagit hur efter pollination av amarylli-
dacén *Sprekelia formosissima* (fig. 1) slangar från frömjölskornen vuxo genom
stiftet till fröämnena (»— ac postremo rivulos, seu strias opacas, a stigmatē
ad rudimenta seminum perreptare», — och sedan krypa strömmar, eller
mörka strimmor från märket till fröämnena).² Även en bastard, *Tragopo-*

¹ En summarisk orientering över dessas innehåll jämte hänvisningar till en del översätt-
ningar har den nyligen avlidne apotekaren GUSTAF DRAKE AF HAGELSRUM givit oss i sitt
arbete »Linnés disputationer, en översikt».

² I *Plantæ hybridæ* (1756, s. 31) meddelar Linné, att pollenkornen brista (jfr *Philo-*
sophia botanica, s. 90, § 143) på det fuktiga märket, varefter deras innehåll absorberas av pistil-
len och föres ned till fröämnet (»— pollen sub florescentia stigmati rorido adhærere, ibi rumpi,
& contentum pollinis ab ipso pistillo absorberi, ac ad ipsum semen subire»). Här har han
tydligen icke haft pollenslangarnas existens klar för sig.

Fig 1. *Sprekelia formosissima* (L.) Herb. — Hos denna växt upptäckte Linné pollenslangar, som före honom icke hade iakttagits. Om »Amaryllis den Sköna» skriver Linné (1742, s. 101) på sitt expressiva sätt: »Men blomman färg är den aldramärkvärdigaste, som är högröd, men då solen skin, ser aldeles förgylt ut, eller såsom et sammet med Brocads botn oförliknelig präktigt gläntzande, at ingen blomma i werlden bekant, med denna på något sätt kan förliknas uti glantz och färging, som dock så kort warar, at han på 3 à 4 dagar försvinner med hela blomman.» Det meddelas också (s. 99): »1742. April 12. Blomstrade denna Lök uti Upsala Academie Trägård, den jag dagen därpå wisade för alla Professorer, och den 23 April, med denna Växts demonstrerande gjorde begynnelse för den studerande Ungdomen i Upsala til mina publice Botaniske föreläsningar.» — »Figuren Tab. VI. förklarar. a. Löökroten. b. Bladen. c. Stielken. d. Bälgen. e. Ännet. f. Öfversta Kronbladet. g. g. Sides Kronbladen. h. h. h. Nedbögte Kronbladen. i. Ständarne. k. Knapparne l. Stiftet. m. Märket». — Efter Kongl. Swenska Wet.-Ac. Handl. III. 1742.

gon pratense × *porrifolium*, har han framställt experimentellt (l. c., s. 27—28 och andra arbeten).

Även för något så modernt som fylogeni och artbildningslära blev Linné intresserad, sedan han stött på den märkliga *peloria*-formen (regelbundna blommor) av *Linaria vulgaris*. Han tvingades att övergiva sin gamla

kärnsats: »Species tot numeramus, quot diversæ formæ in principio sunt creatæ» eller såsom den även och kanske ännu högtidligare formulerats: »Species tot sunt, quot diversas formas ab initio produxit Infinitum Ens»; det finnes så många arter, som det Oändliga Väsentet i begynnelsen har skapat olika sorter. Om *peloria*-typen skulle visa sig konstant, skriver Linné, så följer därav en sällsam sats: Det kan tydligen inträffa, att nya arter uppkomma i växtvärlden» (»prodigiosa inde sequitur Thesis: fieri nimirum posse, ut novæ in regno vegetabili species proveniant»).¹ Han framhöll t. ex., att i vissa trakter av jorden många arter finnas, som på grund av sina många gemensamma karaktärer måste betraktas som nära besläktade. Dessa arter torde vara »tidens döttrar» och ha uppkommit genom bastarderingar.² Ett uttalande bland flera andra (ur Fundamentum fructificationis, s. 298) kan vara värt att citera: »In plerisque magnis & peramplis Generibus plantarum, totidem se videre filias unius matris, sed diversi patris, versatissimus quisque putat Botanicus, ut ejusmodi theoriam subolfacere nequeat. Num vero hae species per manum O. Creatoris immediate sint exortæ in primordio, an vero per naturam, Creatoris executricem, propagatæ in tempore, non adeo facile demonstrabitur, quamvis varia experimenta nova posterius videantur aestimare, sed multa adhuc desunt experimenta, antequam res clara satis fuerit.» (Varje erfaren botanist kan i flera stora och vittomfattande växtsläkten förmoda sig se lika många döttrar av en och samma moder men med olika fader, så att han — här är texten en smula svårtolkad, men meningen tycks vara följande — icke kan undgå att komma en sådan teori på spåren. Men om från begynnelsen dessa arter omedelbart ha utgått från den Allsmäktige Skaparens hand eller verkligen under tidens lopp ha mångfaldigats genom naturen, Skaparens verkställarinna, ja, det blir icke lätt att påvisa, ehuru åtskilliga nya experiment synas tala för det senare, men hittills saknas många försök, innan saken kan anses ha blivit tillräckligt klarlagd.³)

Vi skola här icke ingå på Linnés många uttalanden om bastarderingar

¹ I andra upplagan av *Amoenitates* samma år ha de fem orden, som föregå proveniant, ytterligare markerats genom att sättas med spärrad stil.

² »Cur omnes CACTI in America; cur tot ALOES & GERANII (= pelargonier) species ad Caput bonae Spei», frågar alltså Linné (s. 70) i ett av de två nya stycken, med vilka han i andra upplagan utökade *peloria*-avhandlingen. Jämför också liknande uttalanden i *Generatio ambigena* (s. 12)!

³ I *Theses medicae* (s. 14) återkommer samma tankegång. Sedan det framhållits som troligt, att växter med likartad blomorganisation genom hybridisering framgått ur en och samma planta (»ab una eademque planta olim prognatus esse»), läsa vi: Men om dessa skola kallas tidens döttrar, eller i begynnelsen ha hopkorsats av Skaparen själv, det skall en senkommen dag lära oss (»sed utrum hæ temporis filiae sint dicendæ, an ab ipso Creatore in primordio mixtæ sint, serus docebit dies»).

som orsak till artbildningen.¹ Denna hans arbetshypotes förledde honom att i *Plantæ hybridæ* räkna upp en rad växter, som han, ofta helt djärvt, tolkade som uppkomna efter stundom ganska omöjliga korsningar. Men vi böra ha i minnet, att bastarder på Linnés tid ännu voro nära nog en nyhet. Jag vill icke heller underlåta att framhålla, att våra dagars experimentella genetik i samband med kromosomforskningen otvetydigt har visat, att många växtarter verkligen ha uppkommit genom korsningar. Ett släktes »stanträd» torde i själva verket ofta mera likna ett invecklat sammanvuxet grenverk än, såsom man ofta föreställt sig det, ett normalt träd med dess många fria grenar och kvistar.

Professor ERNST ALMQUIST, den gamle Vegamannen, bakteriologen och botanisten, utgav för snart ett kvartssekel sedan en liten skrift om Linnés ärftlighetsforskningar. Det är ett ur flera synpunkter lockande ämne, som ALMQUIST behandlat på ett förtjänstfullt sätt. Utomlands, särskilt i Tyskland, torde hans framställning ha haft en viss betydelse för att framhäva Linnés insatser även på sådana forskningsområden, som denne icke essentialiter sysselsatt sig med, och vilka genom hans grundläggande arbeten i övrigt kommit att ställas väl mycket i skuggan.

Linné har också, låt vara mera i förbigående, iakttagit och beskrivit ett par s. k. knoppmutationer. Allt sedan HUGO DE VRIES² riktade upp-

¹ Ett av hans förmodade bevis må anföras. I andra upplagan av *Amoenitates* har Linné citerat ett brev från tysken J. G. GMELIN (17 maj 1745), som med anledning av *peloria*-avhandlingen meddelar, att i Petersburgs botaniska trädgård nu finnas fem eller sex *Delphinium*-arter, trots att GMELIN endast fört med sig (»extuli») två arter från Sibirien. Alltså hade man här ett bevis på bastardering och nybildning av typer. I *Plantæ hybridæ* (s. 37) få vi veta, att en av GMELINS nya riddarsporrar odlas i botaniska trädgården i Uppsala, där den förökas genom frösådd (»ubi hodie optime ex seminibus propagatur»). Linné betraktar den emellertid som en bastard mellan *Delphinium elatum* och *Aconitum Napellus*, vilket säkert är oriktigt. (I *Fundamentum fructificationis*, s. 294, omtalas ytterligare: »Sic etiam *Delphinium hybridum* non modo in Horti academici pulvillo inter patrem matremque exoritur, sed & seminibus propriis quotannis seritur».)

² ALMQUIST (1917, s. 1) har med all rätt påpekat, att DE VRIES (1901, s. 14) begått en blunder, då han påstår, att Linné skulle ha »förbjudit» sina lärjungar att syssla med »varietates minores». I *Philosophia botanica* (s. 240, § 310) heter det visserligen, att en botanist icke bekymrar sig om de obetydligaste varieteterna (»Varietates levissimas non curat Botanicus»); men Linné tänker härvid på en del prydnadsväxters otaliga handelssorter, vilka blomsterälskare (»anthophili») bruka belägga med sådana häpnadsväckande namn (»vocalibus stuporem excitantibus») som t. ex. »Gemma Hollandiæ», »Sponsa Amstelodami» och »Carolus Duodecimus». »Ingen förnuftig botanist», skriver därför Linné om dessa anthophili, »bör därför tränga in i deras läger» (»Castro eorum itaque nullus sanus Botanicus intrat»). Som bekant tilldelas alltså otaliga nyskapelser inom hortikulturen liknande fantasinamn. Enbart under tioårsperioden 1924—1934 namngavs sålunda omkring 8000 nya *Dahlia*-typer, som erhållits genom bastardeeringar och nykombinationer (SKOTTSBERG 1935, s. 265).

Som en verkningsfull motsats till DE VRIES' påstående kan det ju räcka med att citera

märksamheten på mutationsproblemet, och särskilt efter det H. J. MULLER på genetikerkongressen i Berlin 1927 framlade de första resultaten av sina försök att experimentellt utlösa mutationer, har studiet av sådana varit en av ärftlighetsforskningens viktigaste uppgifter. Det är därför av historiskt intresse, att Linnés allt för länge förbisedda bidrag till mutationsforskningen framdragas ur en oförtjänt glömska.¹

Redan under sin lapska resa påträffade Linné en knoppmutation hos *Polemonium*, om vilken han i *Flora lapponica* (1737, s. 54) meddelar följande: »Vidi ex eadem radice caules plures enatos, horumque alios floribus coeruleis, alios albis superbire; radicem effossum ex uno eodemque corpore constare convictus fui. Utinam adfuissent, quorum ex sententia color distinctas constituit species!»

Linné såg alltså en *Polemonium*-planta, som hade blå blommor på somliga stjälkar och vita på andra. För säkerhets skull grävde han upp exemplaret och övertygade sig om, att det verkligen var fråga om ett enda individ. — Just hos *Polemonium coeruleum* har jag själv en gång (1924, s. 26) iakttagit samma förhållande som Linné beskrivit.

Dylika s. k. knoppmutationer ha många gånger påträffats hos växter. I de allra flesta fall uppkomma de från heterozygota (*Aa*-) plantor. Om hos en dylik växt ett anlag, *A*, som är alldeles nödvändigt för utbildning av färgade blommor, av någon anledning råkar mutera, d. v. s. förändras (eller bortfalla), så blir konstitutionsformeln hos den cell, där detta inträffat, icke längre *Aa* utan *aa*. Genom den ifrågavarande cellens och dess avkomlingars delning kan sedan en vävnad uppkomma, från vilken en knopp kan anläggas, som slutligen växer ut till ett skott med vita (*aa*-) blommor i stället för de normala blå (*Aa*).

Genom sin upptäckt fick den unge Linné ett slagkraftigt argument gentemot vissa botaniska skribenters beskäftighet att som skilda arter upptaga olika variationer av samma species.² Han utropar ju också helt patetiskt:

Linnés ord i *peloria*-avhandlingen (*Amoenitates academicæ*, uppl. 2, s. 71): »De talrika varieteterna hos åtskilliga arter böra noga granskas. Iakttagelser och kommande dagar skola avgöra, vad som är säkert (beträffande Linnés bastarderingshypotes); personligen framställer jag icke detta som något fastslaget utan som ett problem, på det att andra sorgfälligt måtte undersöka denna sak.» (»Varietates numerosæ plurium specierum attente inspiciantur. Observationes & dies determinabunt quæ certa, ego hæc non ut evicta sed problematico propono, ut alii accuratius in hanc rem inquireant.»)

¹ Förf. (1924, s. 27) har dock redan en gång förut — efter anvisning av professor R. SER-NANDER — citerat Linnés uppgift om *Polemonium*, och densamma har nyligen också blivit anförd av HYLANDER (1939, s. 965).

² Liknande uttalanden återfinna vi även på flera andra ställen. Sålunda läsa vi (*Fundamentum fructificationis*, s. 290): »Ut in regno animali, Vacca alba, nigra, grisea, rubra &c. diversam non efficit speciem: ita non COLOR florum in *Tulipis*, *Anemonibus*, *Primulis*, *Papaveribus* speciem variat.» (Liksom i djurriket en vit, svart, grå, röd eller annorlunda färgad

»Ack, om ändå de hade varit närvarande, som mena, att endast olikhet i färg är tillräcklig för att växter skola hänföras till olika arter!»

I detta sammanhang må också crinras om en annan av Linnés iakttagelser under Lapplandsresan. På väg norrut besteg han i Medelpad den höga Norbyknölen, som då hade en vårdkase på toppen, för att folket skulle kunna varnas för ryssen. Under nedklättrandet på den branta sydsidan såg han här och var styvmorsviol, som hade ganska växlande färg. »Och desse», skriver han (s. 20), »på en liten tract, så stor som en talrik, ja somlige diversa på en stielk, till ett klart tekn att desse ej äro åtskilde specie, utan att solenes drifwande värma gör diversa couleurs, helst då sufficiens aquæ copia adest, såsom här, där en liten wätska stadigt rant neder åht berget och fuchtade, ty hwar kunne wara warmare drifplats än här.»

Senare har Linné meddelat ännu ett par exempel på att samma planta kan ha olika färgade blommor (*Philosophia botanica*, s. 211, § 266): »Flores *Mirabilis* & *Dianthi barbati* in eadem planta diverso colore ferunt corollas.»

I de nämnda fallen ha vi dock att göra med förändringar av principiellt olika slag. Genom WITTROCKS (1897, s. 13.) undersökningar veta vi, att olika ålder samt genom SCHIRÖDERS (1934, s. 739) och HARDERS (1938) att temperatur- och ljusförhållanden under vissa utvecklingsstadier i hög grad kunna förändra färgen och dess mönster hos *Viola*-blommor. Det är här fråga om s. k. modifikationer, icke ärftliga förändringar. Hos *Dianthus* och *Mirabilis* rör det sig däremot om färgförändringar, som betingas av en alldeles speciell ärftlig konstitution hos vissa raser.¹

Kanske det är Linnés erfarenhet av färgväxlingarna hos ett och samma individ liksom hans insikt om färgens ringa systematiska betydelse över huvud taget, som har gjort, att han aldrig senare omnämnde den märkliga knoppmutationen från sin ungdoms stora forskningsresa. I *Philosophia botanica* (s. 244, § 313) uppräknas *Polemonium* endast bland en del växter, om vilka det helt allmänt meddelas, att blommornas färg ofta förändras från blått till vitt.

Linné kunde givetvis icke ha någon klar uppfattning om den principiella skillnaden mellan ärftlig konstitution å ena sidan och yttre prägel å den andra, mellan genotyp och fenotyp alltså, vilka begrepp först genom vår tids forskning klart framkristalliserats. Han var övertygad om att

ko icke bildar en särskild art, så ändrar hos tulpaner, anemoner, primulor och vallnoplantor icke blommornas färg själva arten.)

¹ TINE TAMMES (1926) i Groningen har sålunda påvisat, att under 7—10 dagar de enskilda blommorna hos vissa heterozygota borstnejlikor genomlöpa en hel serie av färgförändringar från vitt över rosa, rött och fram till mörkrött (ett exempel på s. k. dominansväxling). -- Med de brokigt blommande *Mirabilis*-plantornas genetik har den geniale CORRENS (1910) arbetat, men vi skola icke ingå på dessa invecklade förhållanden.

många förändringar voro något rent tillfälligt beroende på miljöverknningar¹, men å andra sidan kände han naturligtvis också väl till, att många varieteter voro frökonstanta. Som exempel kan meddelas att det i den underliga avhandlingen *Metamorphosis plantarum* (s. 381) bland annat påpekas (under rubriken »Alienationes», avyttringar), att åtskilliga krusbladiga växter äro fröbeständiga och så lika de normalbladiga: att ingen må tvivla på, att varieteter, även konstanta, kunna uppkomma; men hittills har ingen kunnat påvisa orsaken (—, ut nemo dubitet, quin varietates, licet constantes, fiant, adhuc vero nemo caussam ostendere potuit»). I detta sammanhang framhåller också Linné de s. k. »bifrontes», d. v. s. compositéer, som både kunna ha eller sakna strålblommor. I *Philosophia botanica* (s. 239, § 306) säger han helt allmänt: »Varietates sunt plantæ ejusdem speciei, mutatæ a caussa quacunque occasionali», alltså: varieteter äro växter av samma art, som av någon tillfällig orsak förändrats. (På s. 100 uppräknar han sådana faktorer som klimat, jordmån, värme, vatten, vindar etc., men tänker då huvudsakligen på vad vi kalla modifikationer: Varietas . . . reducitur itaque in *Solo* mutato»). Det är väl onödigt att påpeka, att Linné med sådana ord som »mutata», »mutatio» och dylika själfvallet icke alltid förstår detsamma, som vi inlägga i termerna muterad, mutation, d. v. s. anlagsförändringar.

Linné förmodar, att somliga varieteter, i likhet med arterna, ha uppkommit genom bastardering.² Redan i *peloria*-avhandlingen (s. 295) påstår han sålunda, att brokiga (»versicolores») blommor uppkomma efter korsningar mellan olikfärgade tulpansorter³; och från vitkål (»albissima») erhål-

¹ I detta sammanhang kan ytterligare ett citat ur *Iter lapponicum* (s. 92) vara på sin plats. Linné fann i närheten av Luleå landformen (f. *minima*) av *Callitriche stagnalis* och berättar härom: »Jag observerade nu allstädes *Stellaria minima*, som hålles af Botanicis för rar, och att den intet är något distinct species, som Skaparen giort, utan ett Natursens genom culturen förvändt species. Ty wij wett, att den ordinaira *Stellaria* ligger altid i watnet och flyter, minima nunquam crescit ubi aqvæ, sed ubi aqvæ periere per tempus calidum (*minima växer aldrig där vatten finnes, men där vattnet under den varma tiden försvunnit*); nu kan hon ej wäxa erecta (*upprätt*), ty måste hon krypa och af frustrato alimento (*bedragandet på näring*) blifwa liten. Den, som här om twiflar, sätt henne i en bäk, där stadigt watn är, älr den större, där watnet begynner torkas uht, et eris confirmatus (*och han skall warda öfverbevisad*).

² Han gar t. o. m. så långt, att han vill tolka de nys omtalade krusbladiga formerna som bastardogena (Plantæ hybridæ, s. 50. Ur *Theses medicæ* (s. 42) citerar jag: »Odorem in plantis hybridis sæpius mutari & a matre alienum evadere, nobis videtur constare ex plantis variis foliis crispis.»

³ I *Sponsalia plantarum* (s. 100) finnes en utförligare skildring av detta förhållande. Efter respondenten J. G. WAHLBOMs egen översättning (1750, s. 55) citerar jag: »TULIPA. Vid den har man i trädgårds-konsten et artigt försök; ty om til äfventyrs någon allenast har röda Tulipaner, och åstundar andra af skiljaktig färg, så vinnes dess ändamål, derest han på någondera afpläcker alla knapparne, innan de släpt sit frö-mjöl, och tager sedan några, til färgen hvita Tulipaner, samt med deras knappars frö-mjöl pudrar de rödas märken. Om man sedan

les ofta blåkål, om de båda sorterna få växa i närheten av varandra (»— quod accidit, si hæc in vicinia illius ea florescente creverit»), ett fall alltså av dominant nedärvning.¹

Också under sin resa i Dalarna iakttog Linné en knoppmutation den 15 augusti (gamla stilen) 1734. I Åhl antecknar han i prostens trädgård ett dussin växter och särskilt fäster han sig vid en egendomlig fylld akleja (s. 355): »En sällsam variation af *Aquilegia flore pleno* fans, som på ena sidan eller halfwa blomman var röd, halfwa hvit.»

Fig. 2. T. v. sektorialchimär av vitgyllingäpple. (Uppl., Ultuna 1926. Efter DAHLGREN.) T. h. sektorialchimär av gravensteinäpple. (Smål., Fliseryd, Kvillegärde 1936.) — Förf. foto.

Det har väl också här varit fråga om en mutation i en vegetativ cell. Denna måste dock ha inträffat så sent, att den muterade cellvävnaden endast kunnat bilda en del av en blomma, som för övrigt bestod av oförändrade celler, alltså sådana med anlag för blå färg. Med modern terminologi kallar man en dylik bildning för en autogen sektorialchimär. Detta innebär, att den avvikande vävnaden uppkommit spontant (d. v. s. av okänd anledning) och alltså icke bara vuxit ut från ett ympställe; och

utsår på en särskild säng dessas mogna frön, får man med nöje skåda dels röda, dels hvita, ja oftast språkliga rosor uppväxa, lika som man ofta ser, at tvänne til färgen åtskilda djur framföda et med åtskilliga färger utsirat foster».

¹ I samma avhandling, som omnämnts i föregående not, omtalas efter RAJ Historie plantarum, att en engelsk trädgårdsmästare, BALL, sålt blomkålsfrö, som dock lämnat »idel långbladig gemen kål», varför han också blivit bötfälld. Jag citerar (s. 56): »Til detta förmenta bedrägeriet var ofvannämnde Trädgårdsmästare BAAL värkeligen ej orsaken, utan des goda kål hade blifvit bördad af den gemena, som stått något nära intil. Häraf ser man, at den, som åstundar utvalde kålslag, bör ej låta honom blomstras på en och samma säng med den gemena, på det icke den bättre må bördas af den sämres frö-mjöl, då nödvändigt de deraf tagne frön frambringa en ringare växt».

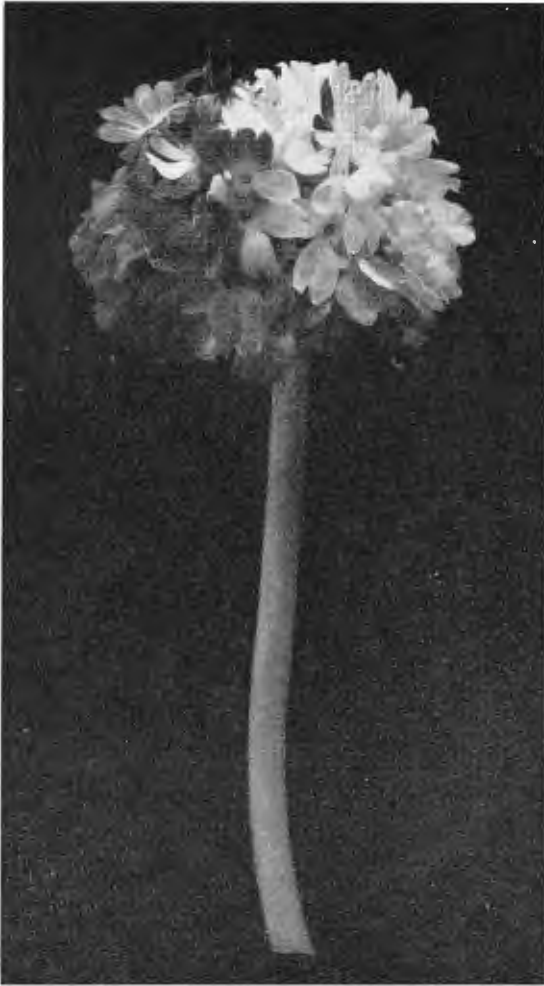

Fig. 3. En blomställning av *Primula denticulata* är sektoriellt uppdelad i violetta och vita delar. Som synes kan gränsen mellan de båda färgerna gå tvärs igenom enskilda blommor. (Göteborgs botaniska trädgård 1934.)
— C. G. ALM foto.

vidare att det här är fråga om en mycket intim sammanväxning mellan de båda olika cellgrupperna (sektorerna). Hos *Polemonium* voro ju de blå- och vitblommiga skotten fria från varandra och hade endast ett gemensamt utgångsställe. I ett dylikt fall bör man ej tala om en chimär (trots att detta förekommit), även om det icke finnes någon principiell skillnad mellan de båda företeelserna.

Jag har icke kunnat finna, att Linné omnämnt sin chimär i någon av sina andra skrifter. Icke ens i *Flora Dalecarlica* har den fått komma med, vilket väl beror på, att han här icke upptagit några odlade växter.

* * *

I detta sammanhang kanske det kunde intressera en och annan läsare att få se ett par bilder av knoppmutationer (chimärer). Jag återger därför här trenne fotografier, av vilka två förut icke varit publicerade. Hos äpplen träffar man ibland på chimärer (se DAHLGREN 1927),

där en större eller mindre sektor knivskarpt avviker från frukten i övrigt (fig. 2). Den förändrade delen har uppkommit efter en mutation i en cell, då blomman eller dess fruktämne anlades.

En del personer inbilla sig, att ett dylikt trolläpple också kan utbildas, om blomman befruktas av främmande frömjöl; men detta är ju alldeles orimligt, då det endast är äpplekärnornas embryoner, som kunna ha mottagit främmande arvsanlag. Frukten i övrigt är ju en del av moderträdet. (Det kan också påpekas, att olika sorters äppleträd äro självsterila och

därför alltid måste befruktas genom sortfrämmande pollen.) — Den unge Linné hade tydligen icke gjort detta alldeles klart för sig. I tillägget (§ 30) till *Prælia sponsaliorum Plantarum* läses nämligen: »Den som vill pudra sina äpple blommor wähl med en divers äpple trädz bloma får distinct frucht. Detta är orsaken hwarföre fruchten blifwer olika på ett och sama träd, som står i en trädgård med åtskillig sorter full.»

Fig. 3 återger en blomställning av *Primula denticulata*, som har både violetta och vita blommor. Några blommor äro också sektorialt uppdelade. Blomställningen har den 18 april 1934 tillskickats mig från Göteborgs botaniska trädgård av professor C. SKOTTSBERG. Han meddelade, att växten hade ett tiotal inflorescenser, av vilka en var rent vit, två hade samma karaktär som framgår av fotografien, och de övriga buro enbart violetta blommor. Antagligen¹ beror detta på en tidigt inträffad mutation hos plantan, var- efter en blomställning helt och hållet utvecklats från den förändrade cell- vävnaden och två från ett område mitt över gränsen mellan de normala och de muterade cellerna. Som synes kan kontakten mellan de båda cell- slagen gå tvärs igenom en enskild blomma.

Uppsala, Botaniska institutionen, sept. 1941.

LITTERATURFÖRTECKNING.

- ALMQUIST, E., Linnés Vererbungsforschungen. — Bot. Jahrb. f. Systematik, Pflanzengeschichte und Pflanzengeographie, 55. 1917.
 CORRENS, C., Der Übergang aus dem homozygotischen in einen heterozygotischen Zustand im selben Individuum bei buntblättrigen und gestreiftblühenden *Mirabilis*-Sippen. — Ber. d. Deutsch. Bot. Ges., 28. 1910.
 DAHLGREN, K. V. O., Vererbungsversuche mit *Polemonium coerulcum*. — Hereditas, 5. 1924.
 —, Eine Sektorialchimäre vom Apfel. — Hereditas, 9. 1927.
 DRAKE AF HAGELSRUM, G., Linnés disputationer. — Nässjö 1939.
 HARDER, R., Über Farben und Musteränderung bei Blüten. — Die Naturwissenschaften, 26. 1938.
 HYLANDER, N., *Primulaceae*. — Vilda växter i Norden utg. av T. LAGERBERG. Stockholm 1939.
 LINNÆUS, C. Flora lapponica. — Amstelædami 1737.
 —, Anmärkningar öfwer Amaryllis den Sköna. — Kongl. Swenska Wet.-Ac. Handl., III. 1742.
 —, Philosophia botanica. — Stockholmæ 1751.
 —, Sponsalia plantarum. (Diss. J. G. WAHLBOM 1746.) — Amoenitates academicæ, I. Lugduni Batavorum (Leyden) 1749.

¹ MARHEINEKE (1936) har visserligen påvisat, att hos *Primula malacoides* blommorna bli vita i stället för violetta, om knopparna någon vecka, innan de slå ut, bli utsatta för en temperatur av över 30° C under tre dagar. Det är alltså fråga om samma fenomen som i ERVIN BAURS klassiska försök med förändring av den röda färgen till vit hos *Primula sinensis*, vilket ju brukar refereras i alla läroböcker i ärftlighetslära. Något liknande torde man väl knappast ha att räkna med i vårt fall.

- LINNÆUS, C., Dissertatio botanica de Peloria. (Diss. D. RUDBERG 1744.) — Amoenitates academicæ, I. Lugduni Batavorum 1749. (Andra upplagan. Tom. I. Holmiæ et Lipsiæ 1749.)
- , Plantæ hybridæ. (Diss. J. J. HAARTMAN 1751.) — Amoenitates academicæ, III. Holmiæ 1756.
- , Metamorphosis plantarum. (Diss. N. E. DAHLBERG 1755.) — Amoenitates academicæ, IV. Lugduni Batavorum 1760.
- , Disquisitio de quæstione ab Academia imperiali scientiarum Petropol. in annum MDCCLIX pro præmio proposita: Sexum plantarum argumentis et experimentis novis, præter adhuc iam cognita, vel corroborare, vel impugnare, præmissa expositione historica et physica omnium plantæ partium, quæ aliquid ad fecundationem et perfectionem seminis et fructus conferre creduntur. — Petropoli MDCCLX.
- , Generatio ambigena. (Diss. CHR. L. RAMSTRÖM 1759.) — Amoenitates academicæ, VI. Holmiæ 1763.
- , Theses medicæ. (Diss. J. CHR. D. SCHREBER 1760.) — Amoenitates academicæ, VI. Holmiæ 1763.
- , Fundamentum fructificationis. (Diss. J. M. GRÅBERG 1762.) — Amoenitates academicæ, VI. Holmiæ 1763.
- , Flora Dalekarlica. — E. ÄHRLING: Caroli Linnæi opera hactenus inedita. Flora Dalekarlica ad verba Linnæi, propria manu scripta, acuratissime expressam curavit et commentationibus adjectis edidit — Örebro 1873.
- , Iter Dalekarlicum. — J. E. ÄHRLING: CARL VON LINNÉ'S Ungdomsskrifter samlade af —. Stockholm 1889.
- , Prælia Sponsaliorum Plantarum. — TH. M. FRIES i Skrifter af CARL VON LINNÉ utg. af K. Svenska Vet.- Ak., IV. — Uppsala 1908.
- , Iter Lapponicum. — Andra uppl. ombesörjd af TH. M. FRIES i Skrifter utg. af K. Svenska Vet.- Ak., V. — Uppsala 1913.
- MARHEINEKE, J., Über den Einfluss von Aussenfaktoren auf das Blütenfarbennmuster von *Petunia hybrida grandiflora*, *Calliopsis bicolor*, *Mimulus tigrinus* und *Primula malacoides*. — Jahrb. f. wiss. Botanik, 83. 1936.
- SCHRÖDER, H., Untersuchungen über die Beeinflussung des Blütenfarbmusters von *Petunia hybrida grandiflora* hort. — Jahrb. f. wiss. Botanik, 79. 1934.
- SKOTTSBERG, C., Dahls blomma. Några anteckningar om Dahliakultur och Dahliakult i U. S. A. — Trädgårdsodlingen i Sverige. Hyllningsskrift tillägnad CARL G. DAHL. — Stockholm 1935.
- TAMMES, TINE, Dominanzwechsel bei *Dianthus barbatus*. — Genetica, 8. 1926.
- WAHLBOM, J. G., *Sponsalia plantarum* eller Blomstrens biläger . . . nu på svenska öfversatt af —. Stockholm 1750.
- WITTRÖCK, V. BR., *Viola*-studier I. Morfologisk-biologiska och systematiska studier öfver *Viola tricolor* (L.) och hennes närmaste anförvandter. — Acta Horti Bergiani, 2: 1. 1897.
- VRIES, H. DE, Die Mutationstheorie. Versuche und Beobachtungen über die Entstehung von Arten im Pflanzenreich. Bd 1. — Leipzig 1901.

LINNÉS NEMESIS-TANKAR OCH SVENSK FOLKTRO

Föredrag vid Svenska Linné-Sällskapets höstsammankomst
den 20 november 1940¹

AV

ERLAND EHNMARK

LINNÉS FÖRHÅLLANDE TILL FOLKTRON KAN SES UNDER EN dubbel aspekt. Linné var själv intresserad av folkliga föreställningar och av deras upptecknande; och hans livsåskådning är i viss utsträckning påverkad av folktron. Det sista gäller i synnerhet nemesistron och ödesuppfattningen. Den förra frågan — Linnés intresse för folktron — vore förtjänt av en särskild undersökning. Linné var ju, bland allt annat, en av våra tidigare folklivsskildrare. Han har i sina rese-skildringar ägnat folkliga föreställningar ett livligt intresse, och i den Öländska resan framlägger han ett helt program för en forskning på detta område, ett program, som det blivit vår tid förunnat att — i elfte timmen — realisera. Han säger där:

Emedlertid är märckvärdigt med desse och flere widskeppelser huru de blifwit behållne af nation ifrå urminnes tider och Hedenhös. En dehl får man igen hos Poëter straxt efter eller förr Christi tid; en dehl äro lemningar ifrån Hedendomen i Sverige; en dehl ifrån påwiska tiden, en dehl äro med konst uptäkte at förekomma något annat. Jag håller före det skulle wara et artigt argument, om någon af widskeppelse wille giöra en ansenlig sambling, och wisa hwar ifrån hwar och en först kommit.²

En sådan ansenlig samling finns som bekant i våra dagar i form av folkminnesarkivens uppteckningar. Dessa förete också ungefärligen de karakteristika, som Linné nämner. Jag skall i det följande flitigt citera detta material.³

¹ Föredraget återges här i omarbetat och utvidgat skick.

² *Öländska och Götländska resa* (1745), s. 311.

³ Det folkloristiska materialet har jag till största delen hämtat ur Landsmåls- och Folkminnesarkivets i Uppsala samlingar (cit. *ULMA* jämte accessionsnummer). Det bör anmärkas,

Det finns vidare ännu outgivna manuskript av Linné med samlingar av »superstitioner». Det ligger i öppen dag, att dessa äga ett betydande historiskt värde och vore förtjänta att utgivas.

Det är emellertid den andra sidan av saken, som här skall sysselsätta oss.

»Legi multa; sed Dei judicia prae aliis admiratus sum. Guds domar. Theologia experimentalis.»¹

Theologia experimentalis. I de orden ligger nyckeln till förståendet av Linnés spekulation över dessa ting, den spekulation, som är bäst känd genom nemesisanteckningarna, men som, enligt vad framför allt MALMESTRÖM visat, intar en central plats i Linnés religiösa åskådning över huvud taget och även står i nära samband med starka strömningar i tidens spekulation.² Nemesis-läran är, som Malmeström riktigt uttrycker det, »intet annat än en moralisk teodicé».³ Men det är en naturvetenskapsmans teodicé, en experimentell teologi. Linnés lärjunge BECKMANN framhåller detta, då han säger: »H. Archiater erzählte mir . . . dass er, der er unter den Naturalien so viele Beweise der Vorsehung Gottes gefunden, er auch seit vielen Jahren ähnliche Beyspiele in den Schicksalen der Menschen gesamlet habe, die schon mehr als einen dicken Quartanten ausmachten,

att det jämförelsematerial, som här föreligger, är beträffande nästan varje föreställning, som diskuteras i det följande, mycket rikt. Jag har endast kunnat citera en liten del av detta material; att av de anförda exemplen draga slutsatser angående dessa föreställningars frekvens vore därför oriktigt. I stort sett är emellertid materialet anmärkningsvärt likformigt: det rör sig tydligen om gamla och mycket spridda föreställningskomplex. Övriga förkortningar: *ND* = Carl von Linnés anteckningar öfver Nemesis divina, utg. af Elias Fries och Th. M. Fries, Upsala 1878; *SLÄ* 1939 = Frågor rörande tro, moral och samhällsliv. Ett Linnémanuskript med kommentar utg. av Elis Malmeström (Svenska Linné-Sällskapet årsskrift, 22, 1939); *St. L.* = Svenska Landsmål; *B. S.* = Bref och skrivelser af och till Carl von Linné . . . utg. af Upsala Universitet, Afd. I, 1, 1907—1922. Linnés dietetik, utg. af A. O. Lindfors (1907), citeras *Lach(esis Nat(uralis)* och *Coll(egium) diet(eticum)* för resp. Linnés föreläsningsutkast och lärjungeanteckningarna.

¹ »Jag har läst mycket, men framför allt annat har jag med undran betraktat Guds domar . . . Experimentell teologi.» *SLÄ* 1939, s. 62.

² MALMESTRÖM, *Linnés religiösa åskådning*, ak. avh., Uppsala 1926, s. 170 ff., 225 ff. — Malmeström menar (a. a., s. 184), att »det för förståendet av Linnés Nemesis-tro betydelsefullaste ordet» är anteckningen »Alt gick olyckligt för mig, då jag ärnade hämnas, men ändrade och lämnade alt i Guds händer. Sedan gick alt lyckeligt, 1734» (*ND* s. 20). Detta kan vara riktigt, när det gäller förståendet av nemesiströns psykologiska upprinnelse hos Linné. Att Linné själv avstod från att hämnas på ROSÉN uuder krisen 1734 kan ha givit impulsen till hans spekulation över den gudomliga vedergällningen, men i denna spekulation har han, som inte minst Malmeström visat, påverkats från flera håll och den har fört honom vida utöver det som utgjorde det ursprungliga incitamentet. Det är betecknande, att hämnnden inte intar någon särskilt framträdande plats i Linnés åskådning: hämndmotivet är inte på något sätt dominerande bland de antecknade fallen. Det är därför säkert en överdrift, när Malmeström säger, att »hämnden för Linné är det ondas grundform» (a. a., s. 108).

³ A. a., s. 226.

ungeachtet er nur solche genommen, von deren Wahrheit er überführt wäre».¹ Det är den induktiva metoden, det är empirin i moralfilosofiens tjänst. BÄCKS yttrande i saken står i full överensstämmelse härmed: »Som hans snille gick ut på rön och ärfarenhet, och han på den grunden byggde sin kunskap, hade han upptecknat en stor myckenhet händelser, som i hans lifstid tilldragit sig, under namn af Nemesis divina, eller Guds hämnedomar, til bevis på den satsen, at Gud, äfven här i verlden straffar dem, som ondt göra: en moral, som han var i synnerhet van at inskräpa i de unga Studerandes minne».²

Linnés nemesistro var inte en hemlig lära, en privatövertygelse som doldes för allmänheten. Han har flerfaldiga gånger givit uttryck åt den offentligen. Vid slutet av föreläsningarna över dietetiken har han sagt, enligt närvarandes anteckningar:

Det gifs något högre i werlden, som wi ej kunna se med theorie utan finna på slutet genom praxi. En skälm må spela sin role så fint han will, han måste dock på slutet betalat . . . Således ser man det sannas: *Per quod quis peccat, per id puniatur et idem*.³ För illacka föräldrars skull blir ofta hela släkten olyckelig, e. g. om en sticker ihjäl en karl, får gerna någon af barnen betalat.⁴

Och i dissertationen *Curiositas Naturalis* heter det: »Natura docet, itidem mandata atque voluntatem sequi Creatoris, atque cavere, ne in eam peccemus; peccata enim contra naturam semper, hoc modo, puniuntur, ut, per id, quod quis peccet, per id puniatur et idem: Hinc initium sapientiae est: Noscere se ipsum, et initium pietatis: Timere Deum. Deum itaque omni prosequamur amore, ejusque voluntati conformiter vivamus».⁵

Det som hölls hemligt var de konkreta exemplen, oftast hämtade ur samtidens liv⁶; själva tesen däremot var Linné som vi sett »van att inskräpa i de unga studerandes minne», och den var i sin allmännaste for-

¹ BECKMANN, J., *Schwedische Reise in den Jahren 1765—1766, Tagebuch*, hrsg. v. TH. M. FRIES, Upsala 1911, s. 112. MALMESTRÖM, a. a., s. 181 f.

² *Aminnelsetal öfver Herr Carl von Linné . . . af* ABRAHAM BÄCK, Sthlm 1779, s. 80. MALMESTRÖM, a. a., s. 190.

³ Se nedan s. 34.

⁴ Coll. diät., s. 242 f.

⁵ »Naturen lär oss att följa Skaparens bud och vilja och akta oss för att synda mot henne; ty brott mot naturen straffas alltid på det sätt, att varmed någon syndar, därmed straffas han också. Därför är vishetens begynnelse att känna sig själv och fromhetens att frukta Gud. Honom må vi därför ägna all vår kärlek och leva efter hans vilja.» *Amoenitates academicae* I, Erlangen 1785, s. 561. För källorna till Linnés nemesistro se vidare MALMESTRÖM, a. a., s. 186 ff.

⁶ »Han hade samblat et stort förråd af egna observationer de Nemesi divina, om folk som han kiänt i sin tid och huru med dem gått, som han kallade Theologia experimentalis den han hölt hemlig, att ingen familie där af skulle stötas, och sade detta wara sin högsta (!) att se det Gud märker, wet alt, och glömmet intet.» Självbiografi, Egerton Mscr. 2037, Brit. Museum, London.

mulering — att brott straffas här i livet — varken revolutionerande eller ens ny. Leibniz menade t. ex., att universum var så inrättat, att dygd och last fingo sin lön och sitt straff genom tingens naturliga sammanhang.¹ Det originella i Linnés lära ligger därför inte i att synden straffas och straffas redan här på jorden, utan det består dels — i förhållande till t. ex. LEIBNIZ — i straffets art, dels, och framför allt, i undersökningsmetoden. Lika visst som nemesistron för Linné var något av ett moraliskt postulat, lika visst är, att han ansåg den behöva en empirisk verifiering, och det är denna prövning i erfarenhetens ljus, denna experimentella metod, som är Linnés egnaste insats.

Man kan möjligen till och med spåra en direkt påverkan från Leibniz i en linneansk tankegång, som dock knappast kan sägas vara konsekvent genomförd — Linnés nemesistro har ju mera karaktären av en arbetshypotes än av ett led i ett dogmatiskt system. Genom sin lära om den prestabilerade harmonien sökte Leibniz förena ändamålsens och orsakernas riken: allt är strängt orsaksbundet på samma gång som världen styres efter Guds ändamålsbestämda vilja. Därför att dessa båda, teleologi och kausalitet, äro samstämda i en förutbestämd harmoni, får synden sitt straff och dygden sin lön i och genom tingens naturliga sammanhang.² Nu säger Linné på ett ställe i Nemesisanteckningarna, att om människan missbrukar sin fria vilja och icke straffas av jordisk domare, samt om den förorättade anklagar henne inför Gud, »så inrättar Gud, som sett och hört allt, naturen

¹ *Theodicée* I § 74: »... le principe de la convenance, qui a fait que les choses ont été réglées en sorte que la mauvaise action se doit attirer un châtement. Car il y a lieu de juger suivant le parallélisme des deux règnes, de celui des causes finales, et de celui des causes efficientes, que Dieu a établi dans l'Univers une connexion entre la peine ou la récompense, et entre la mauvaise ou la bonne action, en sorte que la première soit toujours attiré par la seconde et que la vertu et le vice se procurent leur récompense et leur châtement, en conséquence de la suite naturelle des choses, qui contient encore une autre espèce d'harmonie préétablie, que celle qui paroît dans le commerce de l'âme et du corps. Car enfin, tout ce que Dieu fait est harmonique en perfection, comme j'ai déjà remarqué.» Jfr MALMESTRÖM, a. a., s. 48.

² Jfr utom nyss citerade uttalande av Leibniz följande passus ur hans *Monadologie* (§ 87 ff.): »Comme nous avons établi cidessus une harmonie parfaite entre deux règnes naturels, l'un des causes efficientes, l'autre des finales, nous devons remarquer ici encore une autre harmonie entre le règne physique de la nature et le règne moral de la grace, c'est-à-dire entre Dieu, considéré comme architecte de la machine de l'univers, et Dieu considéré comme monarque de la cité divine des esprits ...»

On peut dire encore, que Dieu comme architecte contente en tout Dieu comme législateur, et qu'ainsi les péchés doivent porter leur peine avec eux par l'ordre de la nature, et en vertu même de la structure mécanique des choses, et que de même des belles actions s'attireront leurs récompenses par des voies machinales par rapport aux corps, quoique cela ne puisse et ne doive pas arriver toujours sur le champ.

Enfin sous ce gouvernement parfait il n'y auroit point de bonne action sans récompense, point de mauvaise sans châtement ...»

så, att hon drabbas av ett oundvikligt öde. Guds dom är alltså ödet».¹ Straffet kommer här liksom hos Leibniz genom tingens naturliga kausalitet. Skillnaden synes vara, att medan hos Leibniz tingens naturliga sammanhang och det moraliska sammanhanget mellan skuld och brott från början sammanfalla i den prestabilerade harmonien, så menar Linné uppenbarligen, att Gud i det enskilda fallet länkar människornas öden med hänsyn till deras handlingar. För Leibniz måste det bli angeläget att betona det naturliga i brottets bestraffning; därför anför han ett sådant exempel som att dryckenskap ger upphov till degeneration.² Hos Linné däremot får man leta efter sådana förklaringar: brott och straff äro i allmänhet förenade i ett helt och hållet mystiskt sammanhang.³ Straffet kommer visserligen på ett sätt på en naturlig väg — det är inte fråga om direkta ingripanden av övernaturlig art —, men det finns inte som i Leibniz' nyss citerade exempel om dryckenskapens verkningar något naturligt sammanhang mellan brottet och straffet själva. Linné anför t. ex. följande: »Kong Carl XI gjorde så många af adelen huswille genom reduxionen. När han war död, brant Stockholms slott, att man med möda fick ut liket».⁴ Här ha vi två helt naturliga händelser, reduktionen och slottsbranden. Men det som inte är naturligt, som inte kan förklaras genom ett naturligt kausalsammanhang, det är att dessa två händelser skulle stå i förbindelse med varandra, så att den första skulle ha givit upphov till den senare. Det kan endast förklaras genom en moralisk lag, som är alldeles skild från den naturliga kausallagen. Att dessa tvenne kausalkedjor, den naturliga och den moraliska, sammanfalla, måste ha sin grund antingen i en förutbestämd harmoni emellan eller i ett gudomligt ingripande i varje förekommande fall. Linné har väl inte gjort klart för sig de yttersta konsekvenserna av sin tro, och det är därför svårt att avgöra, hur långt han varit beredd att följa Leibniz.⁵

Den övernaturliga vedergällningen följer alltså i sitt verkningssätt en regel, som inte har något med naturlig kausalitet att göra. Den regeln

¹ *ND* s. 21 f.

² *Theodicée* II § 112.

³ Jfr MALMESTRÖM, a. a., s. 210 ff.

⁴ *ND* s. 44.

⁵ Linnés ovan citerade yttrande utgör möjligen till en del en rationalisering av den folkliga föreställningen om bestämt dödssätt (jfr nedan s. 59, not 1). Det är uppenbart, att det finns bestämda skillnader mellan Linnés och Leibniz' system — Linné räknar t. ex. mycket litet med lön för goda gärningar (*ND* s. 25), medan Leibniz betonar lön och straff lika (ovan s. 32); Linné tycks, som ovan anmärkts, tänka sig ett gudomligt ingripande i varje särskilt fall, medan Leibniz antar en på förhand given parallellism mellan den naturliga och den moraliska ordningen. Allt detta hindrar inte, att Linné kan ha påverkats av Leibniz, med vars system han åtminstone gjort någon bekantskap (MALMESTRÖM, a. a., s. 67 f., jfr s. 174 f.).

kan bäst uttryckas med den av Linné ofta citerade satsen »per quod quis peccat, per id punitur et idem». Orden äro hämtade ur Vishetens bok: »Hwar medh någor syndar, ther medh warder han plågad» (11: 17; den delvis metriska översättningen synes vara Linnés egen). Det är talionens princip, principen öga för öga, tand för tand (2 Mos. 21: 23 f.), men en talion, som icke utmätas av världslig domstol utan som är en form för gudomlig och därmed övernaturlig vedergällning. Straffet kommer i en form, som liknar brottet, men icke som en naturlig följd av detta.

Talionen är i denna form, såsom en övernaturlig vedergällningsprincip, på intet sätt typisk för grekisk eller romersk religiositet. De antika termerna *nemesis* och *talio* beteckna hos Linné något annat än de betydde i Grekland och Rom.¹ Det är därför med full rätt som Malmeström framhåller, att »icke mycket mer än det yttre snittet av åskådningens dräkt är klassiskt».² Han menar, att det bibliska inslaget är starkare, och att det dessutom är barndomsintryck från Stenbrohult, som gå igen i den vuxne mannens vedergällningstro. Detta är så sant som det är sagt. Linnés tro på *Nemesis divina* överensstämmer i de flesta stycken med svensk folktro; det är på dess grund Linné byggt upp en åskådning, som i sin principiella överensstämmelse med vissa gammaltestamentliga uppfattningar och med några väsentliga tankegångar i upplysningstidens filosofi dock tydligt visar sin folkliga härkomst.

Då Linnés förhållande till folktron icke varit föremål för någon närmare undersökning, har det syntts mig vara av intresse att mera i detalj söka belysa denna fråga.

Den folktro, som här skall citeras som jämförelsematerial, föreligger i relativt sena uppteckningar. Det är alltså en tradition, som är mycket yngre än Linné, men den pekar tillbaka på gamla svenska föreställningar. Ett bevis bland andra på att så förhåller sig, med andra ord på uppteckningarnas värde som källa även för äldre tradition, är att de moderna uppteckningarna stämma väl överens med det som Linné citerar som folklig tradition på hans tid. En del av de historier, som samlats i *Nemesis*-manuskriptet, har han ju hört ur folkmun, vilket han även angiver. Så är t. ex. fallet med den följande:

Måns i Sannaböke i Smoland och Stenbrohult sochn, en hård man, elak mot sin fader. Måns Månson sonen drog sin fader i håret, att släpa honom

¹ K. HAGBERG (*Carl Linnæus*, Sthlm 1939, s. 272 ff.) synes överskatta det antika, is. det grekiska inflytandet. Linné har näppeligen haft egentlig förstahandskännedom om t. ex. den grekiska tragedien. Det finns, vad jag kunnat finna, ingenting som tyder på att han läst någon grekiska utöver den tidens tämligen begränsade skolkurs — som huvudsakligen omfattade Nya Testamentet —, och den påverkan från antiken, som kan komma i fråga, har fördenskull med största sannolikhet gått via romerska författare. Att närmare precisera, vad detta klassiska inflytande i verkligheten betytt, är emellertid en ingalunda lätt uppgift.

² A. a. s. 185.

uttur sin egen stuga. När fadren kommer till dörren, ropar han: Masse, drag mig ej längre; jag drog min far ej längre. Sonen svarar: jo, Herrans dö, drog du din fader till dörren, skall jag draga dig utom dörren. — Detta skedde i min födelse ort i min barndom.¹

Man kan med denna historia jämföra en värmländsk variant av sägnen om sonen, som bar fadern till fattighuset:

Det var en son, som övertagit gården med löfte att försörja de gamla föräldrarna. Sonen fann detta så besvärligt, att han beslöt lämna fadern 'på socknen'. En dag tog han fadern på ryggen för att bära honom till fattiggården. Då han gått ett stycke, måste han vila ut och satte sig med bördan på en vilsten vid vägen. Då började fadern gråta och sa: »Ja, här satt ja också en gång, när ja bar bort far min». Sonen blev då så rörd av detta, så han bar hem fadern igen.²

Det är två variationer över samma motiv: hårdhet mot föräldrar och det straff som följer därav. Det finns ingenting i dessa historier som kan ge en stödjepunkt för en inbördes datering av dem; om man inte visste, att Linné hört den ena i sin barndom och att den andra upptecknats i Varnum år 1933, skulle det vara fullständigt omöjligt att säga, vilkendera uppteckningen som var äldst. Inom det område, som täcks av dessa historiers föreställningsinnehåll, har folktron icke ändrat sig sedan början av 1700-talet.

Vedergällningen utmättes här enligt regeln lika för lika. Som jag gör med en annan, så sker det med mig själv. Den principen har en vidsträckt giltighet både i Linnés anteckningar och i folktron. Jag anför ett par exempel ur nemesis-anteckningarna:

Slichert, Drabant, älskade änkefruen von Byzen och gaf henne ett sätterie. Mågen förtryter det, och skiöt om natten med 3 ränkuler genom fönstret, som gingo twärt igenom magen på Slichert, som dör. Åfter några åhr får mågen kräftan i magen med 3 hohl, som grufweligen dödade honom.³

General H. . . brände up giästgifwaregården Rotebro nästan för ro skull. Just när han sedermera låg på sin sotsäng, kom elden i hans gård, att han måste utbäras och siälas under bar himmel.⁴

¹ *ND* s. 51.

² *ULMA* 5664 s. 7 (Värml., Varnum); jfr 5157 s. 6 (Söd., V. Vingåker). Jfr även sägner av typen »skålen för far och mor», t. ex. följande: »På ett ställe hade man en gammal farfar, som blivit darrhänt och spillde på sig, när han åt. Därför blev han av husbondefolket, son och sonhustru, tillsagd att äta vid vedlären och där begagna en liten tråho, ty annat slog han sönder. Så en dag var husets unge son sysselsatt med att tälja på en träkloss. När föräldrarna frågade, vad det skulle bli, svarade den lille: 'Det skall bli en ho, som far och mor skall äta ur, när jag blir stor karl'. Det grep far och mor, så att gamle farfar återigen fick sitta vid bordet och äta, fast han spillde litet.» *ULMA* 1756: 2 s. 6 (Ögl., Hällestad).

³ *ND* s. 53.

⁴ *Ib.* s. 58.

I svensk folktro kan ett straff av denna art ta sig ut på det sätt som framgår av följande exempel. En uppteckning från Dalarna talar om att en person som varit rå mot djuren vid jakt råkade ut för klåda i tarmarna innan han dog.¹ Personer, som kastat fågelungar i myrstackar eller i eldstaden, sägas ha dött genom att huden frätts upp.² Härmar man en halt, blir man själv halt, etc.³

Inte alltid är straffet på detta sätt en upprepning av brottet, vänt mot förövaren. Dock brukar straffet innehålla något som påminner om brottet; dem emellan brukar finnas en likhet, som anger, att de stå i samband med varandra, och som för den uppmärksamme visar, vilken förbrytelse i det förgångna det är som straffas genom den aktuella olyckan.⁴

Denna förbindelse kan visa sig på olika sätt. I berättelsen om Hauswolf är det en rent yttre tillfällighet, som får tjäna som bevis för Guds hämnd:

Hauswolf, ung, söker assessorat i Åbo, får förslag. Med på förslaget war en gamal fattig häradshöfdinge, som hade många barn, stå oftå på förslag och war helt fattig. Konungen hade nåd för den gambla, som hade inga wänner, allom obekant. Hausw. hade många wänner, som talte för honom, lögo på häradshöfdingen, att han woro starkt af contra-partiet, och drillade saken, att Hauswolf får tiensten. Häradshöfdingen råkar Hauswolf, säger sig skulle gratulera, men appellerar till Gud. Hauswolf reser i wintren från Stockholm ått Åbo, fartyget kommer emellan isarne, att alla mente sig förgås. Hauswolf med en annor hoppa i slupen, hugga af toget, drifwas från fartyget i 5 å 6 dagar. Ått up läder och alt; på slutet sin egen fullmacht, som låg i hans mun, då han kom död till gotländska stranden. Fartyget kom sig före och blef med sine passagerare reddat.⁵

Mera »bevisande» är väl historien om Jacob i Säänäs; den är samtidigt ett exempel på folktrons uppfattning.

Jacob i Säänäs i Stenbrohult sochn i Småland lefde illa med sin hustru. Då hon på isen skulle gå om juhlhålgén (i min ungdom) till kyrkian, faller hon neder genom isen, håller sig länge, $\frac{1}{4}$ timma, med händern i isbrådden, ropar om hielp. Mannen står wid stranden, ty dett skedde straxt wid gården, och säger sig ej wåga sig ut på isen, ty han miste henne gierna; hon drunknar. 5 åhr där åfter begynna fingrarne på Jacob ått rutna, med hwilka han kunnat hielpa sin hustru, och bortrutna på bågge händerne, hwaraf han och dog.⁶

Motivet ått fingrarna ruttna bort återkommer i en uppteckning från Gotland. En käring, som anklagats för stöld, nekar och säger, ått om

¹ *ULMA* 11123 s. 1 (Dal., Malung).

² *ULMA* 4965 s. 33 f. (Ång., Arnäs).

³ *ULMA* ib.; 2818: 1 s. 15 (Smål., Fliserud).

⁴ *MALMESTRÖM*, a. a., s. 212.

⁵ *ND* s. 37.

⁶ *ND* s. 50 f.

hon är skyldig, skola hennes fingrar ruttna bort, vilket också sker inom kort.¹ Här tillkommer gummans egen oförståndiga önskan, en form av mened, som också får sitt straff.

En särskild form för förbindelsen mellan brott och straff skulle man kunna kalla rummets enhet till skillnad från den handlingens enhet, som i det föregående exemplifierats. Straffet infaller på samma ställe, där brottet förövats.

C. . . (Riksrådets son) råkar på siön en bonde, som med sin drög kiörer mot hans släda. Grefwen stryker bonden ett slag öfwer hufwudet, att han dör. Grefwen går ifrån sig saken, som bonden skola sofwande kiört med hufwudet emot Grefwens släda. Åfter några åhr reser Gr. samma wäg öfwer isen. Natten för ut hade slagit sig en wråk öfwer isen. Just på samma ställe, där Gr. kiörer neder, war rummet, där bonden förut blef ihählslagen. Drängen kommer lätt upp och hästen också. Drängen söker hielpa Gr. på alt sätt, men kommer aldrig åt. Grefwen ropar: jag ser Guds hämd på detta stället, och drunknar.²

Samma princip förekommer också i följande anteckning.

Madame N. N. hade en piga; denna skulle bära upp en porcellinskåhl för trappan, men stupar och slår sönder henne. Madam blifwer som galen, bastionerar pigan först älendigt, sedan tager af hennes lön och kiöper en ny. Innan aftonen, då Madame skulle gå neder för samma trappa, snafwar hon och bryter benet af sig.³

Principen rummets enhet finnes också företrädd i folktron, ehuru den kanske inte är så vanlig där. I en sörmländsk uppteckning talas det om en man som slog ihjäl sin yngre bror — han lagade så att denne ramlade ned på loggolvet. 25 år efteråt föll han själv och dödades mitt emot den plats där brodern dött. »Ja, sa folket, det han gjort fick han betalt för nu. Hämnden är ljuv. Var och en får sitt som de gjort skäl för».⁴

En kombination av handlingens och rummets enhet förekommer i en uppteckning från Västmanland:

A. (f. omkr. 1829) slog ihjäl en oxe, då denne var i arbete. Han hade givit oxen ett för hårt slag, som träffat mjälten. Oxen hade lidit mycket och sparkat upp mossa och jord omkring sig, innan han dog. A. drabbades av döden i skogen på samma fläck, som oxen hade dött. Och samma död tycktes A. ha fått, ty han hade kämpat förfärligt, och jord låg uppsparkad runt omkring den döde. Man trodde, att rådanden (= skogsrået) tagit ihjäl A. i skogen.⁵

¹ *ULMA* 5154 s. 10 (Gotl., Lau). Ib. s. 9: dräng nekar att ha gjort det som han anklagas för — om han gjort det, vill han förlora sin hand, säger han. Kort tid efteråt skär han av handen i en hackelsemaskin.

² *ND* s. 55 f.

³ *ND* s. 62.

⁴ *ULMA* 5605 s. 26 (Södermanl., V. Vingåker).

⁵ *ULMA* 3690 s. 9 (Vstmnsl., V. Skedevi).

Därmed kan jämföras Linnés historia om den danske ridfogden.

Dansk Ridfogde köpte 2 hästar af en fattig bonde, men ej betalar dem. Rychte kommer, att fogden balancerat och skulle suspenderas. Bonden går om natten och tager igien sine hästar. Fogden får nåd, låter lysa åter hästarne, då bonden war frånwarande; finner dem hos bonden. Bonden stämmas, blifwer hängd för sine egne hästar.

Fogden köper åter några år af en obekant 2 hästar. Sälliaren war häst-tiuf och sällier för godt köp. Hästarne återlysas, finnas igien hos fogden. Fogden stämmas, kan ej nämna sin sälliare, blifwer dömd tiuf och hängd i samma galga jemte sin bonde.¹

Fogden straffades alltså för samma brott, som han hade anklagat bonden för, och han fick dö på samma sätt och på samma ställe. Liksom i den föregående historien är likheten mellan brott och straff av dubbel art: de motsvara varandra, och de äro knutna till samma ställe.

I Linnés anteckningar finns det åtminstone en ansats till en tredje art av förbindelse, som man, för att fortfara med dramatiska termer, skulle kunna kalla tidens enhet.

Råfeldt ville bli ensam om arvet efter föräldrarna. »Han hade en enda broder, som söp gierna bränwin; ty lagar han så, att bränwin alltid stod framme och till reds. Änteligen blifwer brodern fulkomlig föllhund». Därtill »enerverades» han, så att han dog »om 2 år». Själv gjorde den andre brodern emellertid snart av med det arv han sålunda blev ensam om — »inom 1 à 2 år gör af med allt sitt och det han fått af brodern . . . kommer aldeles af sig, men på slutet repar sig, att han blifwer Landshöfdinge. Doch begynner suppa och få en rödblå näsa».²

Det är knappast en händelse, att tidsuppgifterna här angivas. Exemplet hör ju annars inte till de bästa; Råfeldt förlorade visserligen sin förmögenhet men tycks ju ha repat sig ganska bra, om än näsan fått lida. Desto större skäl fanns det att ge akt på överensstämmelsen mellan de angivna tidsperioderna. Att Linnés tankar rört sig i sådan riktning synes framgå av ett par andra fall:

F. . ., Landshöfding i Upsala, sällier länsmanssysslan till Sylvander i Danmark för 3000 dlr. Åter några få år dör han från 4 små barn. Änkan kunnat blifwit conserverad, men F. sällier tiensten för 6000 dlr. Änkan afslår han fardag, som war i skuld. Åter $\frac{1}{4}$ år dör F. i ett moment. Hans fru får $\frac{1}{4}$ år niuta lönen, ej fardag åter förordning. Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris.³ F:s sterbhus auktioneras för skuld.⁴

¹ ND s. 48 f. Linné har hämtat denna historia ur FRIESS, *Jus Talionis Divinum*, Sthlm 1763, s. 80 f. Hos Friess äger fogdens andra hästköp rum »en kärt tid» efter det första: bonden hängde kvar i galgen, när ridfogden hängdes upp.

² ND s. 47.

³ »Hwad tu icke wilt at man gör tigh, thet gör tu ej heller enom androm» (Tobias 4: 16).

⁴ ND s. 48.

Riksdag. Cederhielm, Baron, cammaråd, 1761 genom memorial gifwer anledning till Peklins utwotering på 2 riksdagar. Estenberg, Hofjunker, 1765 anledning till uteslutande af Cederhielm på 2 riksdagar. Bergenstråle, Hofråtsrådet, 1765 påstod samma riksdag uteslutas Estenberg, som och blef perpetuelt utwoterad. Essen, Baron, och Direct. Fritzkiij, Baron Grönhamen 1771 påstodo uteslutandet af Bergenstråle, hvilket blef på 2 riksdagar.¹

Detta sista exempel är ju tydligast, ehuru det naturligtvis är det minst bevisande av dem, då ju här rent personlig rancune spelat in — det är snarast ett exempel på nemesis humana. Emellertid finns även i folktron denna tidssynpunkt representerad, såsom följande uppteckning från Gästrikland visar.

»Slättgubben» stängde en gång in sju getter i en kolköja och bevista inte kolan på sju år. Och getterna dog dom, förstås. Och så sjukna gubben och låg sjuk i precis sju år.²

En annan huvudsynpunkt hos Linné är att om straffet icke når den brottslige själv, så drabbar det hans efterkommande.³ Det finns många exempel på detta i anteckningarna. Det är konstinspektör Sohlberg i Falun, som »skinnar de arme grufdrängar in på sielfwa benen och där af får sin rikdom. Har 5 qwicka söner, men inga hushållare, alla fattige och skyldige. De male quæsitis non gaudebit tertius hæres».⁴ Det bästa exemplet är väl följande:

Olof Håkanson, bonde från Bleking, taleman wid riksdagarne ifrån 1739 till 1770 utom en enda. Fick otroliga pengar, många tunnor guld, tog muter; rikaste bonde, som varit i Sverige, dör wid riksdagen 1769. — Ett halft åhr där äfter 1770 februarii dog yngre sonen, sedan dottren, af en grasserande feber. Sonen i Stockholm synes ej wara stark. Hwad fiker och täflar man äfter pengar? Hwem skall få dem?⁵

Hur fast och levande Linnés tro är, ser man av vad han säger om sonen i Stockholm, som inte är stark och kan väntas dö när som helst. »Men Gud hämnas på barn och barnebarn. Heroum filii noxae.»⁶ »Olycke-

¹ *ND* s. 38.

² *L.M.A.* 10058 s. 79 (Gstr., Valbo).

³ Malmeström menar, att Linné här närmast tänkt på brott mot det sjätte budet (a. a. s. 208). Detta stämmer inte med Linnés egna exempel. Om några brott i detta sammanhang skulle tillerkännas företräde, vore det de som avses med den av Linné så ofta citerade satsen »de male quæsitis non gaudebit tertius heres» (se not 4) samt mord, vilken senare förbrytelse i dietföreläsningarna (*Coll. diet.* s. 242) särskilt framhållles såsom medförande ärfeligt straff.

⁴ »Av orätt fångat får arvingen i tredje led ingen glädje». *ND* s. 45. Jfr nedan s. 47.

⁵ *ND* s. 35.

⁶ *ND* s. 19. Det latinska citatet är egentligen en översättning av ett grekiskt uttryck: ἡρώων παῖδες λῶσαι, d. v. s. 'heroernas söner bli oduglingar'. Linné synes förstå satsen på ett annat sätt: han tycks mena, att heroernas söner ärva sina fäders skuld.

lige födde af elaka föräldrar. Quod sus peccavit, luant porcelli.¹ Jag har aldrig sedt den rättfärdige älter hans säd äfter bröd gå».²

En mera komplicerad form tar den gudomliga hämnaden i fallet Bullenbroek (Buddenbrock). Den olycklige befälhavaren i 1741 års krig blev enligt Linné avrättad »wid Norremalms tull 1743, just där Paikull för ut blef halshuggen i Kong XII:s (sic!) tid, dömd af hans fader 1709. Alla sade, att Paikull war oskyldig».³

Här är det verkligen något av den tragiska skulden i grekisk bemärkelse, av det som Linné väl avsett med uttrycket »heroum filii noxae». Faderns brott lever kvar i sonen, som på grund av sin ärftliga beskaffenhet begår handlingar som leda till hans egen olycka. Att straffet kommer på ett ställe, som står i förbindelse med den ursprungliga handlingen, knyter endast sammanhanget fastare.

Ett annat av Linnés fall kan väl sägas tillhöra folktron.

Bonde i Tawastehus bor långt bort mot gränsen, brukade mörda wille främlingar, som reste. En främmande bonde reser att köpa säd, lånar hus; bondens son skall ligga med honom i cammar och säng samt änteligen wid väggen (att ej främlingen måtte stänga dörren, utan sonen då den oförmärkt öppna). Faller främlingen i sinnet, sedan sonen somnat, att gå och se till sin häst; då han igien kommer, har wärdens son i sömnen rullat till ståcken; därför att ej wäcka honom lägger främlingen sig till väggen. Wärdens inkommer hemligt mitt på natten, slår yxhamaren i skallen på den, som låg wid ståcken, ropar sonen, säger: nu är det beställt, och kastar yxan. Främlingen springer up, får yxan, tucktar wärdens, som dödat sin egen son, och wärdens där på tages, dömes, steglas.⁴

Det ärftliga straffet är väl företrätt i svensk folktro. Det var en person som drog upp sår på benet med spansk fluga för att slippa exercisen. Han fick ett barn som hade benröta.⁵ Det exemplet står annars ganska ensamt. Det förefaller som om det inte är vilken handling som helst, som straffas på de efterkommande. Det tycks framför allt vara övermod i skilda former, i synnerhet mot ofärdiga och lytta, och vidare grymhet mot djur, som på detta sätt går igen. En uppteckning från Dalarna, där den åsyftade händelsen torde ha tilldragit sig omkring mitten av 1800-talet, talar om att en kvinna i ungdomen hånade några starrblinda flickor. Gammalt folk sade, att det kom hon nog att få straff för. De hade rätt. När hon hade gift sig, fick hon tre flickor, som alla voro starrblinda.⁶ Den som i

¹ »Vad svinet brutit få grisarna umgälla».

² *ND* s. 20.

³ *ND* s. 31.

⁴ *ND* s. 56 f.

⁵ *ULMA* 5105 s. 17 (Vrml., Bodilsäter).

⁶ *ULMA* 5367 s. 20 (Dal., Boda).

ungdomen är elak mot djur, hans barn få lyten, heter det.¹ Det var en man, som i yngre år fångat fåglar, stuckit ut ögonen på dem och så släppt dem. Alla hans barn föddes blinda.² En annan fångade svalungar och ryckte ut tungan på dem. Han blev far till många dövstumma barn.³ Det talas om att barn blivit enögda på grund av föräldrarnas djurplågeri och om blindhet i flera led till straff för att förfadern stuckit ut ögonen på en ärla.⁴ En person som brukat plundra fågelbon fick till straff att hans barn blevo som fåglar. »Deras ben sågo ut som spensliga, raka fågelben, och barnen hoppade som fåglar. Den äldste pojken dog vid fem års ålder, och alla trodde, att barnens vanskapnad berodde på att fadern varit stygg mot fåglarna.»⁵ Men även högfärd och ohjälpsamhet kunna ha samma svåra följder med sig. Är modern högfärdig med kläder, kan det hända att hennes barn föds med »snibbliv», d. v. s. en lös snibb, under vilken tarmarna synas.⁶ En ohjälpsam kvinna brukade stryka med högra handens kant över vänstra handflatan och bedyra, att hon ej hade mer än så, då hon ombads att giva eller låna bort något. Hennes första barn föddes med vänstra handflatan »avskuren».⁷

I ett par fall har Linné endast antecknat brottet; något straff har icke visat sig, men han tvivlar icke på att det skall komma.⁸ På ett ställe heter det: »Följden får återwerlden se. Gis på hur det går», och en annan gång skriver han: »gis på hur det går, när Gud tager saken under ventilation. De, som lefwa, få det se».⁹ När Linné enligt en bekant skildring visade HEDIN några av sina anteckningar, skall han om ett av dessa fall ha yttrat sig på ett liknande sätt: »J lefven längre än jag, J ska få förnimma, att N.N., som så nedrigt förhållit sig, tar en ömkelig ändalykt», en spådom som också skall ha slagit in.¹⁰ Omvänt måste särskilda olyckor ha sin förklaring i att ett brott föröfvats. Om Marlborough skriver han: »Nogot hade syndats för ut, mig obekant»¹¹, och i ett annat fall heter det: »Hwad de giort, fick jag ej wetta. Gud dömer ej utan

¹ *ULMA* 6629 s. 36 (Smål., Vena).

² *ULMA* 9816 s. 10 (Dal., Ål; jfr 4148 s. 36 (Vgl., Acklinge).

³ *ULMA* 14270 s. 8 (Dal., Älvdalen).

⁴ *ULMA* 8936 s. 19 (Dal., Malung; 2802:4 s. 8 (Vgl., Holmestad), jfr 10070 s. 22 (Vgl., Källby).

⁵ *ULMA* 6680 s. 51 f. (Smål., Forserum).

⁶ *ULMA* 5015 s. 26 (Söd., V. Vingåker).

⁷ *ULMA* 5846 s. 27 (Vgl., Degerfors: »Di får igen, eftersom di ha leva. Kommer inte straffet på dom, så går då på barna ä intill fjärde led. Barna får lida för föräldra». *ULMA* 11492 s. 11 (Närke, Askersunds lfs.).

⁸ Jfr MALMESTRÖM, a. a., s. 212.

⁹ *ND* s. 59 med not 1.

¹⁰ Sv. HEDIN, Minne af von Linné, fader och son, Sthlm 1808, s. 62.

¹¹ *ND* s. 43.

orsak, det wet jag»¹. Linné närmar sig här senjudendomens vedergällningslära, enligt vilken det var ett orubbligt sammanhang mellan ofärd och synd, så att synden alltid förde med sig straff och omvänt olyckan alltid berodde på synd. Den olycklige är syndig, och den syndige blir förr eller senare olycklig. Det är en åsikt, som fått sitt mest bekanta uttryck i vännernas tal i Jobs bok, men som framställs på många andra håll i Gamla testamentet, hos Hesekiel, i Psaltaren och överhuvud taget i den s. k. vishetslitteraturen.² Den åsikten sammanhänger delvis med att man inte trodde på ett liv efter detta, i varje fall inte på en vedergällning efter döden. Om tanken på världsordningens rättfärdighet skulle kunna upprätthållas, måste alltså all synd straffas redan här i livet. När nu vedergällningsläran kombinerades med tanken på det ärftliga straffet³ — att barnen få lida för föräldrarnas och förfädernas synder — blev resultatet ett i all sin ohygglighet fast och slutet system: om fädernas kända och okända synder kunna straffas på barnen intill tredje och fjärde led, är det inte omöjligt att förklara den nöd och det lidande som drabbar även den skenbart oskyldige. Var och en är bärare av ett okänt arv, som när som helst kan bryta ut i olycka och elände.

En så rigorös uppfattning saknas i folktron. Man kan visserligen i upppteckningarna finna en uppgift som denna: »Alla olyckor betraktas som straff eller hämnd från Gud eller en vedergällande makt»⁴, men starka skäl tala för att den satsen är betydligt överdriven. Den saknar i varje fall stöd i andra uppgifter. Det är inte svårt att finna anledningen till att så förhåller sig. Svensk folktro har inte i samma grad som t. ex. judendomen haft anledning att betona, att alla förseelser skulle få sitt straff redan här i livet, och det av den anledningen, att man ju även kunnat räkna med möjligheten av ett straff efter döden.⁵ Därför har man heller inte varit nödsakad att i så stor utsträckning, som annars varit nödvändigt, betona det ärftliga straffet. För Linné däremot synes tanken på en vedergällning efter livets slut inte ha spelat någon roll — den föll ju också utom ramen för en experimentell teologi.

Vad ovan sagts hindrar emellertid inte, att även folktron ofta rör sig i tankebanor, som komma nära den linnéska åskådningen. Det framgår av uttalanden som: »Jag hade väl gjort någon synd, då jag fick lotten att

¹ *ND* s. 24, not 2.

² Jfr JOEL LINDBLOM, *Boken om Job och hans lidande* (1940) s. 126 f.

³ Så som fallet är t. ex. i vännernas tal i Jobs bok. Se LINDBLOM, a. a. s. 135.

⁴ *U.L.M.* 7792 b s. 16 (Lappl., Öträsk).

⁵ Å andra sidan kan det icke förnekas, att tanken på ett liv efter döden med vissa undantag inte är särskilt framträdande i folktron, vilket återigen utgör en förklaring till att vedergällningstron är så väl utbildad som den är. Tanken på ett straff efter döden har icke hört till de starkaste motiven. Se även nedan s. 54 f.

äka den där odågan till karl»¹, eller: »Vad har han gjort, som måste bli så olycklig?»². Om en gård, där folket i alla tiden varit tjuvaktiga och hårdhjärtade, heter det: »Det kommer att bli så fattigt, så de äga inte spiken i väggen».³ En annan gång säger man: »De veta inte vad som skall komma att övergå honom för det» — om en person som varit grym mot sina föräldrar.⁴ »Allt går igen» — det uttrycket återkommer i uppteckningar från de mest skilda håll.⁵

Folktrons vedergällning utmätas alltså i princip efter samma grunder som den nemesis, vars verkningar Linné skildrat. Straffet kommer efter samma regel; det är samma system som kommer till användning. Det återstår närmast att granska arten av de brott som straffas.

I detta avseende är likheten på sätt och vis betydligt mindre mellan de linnéska anteckningarna och folktron. Emellertid får skillnaden dem emellan inte överdrivas; den är mera skenbar än verklig; den beror snarast på olikheten i social miljö och utgör inte en tillräcklig grund för att antaga en egentlig olikhet i själva åskådningen.

I Fries' edition av nemesisanteckningarna framhålla utgivarna, att vedergällningen icke följer alla brott: »så t. ex. ej stöld och andra sådana, hvilka äro af den beskaffenheten, att den skedda skadan kan ersättas. Deremot gifves å den andra sidan för alla de brott, hvilkas följder ej kunna återupprättas, ingen timlig försoning, förrän vedergällningsrätten utkräft straffet. På en mängd ställen upprepas satsen: 'non solvitur peccatum, nisi restitatur patratum'⁶. De brott, hvilkas Nemesis aldrig hvilat, har Linné sjelf angifvit i följande ord:

Acta dig för stora synder.

Non solvitur peccatum, nisi restitatur patratum.

1. Acta för blod s. mord.
2. » » blodskuld.
3. » » föracht för Gud.
4. » » otaksamhet mot föräldrar.
5. » » att ruinera ens välfärd.
6. » » att skada den värnlösa.

Att dömma af de antecknade exemplens mängd synes han bland dessa brott framför allt velat varnande framhålla alla låga stämplingar för att

¹ *ULMA* 5605 s. 4 (Södermanl., V. Vingåker).

² *ULMA* 7792 b s. 16 (Lappl., Örträsk).

³ *ULMA* 11120 s. 42 (Dal., Lima).

⁴ *ULMA* 8925 s. 45 (Dal., Malung). Jfr *ULMA* 11492 s. 10 f. (Närke, Askersunds lfs.) »Di brukar säja om en person som ä clak: 'Hans ti ä inte ute, han vet inte va han har som återstår än. Han har inte sett sin da te kväller än'».

⁵ T. ex. *ULMA* 14270 s. 8 (Dal., Älvdalen): »Uondevän går at».

⁶ »Brottet försonas icke, med mindre det förbrutna återställes». Jfr *SLA* 1939, s. 62.

störta andras, grundlägga egen lycka. Undergår den brottslige ett mot brottet svarande borgerligt straff, löses han från sin skuld, men i vidrigt fall öfvergår den på efterkommande intill tredje och fjerde led.»¹

En stor grupp — den största — av Linnés exempel skulle kunna sammanfattas under en rubrik, som med Linnés egen nomenklatur kunde kallas *superbia*.² Ser man på de anteckningar av mera allmän art, maximer, levnadsregler, klassiska citat etc., som väl varit avsedda att inleda framställningen av *Nemesis divina*, så finner man lätt, att de som samlats under rubriken *superbia*³ — de som handla om högfärden, högmodet — intaga en särskilt framträdande plats. Av övriga rubriker är det endast *ingratitude* (otacksamhet), *avaritia* (girighet) och *malitia* (ondska), som beteckna egentliga fel och laster, men ingen av dem har ens tillnärmelsevis exemplifierats så rikhaltigt som *superbia*, ordet taget i den vidsträckta betydelse, vari Linné använder det. De flesta »fallen» handla om intriger och stämplingar, om samvetlösa försök att utan hänsyn till andras lidande och olycka skuffa fram sig själv till en bättre ställning. Det är den bristande hänsynen till andra, det är den renodlade egoismen, hårdheten och okänsligheten, som brännmärkas. Dit höra därför hårda och orättvisa domar, dit hör allt otillbörligt utnyttjande av den egna ställningen, dit höra hårdhet och grymhet mot dem som ej kunna försvara sig, dit höra otacksamheten och allt det som passerar på en strebers väg mot höjderna. De strödda anteckningarna på originalmanuskriptets blad 26⁴, ett slags sammanfattning av *nemesis*stron, ge ökat stöd åt denna uppfattning. Där möter man satser sådana som: »Låt oss smyga och ej stänga oss genom werlden, modo ne audiat Nemesis»⁵; »Cavendum, ne magna iniuria fiat fortibus et miseris; spoliatis arma supersunt»⁶; »Cave, ne fortunam tibi amicam reddas alius ruina; te enim infelicem demittat, more imperantis. Nil ita sublime est supraque pericula tendit, ut non sit inferius suppositumque Deo»; »Fortuna exaltat malos, ut graviore ruina cadant».⁷ En

¹ *ND* s. 23 f.

² Jfr MALMESTRÖM, a. a., s. 213 f.

³ *ND* s. 11 f.

⁴ *ND* s. 18 f.

⁵ »att icke Nemesis hör oss».

⁶ Citatet är hämtat ur Juvenalis' åttonde satir (121 ff.). I ERLAND LAGERLÖFS översättning lyder det (orden inom parentes ha utelämnats av Linné): »Akta dig främst att du svårt ej för- orättar ett tappert folk, som är stadt i elände förut; (ty tager du också allt dess silfver och guld, det behåller dock svärdet och skölden, hjälmar och spjut;) ja vapnen till sist stå de plundrade åter». Linné synes ha använt citatet i den meningen att de olyckliga ha ett vapen kvar i den gudomliga vedergällningen.

⁷ »Tag dig i akt, att du icke gör lyckan till din vän för priset av en annans undergång; ty hon störta dig i olycka på härskares sätt. Ingenting är så högt och upphöjt över farorna, att det icke är Gud underlägset och honom underlagt.» »Lyckan upphöjer de onda, att deras fall må bli desto större.»

fortsättning av dessa tankar möter på blad 27¹, där det bland annat heter: »Då olyckan kommer, hielper hela naturen till, ty Guds willia måste lydas. Alla blifwa den olyckliges fiender (vel canes).² Alla fösa på olyckswagnen. Då kan ej himmel och jord hielpa (Kyronius). Högmöd gått förut; giort sig alla till fiender; nulla calamitas sola.»³ Det övermod, den själv-tillräcklighet, som icke bekymrar sig om moraliska lagar, är det som Linné här har i tankarna.

Linnés egen tid var ju särskilt lämpad för botaniska exkursioner på de moraliska förvillelsernas område. Det är helt naturligt, att många av exemplen i anteckningarna handla om riksdagsintriger, om politiska processer och tvister om tjänster. Det kan vara nog att av de många fall, för vilka Linné redogör, citera ett enda, till vilket Linné själv hänvisat i ett nyss anført yttrande.

Kyronius, rådman i Upsala, fick Borgmästare caracter, quick, lustig, litteratus, hederlig, men farlig i handel. Gasens prästänka lånar af honom 3000 dlr., äntelig betalar dem, begiär tillbakas quittance. Han söker länge, säger det wara lika mycket, änteligen finner en lapp, rifwer hastigt sönder, säger wara quittance, men äfter 2 åhr på quittance exequerar å nyo 3000 dlr. Fadren sin wiste otacksamt hierta... Hade många concubiner, 7 oächta barn, som hustrun wiste. 1741 anklagade sin borgmästare Haerkaepeus för tahl om [rikets] ständer. 1746 blef invitis invidis⁴ riksdagsman för Upsala med många konster, ty vota knapt räckte. I Borgare-ståndet blifwer så mächtig, att ingen befodran skedde utan honom; kallas därföre statsecreter. Alla måste muta honom; af en sökande tager 6000 plåtar, och doch ej hielper. Blef extremement högfärdig, lägrar Broms enda dotter, skrifwande rasande kiärleks bref till henne, fast gift. Får Borgmästare caracter och survivance, doch borgerskapets frihet wid voteringen förbehållen, hvilka ord han i expeditionen förnsnillar. Hinc commission öfwer honom af fattiga assessores, till hvilka han måste utpunga mule quaesita⁵, och ibland dem Voltemat, hwars fader han så ofta skinnat. Kommer hem, talar om ständer på rådstugan, råkar i samma labyrint som Haerkaepeus, [som] 1741 af honom angafs. Vox populi, vox Dei: korfäst, korsfäst!⁶

Kyronius slutade olyckligt — han måste lämna landet misstänkt för mordförsök på sin hustru. Hans fall är typiskt. Man möter i anteckningarna en hel rad av figurer, som anklaga förmän för att få deras platser och sedan själva drabbas av samma anklagelse, som äro delaktiga i orättfärdiga domar, som förråda och processa, utvotera och bli utvoterade, intrigera och falla offer för andras intriger. Det är inte att vänta, att den folktradition, som insamlats under det begynnande 1900-talet, skall erbjuda

¹ ND s. 20.

² »t. o. m. hundarna».

³ »En olycka kommer sällan ensam». Om Kyronius se nedan.

⁴ »mot sina avundsmäns vilja».

⁵ »det han med orätt förvärvat».

⁶ ND s. 35 f.

direkta paralleller till dessa interiörer ur svensk historia. Såväl avståndet i tid som skillnaden i social miljö utgöra ett hinder därför. Men ser man till det som ligger bakom, till den grundläggande synpunkten, så har folktraditionen en lika pointerad aversion mot övermod och egenvilja, mot oärlighet och hårdhet som någonsin Linné. Det må förhålla sig hur som helst med sanningshalten i Linnés historier; i sitt bedömande av dem står han på säker folklig grund, även i sin tro på att sådana handlingar nedkalla gudomlig hämnd. När Linné inskärper övermodets faror, så gör folktraditionen på samma sätt. Man skall inte vara så säker. Skryt och övermodigt tal är en utmaning mot ödet.¹ »Vill du önska någon något riktigt ont, så önska, att han skall bli högfärdig».² Den som skryter med sin rikedom, blir lätt fattig³; skrytet innebär, att man litar på sin egen kraft. Det är den sanning som framhålles i de svenska varianterna av sägentypen Polykrates' ring, där poängen ligger på helt annat håll än i den grekiska versionen. I en västgötsk uppteckning lyder den så:

Den elaka baronessan på Erikslund.

Det fanns en gång på Erikslund en baronessa, som var mycket högfärdig och nyckfull. En gång fick hon för sig, att hon mitt i sommaren skulle åka till kyrkan i släde. För att få snö på vägen dit, befallde hon bönderna slå ut mjöl på vägen ända till kyrkan.

En gång var hon förargad över att hon skulle nödgas vara tillsammans med simpla bönder i himmelen. Men baronen sade till henne:

»Du kan tacka Gud, om du får komma inom dörren till himmelen.» —

En gång kastade hon en guldring i ån, som rinner ur Kalvsjön, och sade, att det var lika omöjligt för henne att bli fattig som att hon skulle få igen ringen.

Men när hon en gång långt efteråt åt gädda, fann hon till sin förskräckelse ringen i buken på gäddan. Hon slutade som gatsoperska i Jönköping.⁴

Det är, kan man säga, i en annan miljö en motsvarighet till de människor, som Linné skildrat. »Ett hänsynslöst liv slutar inte utan svårigheter. De måste lida för sitt övermod, men den som är lugn och god, han kommer undan bättre, även om han inte är troende».⁵ Den, som tror för mycket på egen kraft, blir straffad därför på ett eller annat sätt.⁶ Gläder man sig åt andras fall, kommer man själv på fall.⁷

Särskilt strängt dömer folktraditionen övermodet och hårdhjärtigheten, när de gå ut över gamla och lytta, när de drabba dem som inte kunna

¹ *ULMA* 9816 s. 19 (Dal., Ål).

² *ULMA* 6335 s. 24 (Norrb., Nederluleå). Jfr ovan s. 41.

³ *ULMA* 4246 s. 11 (Värml., Ölserud).

⁴ J. GÖTLIND, *Saga, sägen och folkliv i Västergötland* (= Västergötland, B: 4, 1926), s. 161.

⁵ *ULMA* 4249 s. 7 (Värml., By). Sagesmannen lekmannapredikant.

⁶ *ULMA* 5367 s. 19 (Dal., Boda).

⁷ *ULMA* 5605 s. 15 (Södermanl., V. Vingåker).

försvara sig. Den som är hård mot gamla, drabbas av samma öde på sin egen ålderdom, medan den som tar sig an dem, får välsignelse i huset.¹ Hånar man dem som ha lyte, blir man själv eller barnen straffade.² Det kan förtjäna nämnas i detta sammanhang, att grymhet mot djur, som ju är en form av mänskligt övermod gentemot försvarslösa varelser, i folktraditionen hör till de grövre förbrytelserna. Den bestraffas nämligen i regel strängt, ofta med ärftligt straff.³ Något motsvarande har jag ej funnit hos Linné.

I nära samband med superbia ställer Linné orättmätigt förvärv. »De male quaesitis non gaudebit tertius heres» upprepar han ofta.⁴ Så ser man på saken också i folktraditionen. »Det man roffar åt sig, går sin kos och tar mer med sig också.» Stundom få de efterkommande lida.⁵ Men även det rättmätiga och till synes oskyldiga förvärvet kan leda till olycka. Ett rörande exempel på en sådan syn på saken ger en uppteckning från Ångermanland. Det var en kvinna, som hade köpt sig silvergafflar. Kort därefter råkade hon bryta benet och blev invalid. Hon trodde att det var ett straff för hennes högfärd.⁶ Det är den svenska fattigdomens betydelse.

Både hos Linné och i folktron är det en genomgående princip, att den övernaturliga vedergällningen träder in endast när brottslingen icke nås av den mänskliga rättvisan.⁷ Detta gäller först och främst sådana handlingar, som icke äro straffbara enligt allmän lag, och dit höra bl. a. många av de förseelser, som ovan citerats under rubriken superbia. Men regeln gäller också om normalt straffbara handlingar, som av en eller annan anledning icke kommit under dom och rannsaking. Och den gäller också, när samhällets straffande rättvisa icke fungerar, då orätt dom fälles, då falska vittnen uppträda o. s. v. Ett stort antal av de fall, som anföras av Linné som exempel på att den övernaturliga vedergällningen på detta sätt bildar ett komplement eller rättare ett korrektiv till mänsklig rättskipning, gälla mord.

Wallerave, Kongl. Räntmästarens son i Stockholm, går hem om aftonen i mörkret något rusig. För honom går en karl med lycta. W. går emällan främmande karlen och hans lycta; ty säger den obekante: M. H. det är min lycta, den jag hafwer att se och lysa mig; gå på sides, så kunna wij bägge

¹ Ib. s. 28. Jfr även ovan s. 34 f.

² *ULMA* 5367 s. 19. (Dal., Boda). Se även ovan s. 40.

³ Se ovan s. 41. Det är måhända betecknande, att det ärftliga straffet förekommer just vid dessa förbrytelser: man har ansett dem vara av samma art.

⁴ *ND* s. 45, 48, 49, 50. Ovan s. 39. *ULMA* 4140 (Vgl., Korsberga), s. 26: »Orätt-fången egendom varar ej över tredjemans led». Jfr Syrak 41:9: »The ogudachtigas barnas arfgodz måste förgås, och theas efterkommande skola förachtade warda.»

⁵ *SV. L.* 1937 s. 71 (Dal., Sollerön).

⁶ *ULMA* 4965 s. 31 (Ång., Arnäs).

⁷ Jfr ovan s. 44.

betiena oss af henne. Hwad säger du, canaille, swarar Wallrave, och sticker honom tvärt igenom med wärian. — W. römmer till Norrige, får leid, blifwer dömd till flere åhrs landsflychtighet, studerar jus och medicinen, promoveras i Harderwik till Doctor, kommer hem, blifwer Profess. juris rom. uti Upsala. — W. begifwen på kiällare gång, äfter 20 åhr går från kiällaren i Upsala, sent om aftonen i mörkret (från Siwert s. Kölers till stenhuset nedan för broen), näkar folket lysa sig, som bekant om hwart steg, går jämte broen, drunknar, sedan han samma dag hade giort inventering hos Acad. Räntmästar Rommel, som han först satt på kneken. Se Julinschiöld. — Han dödade den andra för sitt eget lius; nu dör, för det han sielf har intet.¹

En mera invecklad väg tar den gudomliga hämnaden i det fall, som citeras under rubriken Norvegeus.

I Norrige skedde ett mord, där 3 woro ihop med den fierde, som fick styng och dog. Äfter ingen kunne öfvertygas, måste de kasta lott, hwilken-dera skulle mista hufwudet. Lotten faller på en af de oskyldige, den kongen sänder dödsdomen. Denna wille intet dö; säger sig i ewighet wara oskyldig. En af de största advocater blifwer obligerad gå till honom, då han wisar, att det war omöjligt, att han kunnat warit baneman, så klart som bis 2 sunt 4.²

Saken remitteras där på åter till kongen. Kongen, då occuperad med annat, mindes namnet; utan att läsa genom nya ransakningen säger: han är dömd att dö, han skall dö. Fången får domen och blifwer aldeles desperat. Advocaten går till honom och säger: jag ser, att I hafwen Guds dom öfwer eder; ären I ej skyldig till detta, så måste I hafwa på eder något annat blod. Här på fant fången sig, sade: jag ser Guds rättfärdiga dom; det var jag, som för 5 åhr sedan slog i hähl den karlen, som icke fick någon baneman; fast jag är oskyldig i det nyare dråp.³

Det går inte an att komma undan. Den lärdomen inskärpes också i en värmländsk uppteckning.

Det var en som hette Olle Petter. Han hade en fästmö, som kom i omständigheter, och han ville inte ha henne. En gång tog han henne med sig ut på sjön, och när han kom tillbaka, sa han, att det hade kommit en våg och vräkt henne i sjön. Man trodde inte, att det var riktigt. Och Olle Petter han fick dö på samma vis. Han drunknade alldeles intill sjölandet. *Det var nemesis*, som man säger.⁴

Orättvis dom, falsk anklagelse o. dyl. förekommer som motiv för veder-gällningen i flere av Linnés anteckningar. Jag anför ett fall.

Det gäller Karl XII:s rådgivare Görtz, vid rättegången över vilken åklagaren hette Feman: »Feman anklagar Giörtz, såsom den swärtat Kongens tromän hos sin krönta; äfwen en Landshöfdinge att wara trög i execution. Producerar brefwet, fast Feman det ej läsit. Giörtz beder Feman läsa up det, där han klagat, att den Landshöfdingen woro sen med recreutering, borde sättas till

¹ ND s. 52 f. Jfr »C...» ovan s. 37.

² »två gånger två är fyra».

³ ND s. 53 f.

⁴ ULMA 4290 s. 1 (Värml., By).

annor tjänst och i hans ställe Feman, som war en vigilant man. När Feman det hörde, gjorde det honom ondt att anklagat sin vän. Giörtz (jure an injuria)¹ mister hufwudet. Praeses commissionis dör samma riksdag. Feman paralyticus evadit ore distorto.² Assessores alla inom ett åhr olyckelige, bland dem en den lustigaste dör af melancholie.³»

Denna synpunkt, att falska vittnen drabbas av gudomlig vedergällning, finns även i folktron. Jag citerar en värmländsk uppteckning.

B. i X. hade suttit på fästning i 20 år. Han satt och spann alltjämt, när han kom därifrån. De fick lära sig att spinna på fästningen, för att de skulle ha något att göra . . . Bromander påstog alltjämt, att han hade blivit oskyldigt dömd. »Å se på vettna, som vettna på mej», sa han, »ha di inte komme i olöcker allihop.» Han påstog att di hade vettna gäle. Å verkligen va de allt så, att många uttå vettna hade komme i olöcke. De va en uttå dom, som sköt en kär ovärnes (emot sin vilja).⁴

I ett annat fall anfördes som ett Guds tecken på en avrättads oskuld, att de båda angiverskorna blivit blindas.⁵

Att ett förflutet ord kan ställa till förtret, är väl känt. Men i folktraditionen kunna verkningarna av ett dårord, d. v. s. ett oförsiktigt yttande, som man får ångra, bli allvarligare än vi bruka räkna med, och Linné delade denna åsikt. I en gotländsk uppteckning talas det om en svärdotter, som var elak mot sin svärfar och lovade att sörja honom med randig kjol. Han lovade å sin sida att ge henne en minnesbeta. Vid gubbens begravning halkade hon och blev av en annan kvinna trampad på benet. Det blev kallbrand i såret, och det ledde till döden för henne.⁶ När man läser om detta, kommer man osökt att tänka på en historia som Linné hämtat från Danmarks socken.

Fröknar 2 Friesendorf bodde på Hammarby för mig, dogo 1725. Woro hela sin tid så oense, att de ej kunne tola hwar andra; schyfflade gården i tu. Då den ena dog, fägnade sig den andra och sade sig skola sörja med skar-lakan, men innanom 4 dagar läg och hon på bård; begrofwes på en dag, i en graf. Då först ense.

Oförsiktiga och oöverlagda önskningar få sitt straff på det enkla sättet, att man får sin önskan uppfylld. Man skall vara försiktig med vad man säger; man kan bli tagen på orden.

Buscagrius, Profess. gracc. Upsaliensis, lärd, i en disputation citerar orätt en author. Opponenten näkar, att orden så stodo, men annorleds, det kom

¹ »vare sig med rätt eller med orätt».

² = »blev förlamad och fick munnen på sned.»

³ *ND* s. 34 f. Jfr ib. s. 35, 1).

⁴ *ULMA* 4940 s. 6 (Värml., Kila).

⁵ *ULMA* 1415: 1 s. 56 (Ögl., Vånga).

⁶ *ULMA* 5168 s. 45 (Gotl., Färö).

⁷ *ND* s. 52.

till häftig ordväxling. Professoren i hettan säger: om ej så står, beder han Gud att aldrig mer komma i cathedren. Kommer hem, ser sig hafwa orätt citerat, blifwer melancholisk, dör äfter 2 åhr, kommer aldrig mer i cathedren.¹

Det är en historia av exakt samma art som den bekanta berättelsen om prästen, som var förargad över att det kom så litet folk till kyrkan och utbrast: »Jag önskar, att jag aldrig mer finge se Kempinge kyrka!» och också blev bönhörd, i det han blev blind.² Det är ett omtyckt motiv i folktron, och det har även gjort en viss litterär karriär.³

Jag skall till sist anföra en uppteckning, till vilken det inte finns någon direkt parallell hos Linné, men som i hela sin uppläggning påminner mycket om den specifikt linneanska nemesistron.

På Kavläsa herrgård i Homb fanns en köksa, som hette Tilda Källberg. Hon tyckte inte om att hon fick äta råmjölkspannkaka (= kalvost) så ofta, och hon brukade alltid säga: 'Dehåra de får en då äta, så de värker la ut i sia (sidan) te sist'. Inte långt efteråt blev hon gift. Det första barnet hon fick, det kunde hon inte föda fram, utan de fick ta ut det genom sidan på henne (= kejsarsnitt). Sedan sa de, att det fick hon till straff för att hon hade missvördat och sagt så om råmjölkspannkakan, medan hon var köksa på Kavläs.⁴

Folktraditionen är ingen enhetlig storhet. Svensk folktro är ingalunda från början till slut rent inhemsk. Visserligen finns i folktron en ansenlig del bevarad av våra förfäders hedniska religion, av den förkristna nordiska fromheten. Men till detta ha kommit en mängd inflytelser och påverkningar. Redan den gamla nordiska religionen visar ju spår av kristen påverkan, och för senare tiders folkliga föreställningar gäller än mer, att de i viss utsträckning höra hemma i främmande föreställningsvärldar.

Under sådana förhållanden är frågan berättigad, varifrån folktrons vedergällningslära kommit, desto mer som en sådan åskådning saknas i den fornnordiska religionen. Det karakteristiska för denna vedergällningstro är, som vi sett, att straffet liknar brottet och att det kommer redan här i livet. Tanken på ett straff här i livet finns på flere håll, men kombinationen av denna föreställning med den, att straffet och brottet likna varandra, visar alldeles bestämt åt ett enda håll. Den regel, som vedergäll-

¹ ND s. 61 f.

² Sv. L. 8, s. 158.

³ I STRINDBERGS *Brott och brott* förekommer som bekant motivet att det är farligt att önska. Maurice och Henriette önska livet ur det barn, som står i vägen för deras förening — »bättre om det aldrig hade funnits!» Barnet dör, och det blir fråga, om önskningar kunna döda. I en ångermanländsk uppteckning finns en ganska nära parallell till den föreställning, som Strindberg tagit upp i sitt drama. En gift kvinna sade om sin man: »Han hörs int ska ta mot det (= barnet), om det är en flicka». När barnet föddes, var det en flicka — hon dog på tredje dagen. ULMA 7765 s. 12 (Ång., Bjurholm).

⁴ ULMA 4148 s. 37 (Vgl., Acklinge).

ningen följer, är ju talionens princip, en princip, som haft vidsträckt användning inom den världsliga rättskipningen, men som endast på ett av de områden, som kunna komma i fråga, använts för den gudomliga rättskipningen. Det är naturligtvis i Gamla Testamentet, särskilt i vissa av dess delar. Som redan antytts, blev en vedergällningslära av denna art i den senare judendomen utvecklad till ett fast dogmatiskt system.¹ Mer eller mindre tydligt återfinner man denna åskådning i flere av Gamla Testamentets böcker, framför allt dock i den s. k. vishetslitteraturen.²

I Hesekiels adertonde kapitel citeras ett talesätt: »Fäderna hafwa ätit sura wijndrufwor, men barnomen äro tänderna ther af öma wordna». Det finns anledning att antaga, att denna sats gjort ett starkare intryck på många läsare av Karl XII:s bibel än kapitlets fortsättning, där det framhålles, att så skall det icke längre vara, utan var och en skall sota för sitt brott. — I bibeln kunde man vidare läsa, att Gud »lönar hwarjom och enom såsom han förtienar» (Psalt. 62: 13) och »drabbar uppå hwar och en efter hans gierningar» (Job 34: 11). »Thy lika som en fogel som lägger sigh uppå ägg, och uthklärer them icke: altså är then som orätt godz församlar; ty han måste ther ifrå, tå han thet alraminst täncker; och måste doch på sidstone hafwa spott ther til» (Jer. 17: 11). »Den som gräver en grop för andra, faller själv däri» är ett citat ur Syraks bok (27: 29), som fått karaktären av ett svenskt ordspråk; i samma bok heter det: »Then som kastar en steen up i högt, honom faller han neder uppå hufwudet; then som någon hemliga stinger, han sargar sigh sielf» (27: 28). Från Vishetens bok har ju Linné hämtat den sats, som han så ofta citerar och som kan stå som motto både över hans och folktrons uppfattning: »Hwar medh någor syndar, ther medh warder han plågad» (11: 17).³ I nemesisanteckningarna heter det: »Intet ondt sker i staden, utan Herren gör thet».⁴ Det är ett lätt förändrat citat från profeten Amos.⁵ Superbia, övermodet, som dömes så strängt både av Linné och i folktron, är

¹ Se ovan s. 42. W. BOUSSET, *Die Religion des Judentums im späthellenischen Zeitalter* (Hdb. z. N. Test. 21), 1926, s. 411 f.

² Det är, som docent ÅKE CAMPBELL haft vänligheten påpeka för mig, möjligt att vissa tankegångar i den gamla tron återkomma i t. ex. folkmedicinens tabukausalitet och att man där har att se en psykologisk förutsättning till vedergällningslärans utformning: tankarna ha i båda fallen rört sig i liknande banor. Detta förminskar inte, vad jag förstår, det bibliska inflytandet på folktron, men väl kan det förklara, att folktron i detta fall lät sig så kraftigt påverkas; de bibliska tankarna innehöllo inte något absolut nytt.

³ Däremot synes Linné — anmärkningsvärt nog — aldrig ha citerat Syrak 28: 1: »Then sigh hämnar, öfwer honom skal Herren hämnas igen; och skal ock så behålla honom hans synder».

⁴ *ND* s. 7. Jfr *SLÄ* 1939 s. 63.

⁵ Amos 3: 6: »Blås man ock i basuun i enom stadh, och folcket ther af icke förskräckes? Är ock något ondt i stadenom, thet Herren icke gör?»

också enligt gammaltestamentlig uppfattning en orsak till Herrens hämnd: »Then som ett nederfall skal få, han warder tilförene högmodig; och stort sinne går för fallet» (Ordspr. 16: 18).

Det är icke nödvändigt att hopa citat; var och en kan lätt mångfaldiga exemplen. Jag skall endast anföra ett par ställen som visa, att den gudomliga hämnden gick vägar, som på ett slående sätt erinra om den svenska folktrons — och Linnés — uppfattning. I Esters bok beskrives, hur Hamar blev hängd i den galge som han gjort i ordning för Mardechai (7: 10). Profeten Elia hotade Ahab, när denne låtit dräpa Nabot för att komma i besittning av hans vingard: På then staden ther hundar hafwa slekt Naboths blodh, skola ock hundar slekia titt blodh^a, en hotelse, som visserligen icke gick i uppfyllelse, då Ahab ångrade sin synd (1 Kon. 21: 19). Enligt Domarebokens skildring utbrast konung Adoni-Besek, när han blev fången och fick tummar och stortår avhuggna: »Siutijo Konungar medh afhuggna tummar af theas händer och fötter, hämtade up (d. v. s. plockade smulor) under mitt bord: såsom jagh nu giordt hafwer, så hafwer Gudh wedergullit migh» (Dom. 1: 7).

Nu förhåller det sig så, att de bibelböcker, där denna åskådning är mest utpräglad — Psaltaren, Job, Ordspråksboken, Predikaren och apokryferna — voro de i äldre tider mest lästa. Den som kunde, läste väl hela bibeln, och läste den från början till slut. En uppbyggelsebok från 1600-talet, Praxis pietatis, innehåller en metodisk anvisning: om man varje dag läser ur bibeln tre kapitel på morgonen, tre på middagen och tre på kvällen jämte några psalmer ur Psaltaren, så hinner man igenom hela bibeln på ett år.¹ Det var kanske inte så många, som orkade med en så bastant kost — och säkert var det inte alla som kunde, av det enkla skälet, att bibeln under reformationens första århundraden inte var så spridd. Den var inte då den folkbok den senare blev. En betydligt större spridning hade manualer och andra »handböcker»: psalmböcker, försedda med ett tillägg, som — förutom evangeliebok, passionshistorien m. m. — även innehöll enstaka bibelböcker.² Av de böcker, som på detta sätt trycktes separat, intages främsta platsen av Psaltaren och Syraks bok. Därjämte bruka Ordspråksboken, Predikaren och jämte Syrak några andra apokryfer förekomma. Dessutom trycktes flera av dessa böcker i särskilda upplagor: av Psaltaren 11 upplagor under 1500- och 1600-talen, av Job 5, av Vishetens bok 6 och av Syraks bok 8 under samma tid. Nya Testamentet utkom under dessa två århundraden i icke

¹ I. s. 172. Cit. efter D. LINDQUIST, *Studier i den svenska andaktsliteraturen under stormaktstidevarvet*, ak. avh. Lund 1939, s. 261 f.

² Till det följande se AKSEL ANDERSSON, *Bibeln i 1600-talets andaktsböcker* (i: Bibliografiska undersökningar tillägnade Claes Annerstedt, 1914, s. 51 ff.); H. PLEIJEL, *Bibeln i svenskt fromhetstid* (1941) s. 16 ff.

mer än 6 upplagor (två av dessa, 1633 och 1673, äro särtryck ur resp. biblar) — ingen av dess böcker utgavs separat. Visserligen ingick en icke oväsentlig del av Nya Testamentet i evangelieboken, men det är ändå tydligt, att Gamla Testamentet måste ha utövat ett oerhört inflytande på svenska folket i äldre tid. Och där, just i de böcker som lästes mest, fann man den åskådning om den gudomliga vedergällningen, som nyss skildrats.

Det intryck, som läsningen av Gamla Testamentet sålunda kan förut-sättas ha utövat, måste, inte minst i fråga om vedergällningsläran, ha av-sevärt förstärkts av den omständigheten, att Mose lag långt in på 1700-talet betraktades som gällande rätt i Sverige.¹ När man i förekommande fall kunde döma efter Mose lag, och när i den lagen samma princip, talionen, förekom, som man fann i Guds vedergällning enligt Gamla Testa-mentets lära, så måste detta i hög grad ha befordrat talionsprincipens an-vändning i folktron. Likaså har användandet av Mose lag som gällande rätt naturligtvis förstärkt Gamla Testamentets ställning och bibelns auk-toritet överhuvud taget. Man hade ju där i egentligaste mening både lag och evangelium.

På samma sätt som fäderna har Linné läst bibeln. Han citerar med förkärlek just de bibelböcker jag nyss nämnt², han fann i dem en åskåd-ning som stämde väl överens med det folkliga trosarv han måste ha fört med sig från Stenbrohult, och i sin mest allmänna form — att brott över-huvud taget straffas här i livet — var denna åskådning i god överensstäm-melse både med uttalanden hos Plinius och Seneca och med hans egen tids spekulation. I bibeln, i romarnas skrifter, i historier från Stenbrohult och Danmark finner han samma tanke gå igen. Det är ju ett bevis för att alla folk haft samma tro på en onutlig vedergällnings lag. »Veder-gällningens lag är medfödd hos alla folk som äro lämnade åt sig själva; således är den naturens rätt³. Inför överensstämmelsen i stort bli diffe-renserna av sekundär betydelse, och så kan han med gott mod fortsätta att samla sina fall, sina moraliska preparat. Det är alltså inte underligt, att dessa skilda impulser förenats; och det ligger ingenting anmärknings-värt i att Linné trodde på en gudomlig vedergällning. Flera av histo-rierna har han fått från andra⁴ — det fanns uppenbarligen flera än Linné, som gävo akt på det dolda sammanhanget mellan skuld och straff.

¹ H. MUNKTELL, *Mose lag och svensk rättsutveckling* (Lychnos 1936), s. 131 ff. Före-komsten av s. k. speglande straff torde även varit en viktig faktor vid utbildandet av folktrons vedergällningslära. Om dessa se samme förf:s uppsats *Om s. k. speglande straff* i Svensk Ju-risttidnings Festskrift för Birger Wedberg 1941, s. 254 ff.

² Jfr MALMESTRÖM, a. a. s. 173.

³ »Jus talionis innatus omnibus gentibus sibi relictis ergo jus naturae» (SLA 1939 s. 62).

⁴ Se MALMESTRÖM, a. a. s. 174.

Det är inte heller underligt, att Linné trodde på folktrons berättelser, så litet han än annars ville tro på »widskeppelser».¹ Det står i närmaste sammanhang med hans gammalsvenska fromhet: han tvivlade inte på att bibelns berättelser voro sanna; varför skulle han då inte tro på det folktron förtalde, så länge den höll sig inom samma åskådnings ram?

Som den empiriker han var, har Linné icke stannat vid detta. Han ville undersöka själv, han ville med egna iakttagelser förvissa sig om sanningen i den lära han bekände. Bevisningen ter sig inte lika övertygande för oss som för honom, men även om vi inte kunna följa honom i hans tro, ha vi skyldighet att ge honom rätt i den metodiska förutsättning som ligger till grund för nemesisanteckningarna: finns det en moralisk världsordning så beskaffad, att straff följer brott redan här i livet, så bör denna ordnings tillvaro kunna konstateras. Så som problemet ställdes, var en empirisk metod den enda riktiga. Tyvärr var den otillräcklig.

Om man alltså kan slå fast, att folktrons starka hävdande av vedergällningens lag har uppkommit under direkt påverkan från Gamla Testamentet, så är det inte mindre viktigt att lägga märke till skillnaden mellan den gammaltestamentliga åskådningen och folktrons uppfattning i frågan. Den skillnaden är av vikt även för förståendet av Linné; man kan inte rätt förklara vissa av hans uttalanden utan att ha den i minne.

Det är framför allt på två punkter, som åsikterna gå i sär. Den ena punkten är svår att fixera; den är också av mindre betydelse i just detta sammanhang. Det är kanske mindre en skillnad i åskådning än en skillnad i betoning, i bedömandet av de handlingar som straffas. Folktron dömer, som vi ha sett, särskilt strängt vissa handlingar, såsom övermod mot gamla och lytta, grymhet mot djur m. m. Om det är ett svenskt karaktärsdrag som avspeglas här, så ha vi ingen anledning att skämmas över vårt fädernearv.

Den andra punkt, där folktron skiljer sig från den gammaltestamentliga förebilden, är av större vikt för vårt ämne. Det är att folktron, som jag förut antytt, saknar åsikten att olyckan i och för sig är ett tecken på synd, att allt lidande är att betrakta som ett straff. En anledning till att man inte upptagit den tanken är, som förut framhållits, att man dock trott på en vedergällning efter döden; en annan är att söka i den starka och fasta ödestro, som är så karakteristisk för folktron. Ödestron är ju ett av de mest framträdande och betydelsefulla dragen i svensk folklig livsuppfattning. Det är en fatalism, eller rättare sagt en förmåga av fattning, av lugn besinning inför det oundvikliga, av själslig jämvikt och fast beslutsamhet i alla livets skiften, av tappert mod och klar blick för verkligheten sådan den är. Sorg och bedrövelse, lidande och olycka behöva inte vara ett straff; de höra nu en gång med till livets villkor lika väl som

¹ Se t. ex. *Öländska och Gothländska Resa* (1745), s. 311.

glädje och lycka. Var och en får sin del, sin börda att bära, sin lott, den ene en bättre och den andre en sämre, och det är ingenting att göra åt den saken. Det ligger en viss resignation i den inställningen, men det finns ingenting av självuppgivelse i den; man kan här som ofta annars göra den iakttagelsen, att en viss fatalism långt ifrån att klavbinda handlingskraften och stäcka levnadsmodet kan vara en styrka och ett stöd.

»Gud har bestämt vars och ens lott här i världen, för den rike såväl som för den fattige, och var och en skall göra räkenkap för sitt fögderi».¹ »Den ene får lyckan, den andre kryckan».² »Somliga ska ha lycka och medgång, andra olycka och motgång».³ »Gud ger den ene bättre och den andre värre öde i världen».⁴

Ödet är bestämt på förhand. »Människans öde vart utstakat innan hon nån gång vart född».⁵ »Det är uppgjort, vad man skall gå igenom, redan i förväg. Det är bestämt från första början, hur vars och ens liv skall gestalta sig».⁶ »Ifrå en fös ä dä förornä, hur dant en ska få ät, å hur dant en ska dö å hur lengi en ska levä, å öm en ska bli fattiger eller riker».⁷ Det är därför inte lönt att beklaga sig. »Man får bara det man skall ha var och en».⁸ »Var och en skall gå igenom sitt».⁹ »Var och en får nog sitt här i gamvärlden».¹⁰ »Tåla och lida är fattigmans lott».¹¹

Olyckan och motgångarna kunna således betraktas som förutbestämda. De ingå i ödeslotten, och i den mån så är fallet, föreligger ingen skuld: olyckan är då inte straff. »Han va la födder te olöcka»¹², kan det heta. »Det är mitt kors, och det är jag tvungen att dra fram».¹³ »När Vår Herre

¹ *ULMA* 6335 s. 32 (Norrb., Nederluleå).

² *ULMA* 7765 s. 2 (Ång., Bjurholm). Vanligt ordspråk.

³ *ULMA* 4140 s. 18 (Vgl., Korsberga).

⁴ *ULMA* 5605 s. 2 (Söd., V. Vingåker).

⁵ *ULMA* 13843 s. 1 (Gästr., Valbo).

⁶ *ULMA* 4061 s. 10 (Vgl., Dimbo).

⁷ *ULMA* 5065 s. 3 (Söd., V. Vingåker). Jag kan inte neka mig att ur denna utomordentligt genuina uppteckning citera ett längre stycke, som synts mig vara mycket belysande för den levande ödestron. »Menniskas öde ä bestemt från fösla. Öde ä dä menska ska gå iijimen här i väla, förderva sej, bryta armar å ben åv sej, slå ner sej. Dä ä ett öde att di ska få så mycke ungär, men så mångä süm öde ha bestemt, så blir dä. En del mensker ha öde bestemt, att di ska hä mer en anrä, men di kan fåä bättre i e anner väl [= värld]. Ingen kan ungä sitt öde . . . Dä vart mitt öde te ha mycke ungär, å anrä ska slippa unnä mä en eller två. Dä ä Gu süm ger den enä bättre å den arä verre öde i väla» (ib. s. 2; det i texten citerade följer omedelbart efter).

⁸ *ULMA* 4444 s. 2 (Dal., Mora).

⁹ Ib.

¹⁰ *ULMA* 7792 b s. 3 (Lappl., Öträsk).

¹¹ *ULMA* 4061 s. 9 (Vgl., Dimbo). Vanligt uttryck.

¹² *ULMA* 6680 s. 30 (Smål., Forserum).

¹³ Ib. s. 5.

sådde tur och lycka hos mig, sådde han ofrött».¹ »Den ödet slagit till skilling, blir aldrig daler».² Var och en har fått sitt pund, men somliga har fått tjugofem marker.³ Det är så, och varför det är så, kan man inte förklara. »Den ene är född med tur och den andre med otur».⁴

Denna uppfattning, att olyckan hör med till livets villkor, och att livslotten inte är densamma för alla människor, hör till det mest karakteristiska för den folkliga uppfattningen. Ödet är en blandning av ont och gott, som för varje enskild människas vidkommande är olika sammansatt. Den ene får mer och den andre mindre; det är kanske inte rättvist, men det är så. Och man gör inga försök att bortförklara olikheterna.

Men dessutom — utöver den olycka som ingår i ödeslotten — kan människan genom sina egna handlingar inverka på sitt livs utgestaltung, dels så, att hon genom goda gärningar skaffar sig lycka, dels och framför allt så, att hon genom egna brott ådrar sig olycka. Olyckan kan alltså vara av dubbel härkomst: den kan vara ett straff och den kan höra till ett normalt människolivs villkor. Det är en uppfattning som erinrar om ett par bekanta verser i Odyssén:

Ack ändå, vad de dödliga jämt uppå gudarna kлага!
Alltid de skylla det onda på oss, fast de själva med missdåd
välla sig lidanden mer, än ödet dem någonsin ämnat . . .⁵

Dessa två möjligheter att förklara olyckan komma växelvis till användning; stundom korsas de: det är ju inte alltid så klart, varifrån en olycka kommer. I en uppteckning anföras som vanliga uttryck bl. a. följande: »Det är som om all olycka skulle komma över soinliga» och »Vad har jag gjort för ont, som skulle bli så olycklig?»⁶ Det är de två synpunkterna ställda mot varandra. I en annan uppteckning uppträda de mera oförmedlat bredvid varandra om samma händelse. »Dä hva mitt öde att kärn inte dägde donä mä stelle, utan gårn geck frå äss. Dä hvale [var väl] nära synn ja gjort, etter ja feck den där lättan [lotten] te äktä den där odåga te kär».⁷

Hos Linné återvända dessa två synpunkter på ett karakteristiskt sätt. Under rubriken *Fortuna* skriver han i *nemesisanteckningarna*:

¹ Ib s. 31. »ofrött» = icke grobart (utsäde).

² *ULMA* 4061 s. 7 (Vgl., Dimbo). Jfr *ULMA* 4246 s. 3 (Värml., Ölserud): »Den öde har gjort te slant, blir aldri krone». Ordstävet mycket vanligt i uppteckningarna.

³ *ULMA* 4061 s. 10 (Vgl., Dimbo).

⁴ *ULMA* 4140 s. 5 (Vgl., Korsberga).

⁵ Od. I. 32 ff. (LAGERLÖFS översättning). Den senare grekiska uppfattningen, att lyckan och olyckan skulle balansera varandra, saknas däremot i folktron.

⁶ *ULMA* 7792 b s. 11 (Lappl., Örtträsk).

⁷ *ULMA* 5605 s. 4 (Söd., V. Vingåker).

Deus dat cui vult.¹

En ifrån den dagen olycklig i alt han tar sig före; en annor alt ex votis.²

Ena bonden i Hamarby liberal, hurtig, alt rakte til; huset gladt, snygt. Den andra bonden snål, nisk, idog, alt surt, blifwer åter i alt sitt arbete. 1770 mutatur scena.³ Den senare bonden alt snygt, gladt, förmögen; den förra åter samma dag alt emot.

En arbetar, komer ej ur stället; en annor sitter på önske stohl som Broman. En later stiger up till högsta grad; en idog står och komer ej ur stället.⁴

På ett annat ställe heter det:

Ludit in humanis divina sapientia rebus.⁵ Då strömar egendom på dem utan orsak. Arf tillfaller.⁶

»Utan orsak». Det säges visserligen om en lycklig händelse, men det angives inte heller någon orsak till de olyckor, som här omtalas, och ingenting ger vid handen, att Linné tänkt sig dessa fall som verkningar av en hämnande makt. Det är folktrons uppfattning av lycka och olycka, som här träder till mötes. Mot olyckan kan man inte värja sig. »Man vet aldrig, varifrån olyckan kommer. När olyckan är framme, kan man ingenting göra åt det.⁷ När olyckan är framme, välter man på släta vägen⁸ och bryter av benen på stugugolvet.⁹ Olyckan kommer utan varning: Olycka jär ingen fröjd. Bäst hon jär i Um sä jär a i Bögd». ¹⁰ Därför kan man aldrig vara säker på sin lycka. Lyckan är flyktig; den kan snart vända sig. »Han hade framgång länge, men nu har hjulet vänt sig», kan det heta.¹¹ »Lyckan är både farande och kommande». ¹² Men så länge den varar, är allt möjligt. »När det vill sig», lammar baggen, kalvar

¹ »Gud ger åt vem han vill».

² »efter önskan».

³ »förändras scenen».

⁴ *N/D* s. 14 f.

⁵ »I mänskliga ting driver en gudomlig vishet sitt spel».

⁶ *N/D* s. 21. Jfr ib. s. 20: »Den ena olyckan kommer på den andra. Hwärt han wänder äller tager sig före, olyckas. En annor sitter på önskestohl».

⁷ *ULMA* 4241 s. 1 (Värml., S. Ny).

⁸ *ULMA* 4140 s. 18 (Vgl., Korsberga).

⁹ *ULMA* 4061 s. 44 (Vgl., Dímbo).

¹⁰ »Olyckan är ingen fröjd. Bäst hon är i Umeå, så är hon i Bygdeå. *ULMA* 5718 s. 6 (Västerb., Umeå lfs.).

¹¹ *ULMA* 5367 s. 11 (Dal., Boda). Jfr *ULMA* 5605 Söd., V. Vingåker, s. 24: »... i stuga der ökas dä te men skralt i uthusa, men får dä hållä på en ti, kan dä vennä äm bla. Var å en har sitt mått temett. Den välmåene kan bli fattiger säm e husrättä, dä ha hent äftä nock». Ett värmländskt talesätt, »när de vänner sig i jä'lå», betyder, att det blir vändning från lycka till olycka eller tvärtom. *ULMA* 4243 s. 4 (Värml., Eskilsäter). Jäl (*jäl*) betyder, enligt vad professor GOTTFRID KALLSTENIUS benäget meddelat mig, 'jäst' (från ölbrygd). Talesättet torde betyda: »när det vänder sig i brygden», d. v. s. börjar jäsa. Jfr *En bok om Värmland* II, s. 161. För denna hänvisning har jag att tacka rektor SIXTEN SAMUELSSON.

¹² *ULMA* 14270 s. 5 (Dal., Älvdalen).

tjuren och grisar galten — det är vanliga¹ uttryck för den lyckotro, som är fatalismens positiva sida och som sagor och sägner, ordspråk och talesätt inte tröttna att upprepa². Även Linné hade den tron. »Gud gif min son lycka, lärdom behöfwes icke», skriver han.³ Det har ifrågasatts, att lyckan här skulle vara detsamma som Guds nåd.⁴ Det är väl inte omöjligt, att Linné menat så, men satsen är ett folkligt talesätt. »Den som är född med lyckan behöver inte något vett»; »om man har tur, reder man sig med halva förståndet».⁵ Att Linné känt till detta uttryck göres än mer sannolikt av den omständigheten, att han på ett annat ställe i anteckningarna upprepar samma sats med den skillnaden, att 'lärdom' där utbytt mot 'wett'.⁶

Till det förutbestämda ödet hör enligt folktrons uppfattning bl. a. livstidens längd och det antal barn man skall få. Hos Linné återvända dessa uppfattningar.

Nemo nisi suo die moritur, säger han i Dietföreläsningarna.⁷ Det är förmodligen samma tanke som ligger till grund för ett i nemesisanteckningarna två gånger återkommande uttalande:

Då lyckan Guds nåd är, då komma 100 händer i vägen för olyckan. En mördare råkar en annor för sig (Spegel). Den exponerade blifwer förhindrad; der komma andra tillstådes.⁸

Då en kommer i fara, komma 100 orsaker i vägen att afrödia det, förhindra det. En annor, som skall blifwa olyckelig, hielper ej hwad hinder läggas i vägen.⁹

Att ingen dör, förrän tiden är ute, är en i folktron fast grundad åsikt¹⁰, och därför menar man också, att det inte är stor idé att tillkalla läkare: »mot sot finns ingen bot» — sjukdom till döds kan inte botas.¹¹ Utifrån

¹ T. ex. *ULMA* 5384 e s. 4 (Öland, Gärdslosa), 5394 c s. 2 f. (Öland, Runsten), 5516 s. 4 (Småland, Skede). *Upland* II, s. 422; *En bok om Värmland* III, s. 226.

² Jfr t. ex. BONDESON, *Svenska folksagor*, s. 275 (nr 81). En praktisk konsekvens av denna uppfattning: »Man kan lika gott sitta sig till lyckan som springa efter henne». *ULMA* 4241 s. 1 (Värml., S. Ny).

³ *ND* s. 21.

⁴ MALMESTRÖM, a. a. s. 202; FRIES i *ND* s. 21, noten.

⁵ *ULMA* 6719 s. 36 (Dal., Transtrand); 9816 s. 12 (Dal., Ål). Flera varianter finnas av detta tydligen mycket spridda talesätt.

⁶ *ND* s. 21, noten.

⁷ »Ingen dör annat än på sin bestämda dag». *Lach. nat.* s. 8. Jfr *ND* s. 9: Människorna liknas där vid ljus, vilka »brinna så länge de vara, och då de upbrunnit, sätter Gud andra i stället . . .»

⁸ *ND* s. 21.

⁹ *ND* s. 22.

¹⁰ Se t. ex. *ULMA* 5367 s. 4, 16 (Dal., Boda); 6680 s. 7 (Smål., Forserum). »Ingen dör, förrän Gud vill och tiden är ute», *ULMA* 4243 s. 5 (Värml., Eskilsäter).

¹¹ *ULMA* 5367 s. 16 (Dal., Boda). »Ingen dör av elände», *ULMA* 5605 s. 23 (Söd., V. Vingåker); »ingen dö uta elänne, om int dagana ä ute», *ULMA* 4965 s. 8 (Ång.,

den utgångspunkten kan också ett misslyckat anslag mot en persons liv förklaras — alltså det fall som Linné har i tankarna.

»Min tid var inte ute», sa far, när han en höstnatt skulle blivit mördad av två bovar, som tänkte röva fjällposten. Den som var djärv och skulle skjuta, somnade hårt under väntan på posten per häst, den andre var vek och förmådde ej väcka den sovande kamraten. Far fick leva den gången. År 1922 var tiden ute för far. Då insomnade han lugnt på en tuva i skogen bredvid en beteshage.¹

I en anteckning, som föreligger i två redaktioner, nämligen dels i nemesismanuskriptet och dels i ett opublicerat manuskriptblad² heter det:

Bonde af samma fruchten (för att få för många barn) drager bort från sin hustru, tienar i 3 år; kommer hem. Hustrun blifwer hafwande, föder 3 barn på en gång.³

I utkastet har historien en något annorlunda lydelse: enligt denna föder hustrun tvillingar. Linné har förbättrat historien; det är tydligt att han ville ha fram en överensstämmelse mellan de tre årens frånvaro och antalet barn. Driven av sitt systematiska intresse har Linné därmed förskjutit poängen. Enligt den folkliga föreställningen är det nämligen på förhand bestämt, hur många barn som skola födas i ett äktenskap, och från den utgångspunkten skulle det ha varit fullkomligt likgiltigt hur många år mannen var borta; det skulle ha blivit tre — eller rättare två — barn i alla fall. Det finns i uppteckningarna många exempel på denna tro, åtskilliga ganska rörande. En uppländsk stathustru berättar:

De öde en människa ska ha, de får hon. De ä inte värt å försöka stå emot. Ja hadde fässman i många år ja, men ja ville inte gifta mej förrn ja blev gammal, för ja ville inte ha nåra barn. Så gifte ja mej, när ja va 34 år. Och så feck ja fyra barn ändå. Men de ä så de förstås, att som de ä utstakat för en, så blir de.⁴

Arnäs). »Hä finns bara två sjukdomma, förkylninga å dөн» — det finns bara två sjukdomar, förkylning, som man kan tillfriskna ifrån, och sjukdom till döds, *ULMA* 5718 s. 2 (Västerb., Umeå lfs.). »'Gu feck jöe (göra) va han ville, de levde nog sin ti ändå, va dä så tien va ute, så do de ändå', sa de förr å ville inte ha läkare. 'Inte skäl å kust (kosta) på doktor', *ULMA* 5384 e s. 4 (Öland, Gärdslösa). Det sista citatet, sammanställt med det i föregående anmärkning anförda, visar att ödet tänks som en ordning, vilken än uppfattas som identisk med Guds vilja, än som en därav oberoende tingens ordning.

¹ *ULMA* 7765 s. 11 (Ång., Bjurholm). I folktron finns också föreställningen om det ödesbestämda dödssättet. Man kan möjligen spåra en reminiscens av denna i Linnés resenotering om ödet, *ND* s. 21, samt i anteckningen om »pigan Maja Hierpe», ib. s. 62.

² Bibliotekarien ARVID HJ. UGGLA har haft vänligheten visa mig dessa anteckningar, för vilket jag ber att få framföra mitt hjärtliga tack.

³ *ND* s. 63.

⁴ *ULMA* 6035 s. 1 (Uppl., Bälinge). Motivet är ganska vanligt. Jfr t. ex. *ULMA* 6036 s. 1 (Ögl., Ödeshög). En rationaliserad form har det i uppteckningen *ULMA* 4249 s. 3 (Värml., By): »De ä bestämt, va många barn kvinna ska fö. De ä visse frö nerlagde te de i hennes kropp. Å ho får så många barn ho ska ha, de ä en Guss skeckelse».

Det är en ganska trist bild av hur tillvaron kunde te sig för en viss social kategori av svenska folket på 1860-talet — barnen, det var mest en börda, och livet var inte så roligt.

En annan inställning till problemet, churu även där grundtanken är den samma — traditionen är på den punkten, att barnantalet är bestämt, mycket fast — möter man i en värmäländsk uppteckning:

De va e här söm hette Jarssöns-Anna. Ho feck många onger, tätt, tätt, när di va gefte. De va e grannmore, söm tala ve'a om dette, å då svara ho: Ju fortäre en körer, ju fortäre kommer en fram.¹

Vilket psykologiskt intryck en sådan föreställning kan ge, kommer bäst till synes i en på flera sätt anmärkningsvärd uppteckning från Dalarna.

En kvinna hade blivit spådd, att hon skulle ha sju barn. Hon tyckte att det skulle bli för besvärligt och vägrade gifta sig. När hon en natt i drömmen kom till himlen, stodo sju ljus omkring hennes plats där, men intet av dem var tänt.² Det är en individuell ombildning av den gängse tron, psykologiskt lätt förklarlig. Spådomen måste ha gjort ett starkt intryck: hade hon handlat rätt, som lät bli att gifta sig? Det var ju att söka korsa ödets vägar. Drömmen visar hennes tvehågsenhet och ängslan — den visar också något av den svenska folksjälens i synen av barnens ljus kring moderns himmelska plats.

Omedelbart efter den anteckning, i vilken Linné önskade sin son lycka i stället för lärdom, en önskan som icke gick i uppfyllelse, står det: »Summa et praecocia ingenia raro maturescunt.»³ Har han varit ängslig för sonens brådmogenhet? Han har i så fall kunnat finna stöd för sin ängslan både hos antika författare och svenska bönder. I Dietetiken återfinnes samma sats men där försedd med ett tillägg: Ut pomum citius maturescat, cadat. Si corpus maturescat.⁴ Det är ett försök till naturlig förklaring, men i grunden hör tanken naturligtvis till en föreställningsvärld, som har bra litet med vetenskap att göra. Det är folktraditionens uppfattning: barn som äro brådmogna eller växa fort »växa i fegden», d. v. s. bli kortlivade. Det är en välkänd föreställning. Jag skall endast anföra ett exempel, en uppteckning från Gammalsvenskby.

¹ *ULMA* 4246 s. 1 (Värml., Ölserud). Jfr det ångermanländska talesättet, att en gift kvinna inte »feck släpp» (sluta föda), förr än hon hade kullen full. *ULMA* 7765 s. 5 (Ång., Bjurholm).

² *Sp. L.* 1937, s. 64. Jfr även följande: »Jag minns min mormoder berätta om major N., vilken under sina sista levnadsår ofta talade om att han såg vackra mamseller och raska pojkar gå utanför fönstren. Dessa skulle varit hans barn, om ej hustrun förekommit att de blivit födda». *ULMA* 4140 s. 14 [Vgl., Korsberg].

³ »Begåvningar, som tidigt visa sig stora, komma sällan till mognad». *ND* s. 21.

⁴ »Ju fortare äpplet mognar, dess förr faller det. Om kroppen mognar (så dör den). *Coll. diet.* s. 6.

Det barnet som har bra appetit till (att) äta och växer bra och är stort för sin ålder, det har växt till (att) fylla upp graven (d. v. s. kommer icke att leva länge).¹

Malmeström har fint framhållit, hur mot Linnés överströmmande entusiasm, hans »självförglömmande hänförelse för det, som i nuet är aktuellt», svarade en ängslig fruktan att det han trodde och väntade inte skulle bli verklighet. När han »låt it sig gripas av något väntat stort, smyger i avmattningens stund den tanken sig fram: det kommer inte att lyckas. Och så vinner plötsligt en ny tanke övertaget: här gäller försiktighet, så att inte en avundsam makt förstör alltsammans. Linné lägger fingret på munnen och ber andra tåga».²

Det är i sådana sammanhang — och som Malmeström betonar, blev det mer och mer en levnadsregel för Linné — som han manar till försiktighet och saktmod. »Gå sacht. De sachtmodige besitta landet».³ »Ju högre man stiger, ju swårare fall, om man råkar i olycka».⁴

Malmeström påpekar, att denna morallära »är i släkt med och även starkt påverkad av stoicismens och den antika common-sense-filosofiens mer passiva etik».⁵ Det är den säkert, men vad Linné här säger, är också gammal svensk bondeviisdom, vars försiktiga och gammalmanskloka levnadsregler kunna komma stoiska maximer förbluffande nära. Det bekanta brev, där Linné inför utsikten att få ett levande tetråd till Uppsala först ger de livligaste uttryck åt sin förtjusning men så fortsätter med att säga, att det nog inte kommer att gå bra, ty »ödet står alltid emot för stora saker», och slutar med uppmaningen: »Käre, tala ej om för någon härom, ne audiat Nemesis»⁶ — det brevet rör sig till stor del inom folktraditionens rāmärken. Man skall inte vara för ivrig på något; det kan följa en missräkning.⁷ Det är det som framhålls i ett talesätt från Dalarna: »Gläd dig, Vittuppa, så får du en blå killi».⁸ Linné uttrycker sin ängslan i antika termer, men tanken har han haft gemensam med folklivet runt omkring sig. Det är inte det enda fallet. Satsen att olyckan är närmare, ju högre man kommer, är inte enbart av antikt snitt. Den

¹ *ULMA* 10779 s. 6.

² A. a. s. 218.

³ *AD* s. 21.

⁴ *Coll. diaet.* s. 240.

⁵ A. a. s. 220.

⁶ *B. S. I*: 6 s. 10. MALMESTRÖM, a. a. s. 216.

⁷ *ULMA* 4243 s. 7 (Värmland, Eskilsäter): »Om ett äktenskap inte blir lyckligt, kan det heta: Han va inte lite åpen (glupande) inna han feck'a. Detta innebär, att det kommer olycka åstad, om man är alltför ivrig, då man vill tillägna sig ett eftertraktat ting.»

⁸ Talesättet har använts, då någon »allt för ivrigt uttryckt sin glädje över medgång». Vittuppa = en vit get, och för en sådan måste en blå avkomma givetvis innebära en missräkning. *ULMA* 9816 s. 12 (Dal., Ål).

finns i en annan formulering på svenska än kollegieanteckningarnas — »den som kliver högt, faller djupt ner i smutsen».¹ Det låter som en folklig översättning av en rad hos någon grekisk tragöd: det är ju samma lära som Aischylos uttryckt i sublima ord:

När ryktet tornats skyhögt,
är undergången nära;
på bergens högsta toppar
slår gudens ljungeld ner.²

Samma levnadsvisdom kommer till tals i ett gammalt ordspråk, bevarat hos Saxo: »Lykken er aff Glass/naar hun skinner klariste/bryster hun snariste».³ Och i en i Linnés barndomshem med sannolikhet flitigt läst andaktsbok, *Scriverers Själaskatt*, kan man finna samma tanke uttryckt: »Ju lyckligare det går dig wid ditt ogudaktiga wäsende, ju större orsak har du att rädas. Det är en av de swåraste Guds domar, när han låter en människa all ting efter hennes wilja lyckosamligen framgå (Es. 37. 7): när han midt i hennes ogudaktighet begåfwar henne rikligen med allehanda timlig wälsignelse. Du wet, hur det gick med Haman . . . De ogudaktigas lycka är ett förebud till deras ewiga olycka; hon är icke Guds nåds, utan hans wredes dom».⁴

Man kommer inte ifrån, att det finns en anmärkningsvärd consensus mellan svensk folktradition, antiken och bibeln. Linné har öst ur alla tre av dessa källor, men det måste ställas som en öppen fråga, hur mycket han hämtat ur var och en av dem. Frågan är väl värd en närmare undersökning, inte endast för Linnés skull utan därför att den berör källorna för svensk kulturtradition över huvud taget.⁵ Svårigheten med en dylik

¹ *ULMA* 8923 s. 41 (Dal., Malung).

² AISCHYLOS, *Agamemnon* 468 f. (Zilliacus' översättning).

³ G. KALLSTENIUS, *Nordiska ordspråk hos Saxo* s. 25 (i: *Studier tillägnade Axel Kock*, 1929).

⁴ CHR. SCRIVER, *Själä-Skatt* (1884) I s. 121, § 29.

⁵ Linnés ställning till svensk kulturtradition bedömes på ett tämligen missvisande sätt av ERNST ALKER i en uppsats *Linnés Nemesis Divina* (Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, 1940, s. 368 f.). Han säger där, efter en ganska god sammanfattning av Linnés nemesislära: »In den Nemesis-Aufzeichnungen finden sich einige Reflexe volkhafter Vorstellungen. Dennoch aber muss mit Nachdruck hervorgehoben werden, dass Linnés Nemesisglaube keineswegs mit dem germanischen Mythos oder der besonderen Seelenlage des nordischen Menschen in wirklichem Zusammenhange steht». Anledningen till detta är, att föreställningen om en Nemesis divina är »dem nordischen Charakter vollkommen fremd», d. v. s. saknas i den isländska litteraturen. Alker fortsätter: »Linnés Nemesis-Glaube ist also in keiner Hinsicht arteigner Herkunft. Er stammt offenkundig aus dem Alten Testament, das für seine geistige Entwicklung von so grosser Bedeutung gewesen ist, und vielleicht auch aus gewissen Werken der antiken Literatur, mit denen sich der Aufwachsende während seiner Schulzeit beschäftigen musste. Selbstverständlich hätten sich diese Bildungseinflüsse

undersökning ligger i öppen dag; den minskas icke därav, att även den svenska folktraditionen har upptagit en mängd drag från bibelns föreställningsvärld och möjligen icke så litet från antik moralfilosofi; det måste i många fall bli omöjligt att urskilja de enskilda trådarna i ett så komplicerat sammanhang. I den mån det lyckas, är det för att åter citera Linnés ord onekligen ett »artigt argument» att »visa hvar ifrån hvar och en först kommit». Ett försök i den riktningen har gjorts i den föregående undersökningen, som därför måhända kan försvara sin plats i en publikation, ägnad minnet av Linné.

nicht zu einer solchen, sein ganzes Lebensgefühl durchdringenden Macht entwickeln können, wären sie nicht auf einen fruchtbaren Boden gefallen. Sollte mit dieser Tatsache nicht der Umstand in Verbindung stehen, dass Carl Linné — obwohl er, soweit sein Stammbaum bekannt ist, aus bäuerlichem Blut kommt — eine äussere Erscheinung gehabt hat, die nicht den Kriterien der nordischen Rasse entspricht? Er war von kleiner bis mittlerer Statur, hatte braune Augen und braunes Haar, ein heftiges Gestenspiel und eine starke Labilität in seinen Gemütsbewegungen.» Vad skall man då säga om de blåögda och störväxta, lugna och besinningsfulla svenskar, vilka befinna sig bland bärarna av den folktradition, som i så mycket delade Linnés uppfattning om vedergällningens lag? Skulle inte heller de tillhöra den nordiska rasen? Man kan inte stryka ett streck över tusen år av ett folks historiska utveckling och dekretera, att följderna av denna utveckling skulle vara främmande för folket självt.

NÅGRA LINNÉLÄRJUNGAR — ÄMNES- SVENNER I KUNGL. VETENSKAPS- AKADEMIEN

AV

OTTO GERTZ

DÅ JAG VID MATERIALINSAMLINGEN TILL MITT ARBETE : Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund, historisk överblick och personförteckningar (1940), genomgick den omfattande serien av Linnés originaldissertationer, mötte jag bland respondenterna ett flertal namn, vid vilka står antecknat: Reg[ia] Ac[ademiæ] Scient[iarum] adscriptus. Dessa respondenter, vilka sålunda varit lärjungar till Linné och enligt anförda uppgift antagits till ämnessvenner i Kungl. Vetenskapsakademien¹, äro följande: Nicolaus N[icolai] Åmann (Flora alpina, ²⁴/₃ 1756), Johannes [Arnoldi] von Coelln (Specifica canadensium, [¹⁹/₆] 1756), Antonius Rolandi Martin (Buxbaumia, ²²/₆ 1757), David Davidis Pontin (Arboretum svecicum, [³⁰/₆] 1759), Joh[annes] Gustavus Acrell (Morsura serpentum, ¹⁶/₆ 1762), Johannes Petrus Falck (Planta Alströmeria, ²³/₆ 1762), Alexan[der] de Karamyschew (Necessitas promovendæ historiæ naturalis in Rossia, [¹⁶/₅] 1764 [1766]), Henricus Gahn (Fundamenta agrostographiæ, ²⁷/₆ 1767), Carolus Hen[ricus] Wänman (Morbi nautarum Indiæ, ⁵/₁₁ 1768), Georgius Eberhardus Georgii (Opium, ¹⁵/₁₁ 1775), Ericus Acharius (Planta Aphyteia, ²²/₆ 1776) och Daniel Ericus Næzén (Caroli a Linné fil. Nova graminum genera, ²¹/₁₂ 1779).

Av anförda namn återfinnes bland ämnessvennerna i DAHLGRENs matrikel (1915) endast ett, ANTON ROLANDSSON MARTIN (p. 185), om vilken meddelas, att han antagits till ämnessven »före 1756». Även nämnes (p. 184) en ämnessven ÅMAN, antagen »före 1754», uppenbarligen samme person, som i dissertationen 1756 har namnet Nicolaus N. Åmann. De

¹ Om ämnessvennerna, som voro ett slags auskultanter, berättigade att öfvervara Akademiens sammanträden, se B. HILDEBRAND, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademien*, 1939. s. 466—469.

övriga i Linnés dissertationer anförda ämnessvennerna ha emellertid hittills varit såsom sådana obekanta. Dahlgren framhåller också (p. 174), att matrikelns förteckning över Vetenskapsakademiens ämnessvenner är långt ifrån fullständig och att den särskilt mellan åren 1758—65 och 1773—77 uppvisar stora luckor. Med tio av de i dissertationerna förekommande namnen utfyllas till en del de antydda luckorna.

För de nämnda Linnélärjungarna meddelas här i det följande kortfattade personalhistoriska notiser jämte hänvisningar till viktigare biografiska källskrifter och uppslagsverk.

NILS NILSSON ÅMAN. * 1731. † $^{19}/_{2}$ 1783. Fältläkare och anatomiae prosector, slutligen logices et physices lector vid Hernösands gymnasium.

SACKLÉN, 1, 1822, p. 819. BIBERG, 2, 1876, p. 51.

JOHAN ARNOLDSSON VON CÖLLN. * $^{30}/_{11}$ 1725. † $^{27}/_{10}$ 1808. Stadsphysicus i Lidköping, sedermera provincialmedicus i Lidköpings distrikt och assessor.

SACKLÉN, 2: 1, 1823, p. 547. KROK, 1925, p. 130.

ANTON ROLANDSSON MARTIN. * $^{3}/_{8}$ 1729. † 1786. Med. kandidat, Sveriges förste Spetsbergsfarare.

NORDSTRÖM, 1881, p. 91. LAGUS, 2, 1895, p. 37. FRIES, 1903, 2, p. 55. GERTZ, 1916, p. 233. KROK, 1925, p. 496.

Invalet skedde troligen under Martins Stockholmsvistelse 1753—56 och genom förmedling av Vetenskapsakademiens sekreterare WILHELM WARGENTIN, av vilken Martin rönte mycken välvilja och uppmuntran (Nordström, p. 93).

DAVID DAVIDSSON PONTIN. * $^{6}/_{4}$ 1733. † $^{26}/_{6}$ 1809. Predikant vid Ostindiska kompaniet, sedermera kyrkoherde i Hägerstad och Oppeby samt prost.

ODÉN, 1902, p. 226. WESTERLUND-SETTERDAHL, 4: 2, 1925, p. 211. KROK, 1925, p. 575.

JOHAN GUSTAF ACREL. * $^{16}/_{5}$ 1741. † $^{18}/_{2}$ 1801. Adjunkt i medicin vid Uppsala universitet, slutligen professor i teoretisk och praktisk medicin därstädes. Ledamot av Vetenskapsakademien $^{6}/_{2}$ 1779.

HEDIN, 1809. SACKLÉN, 1, 1822, p. 560. FRIES, 2, 1903, p. 417. Biogr. Lex., 1, 1918, p. 54.

Hedin omnämner (p. 39), att Acrel år 1762 var ämnessven i Vetenskapsakademien.

JOHAN PETER FALCK. * 1733. † $^{21}/_{3}$ 1774. Professor i medicin och botanik vid Collegium medicum i Petersburg och intendent vid botaniska trädgården därstädes.

SACKLÉN, 2: 2, 1824, p. 554. Biogr. Lex., 4, 1875, p. 296. HOFBERG, 1, 1876, p. 287. FRIES, 2, 1903, p. 64; 6, 1912, p. 32. KROK, 1925, p. 184.

ALEXANDER VON KARAMYSCHIEW. * 1744. † $22/11$ 1791. Rysk adelsman [Nobilis Russo-sibiricus], slutligen ryskt bergsråd. Inskriven $27/10$ 1761 vid Uppsala universitet, där han vistades till år 1767.

FRIES, 2, 1903, p. 17, bil. p. 10. KROK, 1925, p. 339.

Fries omnämner (bil. p. 10), att Karamyschew blev av Vetenskapsakademien antagen till ämnessven.

HENRIC GAIN. * $1/1$ 1747. † $6/2$ 1816. Assessor i Collegium medicum, slutligen överläkare vid Krigsakademien på Karlberg. Ledamot av Vetenskapsakademien $20/2$ 1793.

ZETTERSTRÖM, 1820. SACKLÉN, 1, 1822, p. 144. Sv. Läk. Sällsk. 1808—1908, 1909, p. 5. Biogr. Lex., 5, 1875, p. 126. FRIES, 6, 1912, p. 177. HOFBERG, 1, 1876, p. 336. KROK, 1925, p. 235.

Gahn nämnes av Sacklén (p. 146) som adscriptus vid Vetenskapsakademien år 1767.

CARL HENRIC WÄNMAN. * 1733. † $4/9$ 1797. Skeppskirurg, slutligen provincialmedicus i Åbo och assessor.

SACKLÉN, 2: 1, 1823, p. 69. FRIES, 2, 1903, p. 81, not 2.

GEORG EBERHARD GEORGII. * $23/10$ 1755. † $25/3$ 1816. Hovapotekare i Stockholm, senare innehavare av apoteket Kronan i Gävle.

SACKLÉN, 1833, p. 86. Sv. Apot. hist., bd 1, 1910—1918, p. 148.

Enligt uppgift i Sackléns arbete (p. 87) antogs Georgii till ämnessven redan år 1772.

ERIC ACHARIUS. * $10/10$ 1757. † $14/8$ 1819. Provincialmedicus i Östergötland, överläkare och föreståndare för kurhuset i Vadstena; professor. Ledamot av Vetenskapsakademien $9/3$ 1796.

Biogr. Lex., 1, 1918, p. 37. KROK, 1925, p. 2. GERTZ, 1940, p. 106.

Uppgiften i Vetenskapsakademiens Handlingar (1819, p. 300), att Acharius först år 1778 blev ämnessven, är oriktig. Han antogs sistnämnda år till ritare vid Vetenskapsakademien.

DANIEL ERIC NÄZÉN. * $11/3$ 1752. † $2/12$ 1808. Provincialmedicus i Umeå. Ledamot av Vetenskapsakademien $20/2$ 1793.

SACKLÉN, 2: 1, 1823, p. 707. WIKSTRÖM, 1839, p. 141. FRIES, 1903, p. 84. KROK, 1925, p. 519.

Vid ännu en respondent, Henricus Foug (Corallia baltica, $8/6$ 1745), finns antecknat: Reg[i]o Coll[egio] Metall[ico] adscr[iptus].

HENRIC FOUGT. * $20/2$ 1720. † $1/12$ 1782. Sekreterare i Bergskollegium, sedermera innehavare av Kungl. boktryckeriet och utgivare av Stockholms Veckoblad.

HOFBERG, 1, 1876, p. 315. KLEMMING-NORDIN, 1883, p. 243. ALMQUIST, 1909, p. 201.

Foug blev $28/2$ 1743 auskultant och $11/9$ 1744 e. o. kanslist i Bergskollegium.

CITERADE FÖRFATTARE.

- ALMQUIST, J. A. Bergskollegium och Bergsstaterna 1637—1857. Administrativa och biografiska anteckningar. Stockholm 1909. (Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. II: 3).
- [BIBERG, J. F.]. Hernösands Stifts Historia och Herdaminne. Bd 1—3. Hernösand 1876—1879.
- DAHLGREN, E. W. Kungl. Svenska Vetenskapsakademien. Personförteckningar 1739—1915. Stockholm 1915.
- FRIES, TH. M. Linné. Lefnadsteckning. Bd 1, 2. Stockholm 1903.
- , Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Afd. 1, bd 1—6. Stockholm, Uppsala 1907—1912.
- GERTZ, O. Anton Rolandsson Martin. Några ord om de första anteckningarna till Spetsbergens flora i svensk litteratur. (Botaniska Notiser. Lund 1916, p. 233).
- , Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund 1772—1940. Historisk överblick och personförteckningar. Lund 1940.
- HEDIN, S. [A.]. Äminnelsetal öfver Johan Gustaf Acrel, hållit inför Kungl. Vetenskapsacademien d. 25 febr. 1809. Strengnäs 1809. (Äminnelse-tal i Vetenskaps akademien).
- HOFBERG, H. Svenskt Biografiskt Handlexikon. Bd 1, 2. Stockholm 1876.
- KLEMMING, G. E. & NORDIN, J. G. Svensk boktryckeri-historia. Med inledande allmän öfversigt. Stockholm 1883.
- KROK, TH. O. B. N. Bibliotheca Botanica Suecana. Uppsala & Stockholm 1925.
- LAGUS, W. Album Studiosorum Academiæ Aboensis MDCXL—MDCCCXXVII. Bd 2. Helsingfors 1895.
- NORDSTRÖM, S. Anton Rolandsson Martin. Biografiska anteckningar. (Ymer. Bd 1, 1881, p. 91).
- ODÉN, K. G. Östgötars minne. Biografiska anteckningar om studerande östgötar i Uppsala 1595—1900. Stockholm 1902.
- SACKLÉN, J. FR. Sveriges Läkare-historia. Bd 1, 2. Nyköping 1822—1824.
- , Sveriges Apotekare-historia. Nyköping 1833.
- WESTERLUND, J. A. & SETTERDAHL, J. A. Linköpings stifts herdaminne. Bd 4. Linköping 1920—1933.
- WIKSTRÖM, J. E. Öfversigt af Stockholmstraktens Natur-Beskaffenhet. Inledning till Stockholms Flora. Stockholm 1839.
- ZETTERSTRÖM, C. Äminnelse-tal öfver Henr. Gahn, assessor uti f. d. Kongl. Collegium medicum. Uppläst i Kgl. Vetenskaps akademien d. 11 Nov. 1820. Stockholm 1821. (Äminnelse-tal i Vetenskaps akademien).

REGNBLOMMAN, LINNÉS VÄDER- SPÅMAN

ETT OPUBLICERAT LINNÉMANUSKRIFT

Meddelande vid Svenska Linné-Sällskapets sammanträde
den 26 november 1940

AV

MAGNUS FRIES

NÄR DE LINNÉSKA NATURALIESAMLINGARNA EFTER Carl von Linné d. y:s död såldes till England, kom en anse- nlig mängd manuskript att gå samma väg. Dessa dyrgrip- ar, naturalie- samlingarna och manuskripten, äro som be- kant i det engelska säll- skapet Linnean Society's ägo. Under senare år har Svenska Linné-Säll- skapets nuvarande sekreterare bibliotekarien ARVID UGGLA studerat manu- skripten och tagit åtskilliga kopior av dessa. Han har haft vänligheten att ställa en kopia av ett av dessa Linnémanuskript till min disposition med uppmaning att inför Sällskapet framlägga och kommentera avhandlingen. Såväl för detta som för det bistånd, bibliotekarie Uggla lämnat under ut- arbetandet av föreliggande uppsats, är jag honom varmt tack skyldig.

Manuskriptet bär titeln »REGNBLOMMAN framgifven af Carl Linnæus». Det handlar om iakttagelser, som Linné gjort över blomrörelserna hos en ettårig, sydafrikansk, korgblommig växt, som ofta odlas i våra trädgårdar, nämligen *Calendula pluvialis* L. eller, som dess rätta vetenskapliga namn nu skall vara, *Dimorphotheca pluvialis* (L.) Moench., en släkting till van- liga ringblomman, *Calendula officinalis* L. Blombladen (strålblommorna) hos denna ört äro på utsidan blåbruna eller kopparfärgade men på insidan vita och lysa vackert, då de äro utslagna.

»Regnblomman» är ett i en serie arbeten av Linné — några, såsom det föreliggande, i manuskriptform — som behandla olika sidor av den botaniska fenologien eller läran om de periodiska företeelsernas uppträdande i växtvärlden. Det kan därför vara på sin plats att här i korthet nämna något om ett par avhandlingar av liknande slag, som i detta sammanhang kunna vara av intresse.

I *Philosophia botanica* (1751) har Linné ägnat några få sidor åt periodiciteten i växtvärlden (sid. 272 ff.). Han talar om '*vigiliæ plantarum*' eller blommornas vakande eller vakter. Han anger de tider, då de olika blommorna s. a. s. stå för vakthållningen, vid vilka klockslag på dygnet blommorna öppna sig och vid vilka de åter sluta sig. Vidare talar Linné här om ett par skilda typer av växter med avseende på deras olikheter i blomrörelserna, typer, som för förståelsen av en passus i regnblomsmanuskriptet här böra omtalas. Det ena slaget följer det europeiska uret och ha blommor, som öppna och sluta sig alltid på samma klockslag oberoende av om dagarna avta eller tillta i längd. Med modernt vetenskapligt språkbruk skulle man här tala om autonoma rörelser eller sådana, som förorsakas av inre fysiologiska faktorer. Den andra typen av blommor utgöres av sådana, som öppna och sluta sina blommor efter det turkiska uret, som Linné uttrycker sig. Enligt detta ur indelades den ljusa delen av dygnet i lika antal timmar, även om dagarna blevo längre eller kortare. När Linné i sin avhandling om regnblomman talar om blommor, som följa det turkiska uret, menar han alltså sådana, som utföra sina blomrörelser efter solens gång och sålunda på olika klockslag enligt vårt europeiska ur, alltefter som dagarna avta eller tillta i längd. I detta fall har man att göra med rörelser, som huvudsakligen utlösas av yttre inflytelser, t. ex. temperatur och belysning. Nu låter Linné dessa rön tjäna ett praktiskt ändamål. Han uppräknar ett antal växter, vilkas blommor slå ut och sluta sig på fixa tider, d. v. s. följa det vanliga europeiska uret. Om nu varje lantbo hade ett lämpligt urval av sådana växter i sin trädgård, skulle han, försedd med en lista över klockslagen för blomrörelserna hos dessa blommor, kunna utröna, vad klockan var slagen, tänkte sig Linné. Andra liknande blomsterur för olika latituder i Europa utgävos senare av andra författare.

En avhandling, som i detta sammanhang särskilt bör framhållas, är *Horologium plantarum* eller blomsteruret. Då dessutom ett särskilt personligt intresse är förknippat med detta arbete, må det här omnämnas i all korthet. Det publicerades aldrig utan ligger som manuskript av Linné d. y:s hand i Linnean Society's samlingar. I ett brev¹ till professorn i Lund E. G. LIDBECK skriver Linnés lärjunge P. J. BERGIUS: »Solander jämnar sig för han har så ondt wid at skaffa *Bror succulenta* från Upsala blott därför at lilla Linnaeus, som skal disputerat om *Horologium plantarum*, wistas ständigt in Horto; dock lofvar han att bjuda till . . . » Linné d. ä. hade för avsikt att försöka få sin son utnämnd till demonstrator i botaniska trädgården. Man får tänka sig, att den unge Linné skulle meritera sig för befattningen genom att offentligt försvara *Horologium plan-*

¹ i LUB. Brevet är skrivet den 13 juli 1756.

tatum.¹ Avhandlingen torde ha skrivits något eller några år efter 1756 men blev av någon anledning ej helt fullbordad. Linné d. y. disputerade f. ö. aldrig, men utnämndes likväl 1759 till demonstrator, promoverades 1764 efter påtryckningar från kungligt håll till hedersdoktor, sedan han utsetts att efterträda sin fader på professorsstolen.

Bland övriga arbeten, där olika former av periodicitet i naturen behandlas, må blott erinras om *Vernatio arborum* (1753), *Somnus plantarum* (1755) och *Calendarium floræ* (1756), verk, som publicerades i form av gradualavhandlingar, vilka enligt tidens sed författades eller åtminstone uppskisserades av professorn för att sedan försvaras av vederbörande discipel.

Avhandlingen om regnblomman var tydligen avsedd att utkomma på svenska språket. Den blev aldrig publicerad men skulle av allt att döma (se sid. 73 rad 17) ingå i Kungl. Vetenskapsakademiens handlingar. Den är ej daterad. Enligt uppgift av bibliotekarie Uggle skall manuskriptet vara utskrivet av Linnés mest älskade lärjunge LÖFLING. Med ledning av detta förhållande kan avhandlingen dateras till år 1750 och är alltså ett av de tidigare arbeten av detta slag. Löfving bodde nämligen vid den tiden i Linnés hem och tjänstgjorde som informator för sonen Carl. Linné råkade 1750 ut för en sjukdom, Arthritis (ledinflammation), som band honom vid sängen. Vid detta tillfälle fungerade Löfving som Linnés privatsekreterare, och det var med största sannolikhet då, som Löfving nedskrev detta manuskript efter Linnés diktamen. Det är skrivet med den latinska skrivstilen, som då ej var så vanlig i Sverige som den tyska. Det kan vara av intresse att i detta sammanhang framhålla, att Linné tidigt övergick till den latinska skrivstilen, vilken även hans lärjungar i stor utsträckning kommo att begagna.

Det är ju ett allmänt känt förhållande, att vissa växter sluta sina blommor om kvällarna för att åter öppna dem om morgnarna, och att somliga stänga sina blommor, då det är mulet. En del växter äro mera känsliga, andra mindre. Som exempel på det förstnämnda slaget kunna nämnas just arter ur släktet *Dimorphotheca*, regnblommans släkte. Belysande för känsligheten hos regnblommans korgar är en iakttagelse, som gjordes under en solförmörkelse i Uppsala sommaren 1914. Den relativt ringa temperaturnedsättning (från omkr. 18° till omkr. 16° i skuggan), som förorsakats av solförmörkelsen, hade likväl förmått blommorna att sluta sig.²

¹ Titelbladet, som är delvis utfört, anger ej den yngre Linné som respondens men fadern som preses. Året är ej utsatt. Handstilen är barnslig.

² R. FRIES och C. SKOTTSBERG, *Några iakttagelser öfver senaste solförmörkelsens inverkan på växter i Uppsala botaniska trädgård*. — Sv. Bot. Tidskr. 1914, Bd 8, H. 4.

Fig. 1. Regnblomman, *Dimorphotheca pluvialis*, med utslagna blomkorgar. (Bergianska trädgården 6/9 1941.) — $\frac{1}{5}$ av naturlig storlek.

När man i dagligt tal kallar blomkorgarna hos denna ört för blommor, begår man vetenskapligt sett ett fel, då de äro att uppfatta som blomställningar med två slags blommor, diskblommor i mitten och strålblommor i kanten. Men om man tar hänsyn till blomställningarnas livsföreteelser finner man, att en korg icke blott till sitt yttre liknar en vanlig blomma utan även betar sig som en sådan, i det att den i sin helhet öppnar sig och sluter sig på samma sätt som en vitsippa, krokus el. dyl. Som senare skall framgå, benämner Linné regnblommans korgar blommor, vilket även i detta meddelande för enkelhetens skull ofta kommer att ske.

Fig. 2. Regnblomman med hopslagna blomkorgar. (Bergianska trädgården 6/9 1941.) — Ungefär hälften av naturlig storlek.

Det är ju naturligt, att Linné skulle fästa sin uppmärksamhet vid växter med dylika rörelser och göra iakttagelser över dessa fenomen. Regnblozman kom härvid särskilt att fånga hans intresse. Resultaten av observationerna på denna växt föreligga i det Linnéska manuskript, som här nedan i sin helhet återges.

Efter denna orienterande inledning låta vi Linné själv framföra sina tankar och redogöra för sina rön.

REGNBLOMMAN framgifven af

Carl Linnæus.

Då man betänker de dråpelige framsteg, som Astronomi gjordt vid de himmelske kropparnes gång och rörelse, så ser man det högsta hvar till mensklig flit kunnat hinna, då de flere år förut kunnat säga oss tima ock minuter, då Förmörkelser skola ske ock secunder på hvilka Sol, Måne, Planeter ock Fixstiernor skola upkomma, nedgå, eller passera hvarandra, således vet vi ofta nogare det som är längst än det som är oss närmast. Samma Astronomi hafva ock skaffadt oss Ur och Visare igenom hvilka vi kunne afdela dagarne ock stunderne på dagen, att de aldrig skola kunna slå oss felt, ja astronomi hafva ock i långa tider tillbakas dageligen ock stundeligen arbetat med Meteorologiske observationer, att de en gång kunde blifva i stånd, att säga oss tillkommande väderlekar, Regn ock solskin med mera. De hafva ock änteligen med Physicis skaffat oss Thermometrar, Barometrar, och Hygrometrar, att mäta luftens Wärma, Tyngd ock Fuktighet.

Jorden är liksom en Spegel uti hvilken Himmelen visar sig liksom då man speglar sig uti en stilla stående vattn. Här hafva vi våra stiernor, jag menar blomstren, som pryda jordenes hvarf ock gifva icke ringa veder-sken emot solenes glans. Denna jordiska Himmeln är objectet för Botanicens äfven som stiernhimmeln för Astronomis; men att Botanisterne så litet emot Astronomerna observerat i sin Himmel, fastän han är dem så nära, som den andra fjerran, dertill har ingen annan [orsak] varit, än myckenheten af objecterna som så sysselsatt Botanisterna att hela deras lefnad användts på kännandet af sina örter, så att, då en Astronomus, räknat ett par 1000de stiernor, af hvilka största hopen doch äro fixe, ock jemlike, så får en naturkunnig sysselsättas med 1 par 1000 stenar, med 18 tusen örter ock med 10000 djur.

Så stor kundskap vi äga uti kännandet af många örter, så litet vet vi af deras natur, fast de till sine lagar, [äre] så bundne, som någonsin de öfverjordiska kroppar. Jag tror jag varit den första, som kunnat skönja att vissa blommor komma fram på vissa timar ock sluta sig på vissa timar,

andra åter stiga ock aftaga med dagen, så att jag derefter kunnat räkna klockan hela dagen, så efter Europeiska uret, som efter Turkiska, utan att hafva antingen ur eller visare, ock det antingen Solen var klar, eller Himmeln mulen. Ja jag har äfven märkt, att vissa blommor hålla sig efter vissa månader ock framkomma icke förr än vid en viss tid, så att man af dem kunde räkna Månaderna så noga, som af Himmeln. Änteligen har jag ock sedt att växterna tydeligare än himmeln ock alle Meteorologiska observationer kunna säga oss om hösten vinterns tidigare eller sednare analkande. Äfven att andra om våren kunna förut bebåda oss, antingen en bittidare eller sednare sommar ock utstaka för oss den rätta sänings-tiden.

Detta är fuller icke just det samma, jag för denna gången tänker orda, men andrager dock detta, att dermed upmuntra mine Landsmän, som bo på landet till att dageligen gå dageligen^[1] stelletim¹ på denna blomsterhimmeln, då de skola få långt ömnigare skörd än Astronomi, hälst våra tider vid Academierna äro så knappa, att vi måste liksom stjäla oss till, att anställa ett enda rön; emedlertid tänker jag framdeles få föredraga Kongl. Academien, hvad jag häruti rönt.

För denna gången, har jag den äran, att föredraga ett phænomenon i naturen, eller en Astronomisk observation från vår Blomsterhimmel, om en ört, som säger oss förut tillstundande Regnväder, den jag kallar med ett nytt namn Regnblomma.

Regnblomman är en Ringblomma, som kallas alment Africansk Ringblomma ock af våra Trägårdsmästare Dag och natt; Hennes namn efter Botanisk sty^[1] äro:

CALENDULA foliis lanceolatis denticulatis, pedunculis filiformibus
Hort. ups. 274.

Calendula foliis dentatis. Roy. lugdb. 177.

Calendula humilis africana, flore intus albo:foris violaceo simplici. Herm. lugdb. 104. t. 105. Hist. bot. 59. t. 59.

Calendula africana procumbens, flore minore. Herm. afric. 5.

Dimorphotheca foliis incisis, ovariis minoribus. Vaill. act. 1720. p. 361.

Örten är hemma i Africa, mäst vid Cap bonæ sperance.^[1]² Hos [oss] trifves hon ganska väl ock sår sig i trädgårdarne på bare sängar utan drefbänk, der hon årligen blommar ock bär frö samt måste hvar år å nyo sås.

Örten är föga öfver ett quarter hög, är något litet hårig, har aflånga blad med tänder i kanten, på spetsen af hvar gren sitter en blomma till skapnad af våre gula ringblommor, hvilken är under blommandet uprätt men lutar så väl förr än hon blommar, som sedan hon utblommat; Blom-

¹ efter stjärnor.

² Godahoppssudden.

morne hafva en synnerlig ferg, ty deras krage är på indre sidan snö hvit, men på undre sidan helt blå brune¹, hvar af sker att då blommorna om dagen stå utspärrande synas de snö hvite, men om natten då de äro tillslutne ock vredne som en nafvare, synas de helt brune, hvaraf Trägårds-mästarne kalla henne dag ock natt, hvilka dock icke böra förblandas med en annor ört, som våra kalla natt ock dag, hvilken är ett *Melampyrum* (Fl. su. 512) ock är ofvantill med sine blader högblå, men inunder med sine blommor, gult skinande.

Desse våra Africanske stiernor, gå upp åtminstone i vår svenska horisont, kl. 7 om morgon ock gå neder inemot kl. 4 om aftonen. Jag vill säga att desse blommor utsperra med sine hvita blader hvar morgon klock. 7. men de åter tillsluta sig med sine brune blader, hvar afton inemot klockan 4. ock sedermera hela natten in till nästa morgon till kl. 7. äro ständigt tillslutne, så att de nog säkert gifva oss till känna desse två tider.

Då jag på desse blommor först begynte göra observationer fandt jag, att de som eljest pläga vara precise på Floræ vakt, somlige dagar försummade sig, ock kunde stå hela dagen tillslutna, ock ofta några dagar i slag icke öppnade sig, ja jag märkte för några år sedan, att de stodo på 14 dagars tid sofvande utan att öppna sig en enda gång, att jag förestälde mig det deras frukt skulle aldeles olyckas; efter mycket utrönande feck jag änteligen förstå, att deras art vore till att icke öppna sig, då något Regn skulle komma, utan då hålla blomman tillsluten hela dagen, eller åtminstone till rågnen vore förbi. Jag har ofta märkt, huru de [den] klaraste morgon icke utspärrat med sina blommor, utan aldeles hållit dem tillslutna, ock först emot aftonen fådt se, att de hafva der till största skäl, då starkt rågn fallit, äfven har jag sedt mången mulen morgon, huru de utspärrade med sine snöhvita blommor, då jag hade spådt dem ett braf Regnbas, men de hafva alltid varit slugare än någon menniskia i denna puncten, så att detta ännu aldrig slagit felt.

Sedan jag igenom många rön fådt lära denna egenskapen af vår Rågn-blomma, har jag sedt 2 ting, som Regnblomman icke kunnat utvisa, det ena är åskerågn, hvilket hon intet kan säga förut ock så aldeles intet förstå sig på, att hon icke en gång slutar sig under starkaste skuren, ty lär åskerågnen ofelbart härröra af en orsak, som icke långt förut existerar i luften. Den andra egenskapen är den, att då några måln flyga på Himlen sker ofta, besynnerligen då det blås, att blåsten skakar ned något litet regn som knapt väter stenarne ock på en handvänning går förbi, dertill hon icke attenderar.

Den tredie egenskapen är att dess blomblad, som annars ligga horisontalt utspärande uprätta sig perpendiculairt och formera liksom en bågare,

¹ »blå» tillskrivet öfver raden av Linné.

men utan att tillslutas och hopvridas såsom det sker om nätterne, då jag alltid sport att regn fallit ej långt borta.

Nytan af denna ört kan altså vara nog ansenlig för privata hushållningen, då man kan om morgonen förut kl. 7. vara försäkrad, att regn skal komma samma dag eller icke. En Akerman, som åstundar Regn straxt han sådt sin säd, bör så eller hafva då han ser att denna blomman icke öppnar sig på rättan tid; En Landtman bör skynda sig att köra in sin torra säd, då denna blomman om morgonen kl. 7. icke öppnar sig, då ock en slättermän bör sätta i hop sitt hö, eller inbärga det samma; deremot i sednare fallet kunna åtskilja [o: åtskilliga], då blomman öppnar sig, hafva nytta deraf att veta det ock göra sig säkra om en torr dag, såsom slättermannen att slå af sitt gräs, Akermannen att skära af sin säd, Fergare att desse dagar utbringa sine tyger, Herskap, att på desse dagar anställa, Collationer, Promenader, Jagt, ock hvem kan upräkna alla de förmåner, som härflyta deraf, att man vet om morgonen förut om dagen skal blifva regnfull eller torr.

Jag har ofta sagdt mitt folk om mornarne, att dagen skulle blifva torr, då likväl under tiden händt, att himlen blifvit öfverdragen med moln, ock Blåsten begynt på att skaka ner rågnet, då folket kommit till mig, ock sagt att det nu regnade, der jag likväl lofvat tort väder, då jag försäkrat dem att det skulle på stunden upphöra, så att Regnet intet skulle skada.

Således har jag observerat på denna blomman. Jag recommenderar henne till upmärksamma hushållare, som kunna så henne i sin trädgård utan för sitt fönster, att ännu mer anställa Rön ock antingen rätta eller förbättra det jag härtils på denna blomma sedt, helst som hon fodrar ingen annan skötsel; än sås och ränsas från ogräs, då hon äfven skal gifva hushållarne tillkänna på en klar sommar dag, när arbetarne i andetiden böra hafva sin frukost ock midafton.

*

Vid studiet av detta arbete kan man icke undgå att lägga märke till den avundsjuke, som Linné lägger i dagen mot de astronomiska och fysiska vetenskaperna. Hans eget rike hade ännu ej framkommit med några bidrag, som kunde vara ägnade att tjäna mänskligheten vid utrönandet av kommande väderlek. Att naturalhistorien ännu icke bidragit i denna fråga, förklaras ha berott på att idkarna av denna vetenskap hittills varit strängt sysselsatta med att särskilja och beskriva en sådan oerhörd mängd naturföremål. Det har helt enkelt icke givits någon tid att omsätta de vunna teoretiska insikterna i praktiska resultat. Men Linné har trott sig finna, att även växtriket kan erbjuda sina tjänster. Och hur stolt är han ej, när han på tal om regnblommans rörelser ser sig i stånd att meddela den

nytta, denna ört kan ha för jordbrukare av skilda slag, för färgare samt slutligen för 'herrskep', de kategorier, Linné här särskilt framhåller! Här träder oss 1700-talets nyttolära tydligt till mötes.

Sådan var alltså Linnés uppfattning om de rörelsefenomen, som han iakttog hos regnblomman. Han fann, att dessa företeelser stodo i samband med den rådande väderleken. Men ej blott detta. Han trodde sig också ha upptäckt, att växten redan innan ett regnväder utbröt, kunde uppfatta dess annalkande och slå ihop blommorna.

Vad ha senare tiders forskare att meddela på tal om blomrörelserna hos *Dimorphantheca pluvialis*? M. CH. ROYER säger 1868 i *Essai sur le sommeil des plantes*¹ följande: »Malgré son nom, le Souci des pluies se comporte comme toute autre plante sommeillante; il ne se ferme pas, quand les pluies ne s'accompagnent pas d'un abaissement de température.» I *Histoire des Plantes* framhåller H. BAILLON² däremot: »Le *Dimorphantheca pluvialis* est cultivé comme plante curieuse à cause de la façon dont ses capitules sont influencés par l'humidité.» Den framstående tyske botanisten GÖBEL³ har emellertid följande åsikt: »*Dimorphantheca* gehört zu den thermoplastischen Pflanzen . . . Als Regenprophet ist sie jedenfalls ganz unbrauchbar.» Uppfattningarna ha tydligen varierat. Tack vare noggranna undersökningar av E. HEINRICHER (Wien) 1924⁴ kunna nu de viktigaste dragen ur *Dimorphanthecans* blombiologi anses klarlagda. Dennes iakttagelser ha bekräftat de nämnda uttalandena av Royer och Göbel. Denna tidskrift är för visso ej avsedd för ett närmare utvecklande av hithörande fysiologiska problem, men några allmänna synpunkter och förklaringar må här tillåtas.

För att rätt förstå blomrörelserna hos Linnés väderspåman måste huvudsakligen två frågor besvaras. De äro: vad förorsakar rörelsen och hur tillgår denna? På den sistnämnda frågan kan ej lämnas ett definitivt svar. Det troligaste är, att blomrörelsen utföres på så sätt, att när blomman skall slå ut, det sker en tillväxt på insidan av blombladens basala del, så att de vikas utåt. När den åter skall stängas, sker en tillväxt på utsidan med en inåtböjning som följd. Det kan även tänkas, att förändringar av turgorn eller saftspänningen i blombladens vävnader spela en viss roll. Hur därmed må förhålla sig är i detta sammanhang av underordnad betydelse. Dessa rörelser taga i varje fall hos regnblomman en relativt lång tid i anspråk (1½ tim. eller mer i normala fall). Detta kan ge förklaringen till att blomman enligt Linnés iakttagelser ej reagerar för korta, lätta sommarregn och plötsliga åskbyar, vilkas moln hastigt försvinna över himlen och nedsätta

¹ Ann. d. scienc. nat., V. sér., Bot., Paris 1868.

² *Histoire des Plantes*, Tome VIII, Paris 1886, p. 314.

³ Naturwissenschaftl. Wochenschrift, 1921, Nr 9.

⁴ Sitzungsber. d. Math.-naturw. Kl. d. Akad. d. Wiss., Abt. I, 133. Bd., Wien 1924.

lufttemperaturen endast för en kortare tid. — Vad de rörelseorsakande faktorerna beträffar, lämna Heinrichers undersökningar goda upplysningar. De ha med full tydlighet klarlagt, att blomrörelserna hos *Dimorphotheca* i huvudsak äro av termonastisk natur, d. v. s. att förändringar i temperaturen åstadkomma strålblommornas rörelser. Han har funnit, att blomman vid en lägre temperatur än 17° C i regel står sluten, över denna temperatur öppen. Detta stämmer ganska väl överens med det ovannämnda solförmörkelseförsöket. Men han har också konstaterat, att växten trots på konstgjord väg anordnade konstanta yttre förhållanden likväl kan utföra öppnings- och stängningsrörelser. Dessa äro att uppfatta som autonoma rörelser, vilka torde vara av rytmisk karaktär. Om dylika enahanda miljöförhållanden skulle vara rådande i naturen, eller rättare i trädgården, under en längre tid, skulle dessa autonoma rörelser ge sig till känna och förorsaka att blommorna »följa det europeiska uret» med alltid samma återkommande klockslag för öppnandet och slutandet (enl. Linné kl. 7 f. m. resp. 4 e. m. »i vår svenska horisont»). Det säger sig självt, att omgivningen sällan kan tillåta, att denna av inre fysiologiska faktorer åstadkomna periodicitet i blomrörelsen kan göra sig tydligt gällande. Man torde sålunda icke ha att göra med antingen yttre eller inre fysiologiska orsaker utan med ett samspel eller en dragkamp av invecklad och i stort sett ännu obekant natur mellan dessa båda huvudtyper av faktorer.

Låt oss tillämpa dessa nya forskningsresultat på Linnés observationer. Att *Dimorphotheca* öppnade sina blommor vid 7-tiden om morgonen och slöt dem omkring kl. 4 e. m. berodde alltså på att lufttemperaturen på lokalen för odlingen vid dessa tider passerade ungefär 17° C. Detta var i normala fall, under klara sommarkvar. Men hur förklara regnblommans skiftande beteende under mera ostadig väderlek? Sätillvida kan blomman spå regn, som den hos oss för det mesta sluter sig, när solen går i moln och temperaturen sjunker med nederbörd som följd. Men om nu dessa moln ej skulle giva något regn, skulle blommorna förmodligen likväl stå slutna, och de ha sålunda spått felaktigt. Det är ej regnet i och för sig som åstadkommer blomrörelsen utan temperaturnedsättningen. Att Linné trots en mulen morgon kunde finna blommorna öppna kan ej förklaras annorlunda än genom att anta, att antingen temperaturen var över 17° eller att den inre, autonoma retningen av någon anledning vid dessa tillfällen varit starkare än omgivningens påverkan och s. a. s. tagit överhanden. Även det av Linné observerade motsatta förhållandet kan få sin förklaring på motsvarande sätt. Det kvarstår dock som en högst oförklarlig företeelse, att dylika förändringar i ämnesomsättningen kunna stå i något samband med ett kommande klart resp. regnigt väder, vilket ju var Linnés uppfattning, uttryckt enligt nutida vetenskapligt tänkesätt. Ja, man begår ej något överdrift, om man karakteriserar regnblommans väderspående för-

måga såsom en fullkomligt osannolik egenskap. Men den moderna exakta forskningen kan ej beröva regnblomman det artnamn, som Linné skänkte sin väderspåman. De botaniska nomenklaturreglerna skydda och bevara detta namn. Det skall alltid påminna framtida forskare om den märkliga egenskap, Linné trodde sig ha funnit hos denna växt.

Efter nära tvenne sekler ha de fysiologiska egenheter, som äro förknippade med blomrörelserna hos *Dimorphotheca pluvialis* och som veterligen för första gången observerades och beskrevos av Linné, fått sin om ej slutgiltiga så dock fullt nöjaktiga förklaring. Linné framhåller i slutet av sin avhandling, att han rekommenderar växten till odling för »att ännu mer anställa Rön ock antingen rätta eller förbättra det jag härtils på denna blomma sedt». Han kanske så småningom fick en känsla av att det ej gick så enkelt och schematiskt att förklara rörelsefenomenen hos regnblomman, som han tidigare hade tänkt sig. Var det månne denna känsla, som var orsaken till att han aldrig publicerade detta här referade arbete?

NÄR LINNÆUS TILLTRÄDDE SIN PROFESSUR

ETT TVÅHUNDRAÅRSMINNE

AV

ARVID HJ. UGGLA

TVÄNNE SEKEL HA I DESSA DAGAR FÖRGÅTT SEDAN Kgl. Ammiralitets Medicus Doctor CARL LINNÆUS tillträdde den lärostol vid Uppsala universitet, han sedan under mer än trettio-sex år kom att intaga. Att installationen dröjt ända till den 27 oktober, ehuru kung Fredrik redan den 5 maj 1741 satt sitt namn under fullmakten, vållades av det uppdrag Rikets ständer givit Linnæus att under en resa till Öland och Gotland utröna »hwad in Regno Animalī, Vegetabilī et Mineralī därstädes kan finnas till Fäderneslandets nytta», en resa som anträts redan 10 dagar efter utnämningen och som tog inemot tre och en halv månad i anspråk. Efter återkomsten till Stockholm stannade Linnæus ännu någon tid i huvudstaden. Den 25 oktober kunde emellertid universitetets rektor professor AND. BOBERG utfärda inbjudningsskriften till den högtidliga akt, varigenom den nye professorn ämnade den 27 s. m. kl. 9 f. m. å Större Carolinska Lärosalen taga sitt ämbete i besittning med en offentlig föreläsning, vari han ville framställa »vilka och huru stora förmåner man kan påräkna för medicinen av en resa genom fosterlandets provinser» (*»quid quantumque emolumenti in Medicina, ex itinere per provincias Patriæ instituto, sperari queat»*).

Professurens tillsättning hade ingalunda undgått att framkalla de skriverier och intriger, som så ofta åtfölja behandlingen av akademiska befordringsärenden. Tvärtom. Frånsett försök till smärre trakasserier, såsom yrkandet att Linnæus skulle genom försvar av uppställda teser offentligen avlägga prov på sin latinkunnighet, något som avvisades med hänvisning till de talrika skrifter på latin han redan utgivit, hade under den förberedande handläggningen en av de medsökande genom sitt beteende vållat en sådan upphetsning, att följden blivit en komplett akademisk skandal.

Det var den senare särskilt som kemiker framstående J. G. WALLERIUS, som till ventilation framställt en avhandling, *Decades binæ Thesium Medicarum*, som främstod som en formlig stridsskrift mot Linnæus och hans åsikter. Vid disputationen, som ägde rum den 25 februari, hade de medagerande, ej minst medicinska fakultetens dekanus NILS ROSEN, Linnæi forne konkurrent, mer eller mindre tappat besinningen. Följden hade blivit ett våldsamt uppträde, varvid studenterna, som allmänt togo Linnæi parti, stego upp på bänkarna, stampade, skrattade och skreko samt strödde bitar av den sönderrivna avhandlingen på golvet.

Ärendet hade emellertid sedan gått sin laga gång; Linnæi ställning hos de styrande var i själva verket så stark, att alla försök att skjuta honom åt sidan visat sig utsiktslösa, trots att den professur konkurrensen gällde, den praktiska, egentligen omfattade sådana grenar av medicinen, i vilka han mindre meriterat sig. Sedan Kungl. Maj:t fällt sitt avgörande, var också allt missljud förstummat och rektors program innehåller idel lovord. Han säger däri bl. a. att »om han påstode att för de medicinska studierna en ny stjärna uppgått med Carl Linnæus», behövde han ej hämta detta ur egen fatatur. Han kunde hänvisa till uttalanden av de främste inom den medicinska vetenskapen i Danmark, Tyskland, Holland, England och Frankrike, män som BOERHAAVE, HALLER, JUSSIEU, SLOANE.¹ Och att Linnæi förtjänster ej heller blivit förbisedda i hans eget fädernesland, det visades av att han redan tio år tidigare betrots med den botaniska undervisningen som RUDBECKS vikarie, att han haft i uppdrag att genomresa Lappland, Dalarne, Öland och Gotland, att han ansetts skickad att nämnas till amiralitetsmedikus och nu sist att han av konungen utsetts till innehavare av denna professur.

Om innehållet av den tillträdesföreläsning, Linnæus höll på Carolinska lärosalen den 27 oktober, behöver här ej ordas. Den utkom omedelbart av trycket under titeln *Oratio qua Peregrinationum intra Patriam asseritur necessitas* (Om nödvändigheten av forskningsresor inom fäderneslandet) och blev flera gånger ontryckt. En svensk översättning av TH. M. FRIES föreligger i den av Vetenskapsakademien utgivna serien *Skrifter af Carl von Linné, II*. Föreläsningen avslutades med övliga ödmjuka tacksägelser till konungen, till kansler och prokansler, vördnadsbetygelser till företrädaren, den gamle LARS ROBERG, och en hälsning till »den blomstrande, utvalda ynglingaskara», bland vilken »de flesta . . . uttalat önskan och längtan om min hitkomst». Sedan Linnæus alltså »med wanlige Ceremonier enligt Kongl. Constitutionerne tagit sin introduction», avlade han i sittande konsistorium sitt »Juramentum Assessoris Consistorii och intog sit rum och

¹ Dessa berömnande uttalanden funnos som bekant genom Linnés egen försorg samlade i den lilla skriften *Orbis eruditi judicium de Car. Linnæi, M. D., scriptis*, hans enda offentliga inlägg i utnämningssriden.

säte wid bordet». Den långa arbetsdagen i undervisningens tjänst kunde taga sin början.

Härvid förelåg dock den anomalien att — som ovan antytts — Linnæus erhållit medicinæ practicæ-professuren, varmed borde följa den anatomiska och kliniska undervisningen samt chefskapet för sjukhuset, under det Rosén, den utmärkte klinikern, som Rudbecks efterträdare i den teoretiska lärostolen skulle sköta bl. a. den botaniska undervisningen och förestå trädgården. Att man redan tidigt försäkrat sig om en ändring i denna fördelning antydes emellertid därav, att i det utfärdade föreläsningsschemat, som gällde från midsommar 1741 till samma tid 1742, den senare visserligen anmält botaniska demonstrationer i trädgården (måhända på grund av Linnæi frånvaro i början av hösten), men eljest anatomiska föreläsningar på Carolinska lärosalen, under det Linnæus utlovade att meddela »sjukdomarnas systematik jämte en lättfattlig vägledning till medicinsk praxis ävensom de dietetiska medlen belysta med observationer» samt, såsom privatkollegium, materia medica. Och redan den 3 nov. ingingo de båda kollegerna till kanslern med ett »förslag till repartition av föreläsningarna», varigenom Linnæus skulle få hand om botaniken, chemia metallurgica, semiotiken, dietetiken och materia medica samt förestå trädgården, under det Rosén skulle, jämte uppsikten över Nosocomium, ha att föredraga praxis medica, anatomi, fysiologi m. m. Denna anordning blev av kanslern godkänd den 21 jan. 1742.

De föreläsningar över *Systema morborum*, varmed Linnæus alltså inleder sin långa verksamhet som lärare vid universitetet, finnas ännu i behåll bland manuskripten i Linnean Society's ägo. Den första hölls enligt påteckning den 3 nov. (en tisdag).¹ Som lokal använde han då och senare den större lärosalen å Gustavianum och tiden var kl. 10 f. m. Som ett prov på Linnés framställningssätt meddelas här denna föreläsning. Det bör påpekas, att manuskriptet, som är skrivet med flyktig handstil, av denna orsak samt på grund av vissa onöjaktigheter i den fotografiska kopian visat sig svårt att helt tyda.

¹ TH. M. FRIES uppger dock (*Linné*, II, s. 2) den 2 nov., måhända efter en anteckning i Linnés för detta år bevarade almanacka.

CAROLI LINNÆI SYSTEMA MORBORUM

seu Prælectiones publicæ de Diagnosi Morborum

secundum Classes, Ordines, Genera, Species

cum Notis et observationibus characteristicis

habitæ in Academiæ Regiæ Upsaliensis Auditorio Gustaviano majori horis X

1741. Mens: Nov: Decembr. Lec: 13

1742 — Febr: Mart.

Nov. 3.

[1vo]

Auditores Honoratissimi¹

Decem hodie integri præterlapsi sunt anni, ab ista hora, qua, coram vobis, ad hanc academiam, ultima vice publicas lectiones habui.

Vestrum, vestrorumque antecessorum singularis in me favor, animum meum, tunc licet juvenem minusque expertum exitabant, ut quæ lateret industriæ scintilla in ardentem erumperet focum.

mihi nil ipse promitto; vos fortunæ meæ eritis fabri, mea spes et fortuna, et lucrum, et gloria a vobis unice dependent. Vos itaque, comilitones svavissimi, faciles adestis, et de me benigne sentiatis oro quæsoque.

Ignoscite etiam Auditores si verborum lenociniis, aut oratorio sermone, vestros illaqueare nequeam animos; nec a me desideretis, quæ et ars et Natura mihi ipsi negavit; simplici sermone scientiam docebo medicam, quam opto simplicissimam.

¹ Ursprungligen har L. avfattat även inledningsorden på modersmålet i följande lydelse:

[2ro]

Auditores Honoratissimi.

Det är just nu A. H: 10 år sedan jag hade den äran at senaste gången här wid Academien hålla någon publice föreläsning; jag var då än mycket ung, mycket litet förfaren, män i äller Eder antecessores uprättade och achoragierte [ɔ: encouragerade] mig så, at om någon gnista af flit var i kroppen måste den sig visa och framläckas. jag har den tillförlit till Eder Herrar auditores at i med Eder hurtighet [vänlighet] kunna göra en swag Docens, till den aldra kiäckaste [duktigaste].

jag beklagar A. H: at hwarken Natur äller konst gjort mig eloquent, och när har wähl någonsin Naturen gifwit allom en förmon; Ursächten det benägit, så will jag Eder försäkra, at under et simpelt tabl, skall jag fly all onödig widlyftighet, och all sanning föreställa blott och bar med sina egna färgor.

Edert milda omdöme, och eder benägenhet at höra mig skola just wara de 2 ting, som jag skall rächna för min största winning; det är till at behaga Eder.

Vos frequentes adestis quæso [*ändr. fr. rogo*], meum erit sedulo curare, ne horam doleatis deperditam, quam hisce prælectionibus impendistis.¹

[2ro] Då jag rest igenom vårt fädernesland har jag hört en allmän klagan af alla gambla litterata män, mäst alla gambla lärde och hedersama präster och ståndspersoner, alla säger jag beklaga at de warit så oförståndiga och förgiätna at de, den tiden de wistades wid academierne ej lärt 2 ting, näml. at rätt kiänna och beskrifwa siukdomar och at förstå Diæten; dessa 2 ting. Man tänker ej där på så länge man är ung och frisk; ej för än de dagar komma, som säga the behaga oss intet. De som ligga stadde på landet, långt ifrån någon Doctor, at kunna consulera weta ej hur de skola hålla sin diæt, at där med sustinera sina swaga krafter, och då någon passion på kommer kunna ej genom bref rådfråga någon doctor, ty de hwarken kiänna sin passion, äller kunna den beskrifwa.²

[2vo] wij som äro Medici, då wij genom bref omlitas, få ej annat se, än et långt skulderegister på alla de fauter, som i deras tijd äro begångne; med tekn af siukdomen, så hopblandade, så confust och oriktigt, beskrefna, at det är lättare nodum gordium uplösa, än på dem sig förstå, ty merendels förgiätas de förnämsta tekn.

Därföre har jag nu satt mig före, att denna terminen gifwa Eder, mina Herrar, en klar och ren idee om alla siukdomars igen kiännande, helst de mäste studiosi medicinæ, som nu wistas (paucis exceptis) äro recentes, helst som på en sådan kunskap hela Practiquen sig grundar.

I må ej frucha at denna science skall blifwa swår at förstå, jag skall giöra den för Eder så lätt, at i utan något beswär, skolen kunna kiänna och utskilja de mästa siukdomar:

Medicinen särdeles uti cognitionem corporis humani, et Medicamenta:

Medicina quæ cognitionem corporis respicit, dividitur in { Theoretica
Practica

Theoretica { Physiologica } quæ statum hujus { sanem } docet.
Pathologia { ægrum }

Practica { Hygiæna } qua { sanus conservatur
Therapia } æger restituitur

Pathologia et Physiologia causas, vel nosologia est symptomata { Diagnosis
Prognosis

Som Pathologien allmänt tracteras tienar hon endast för dem, som den samma för ut förstå, men älliast aldeles intet. e. gr:

jag frågar en Pathologus quid sit pleuritis.

Resp. 1. est morbus in meatibus pulmonum obstructis a sanguine putrefiente

2 est — ? — inter poros pulmonum et eorum humores

3 est aducta fermentatio sanguinis in vasis pulmonis s. pleuræ.

4 est sanguinis hærentia in vasis pleuræ costas succingentis

5 est musculorum vel pleuræ inflammatio

6 est acre in vasis capillaribus pleuræ hærens

7 est spasmodica contentio vasorum intercostalium

¹ I margen av denna sida har L. antecknat några folkliga sjukdomsnamn med förklaringar: *Knarren* Dalekarlis »ubi crepitant articulationes»; *bal(?)* Dalek. *Flen* upl.; *Rylen*; *Kyrren* Dalek. »febris infantum»; *Skerfwan* (»skiär kors in scarbiculo(?) cordis, ett skin upp skrifwa» el. »skafwa»).

² I margen några svårästa anmärkningar om »perversa methodus studiorum» (mot »mechanici») samt: »sed Celsus in præfat. p. 9 non post rationem Medicina inventa est, sed post inventam medicinam ratio quæsitæ est».

men hwem will stiga fram och swäria på at han har rätt; men huru skall en, som will kiänna siukdomen få detta wetta, som kroppen ej är pellucid och man ej får skiära up kroppen och se med microscop.

Men om jag säger at Pleuritis är en siukdom med feber, stickande wärk i sidan af bröstet, hosta och swår andedrächt; är då någon som intet siukdomen kiänner; är då någon annor siukdom, som kan sägas af läkaren.

[3ro] En annan sak är at fråga äfter orsaken till siukdomen, en annan endast at kiänna honom.

Hwad orsakerna angå, så försäkrar jag de äro ej altid så lätta at utgrunda, som man tror; och de gifwas mäst efter modet i medicinen, som skantzerar¹ mäst hwart rode åhr. alla tillstå at det kommer af inflammation i pleura. Men hwad är inflammation?

PseudoMechanici est hærentia sanguinis

Galenici est putrefactio sanguinis

chemici est fermentatio sanguinis

Boerhaaviani est attritus fluidorum est [o: et] solidorum

Stahliani est Naturæ conamen quo expellat noxia

men hwem will räcka hufwudet därpå at han har rätt

hwem will ej wara säkrare om sine pgr(?)

Carolus Piso säger, om jag frågar Pathologos quid sit hydrops pectoris respondet ille esse morbum in intemperie frigida, iste in meatu; alter in obstructione, quartus in continua solutione; quintus in sero superfluo, sextus vasorum tumori eum adjudicat. Utri horum (pergit author) hunc annumeraveris et vera dices et ad curationem parum ac ad diagnosin multo minus interest.

Et ord. wij höra såsom Medici nu endast kiänna sjukdomar, jag skall sedan biuda till at wisa hwad nytta detta har i practiquen, fast jag nu ej tillägger mig någons Hypothes äller sect at föllia.

Om sjukdomar rät skola kiännas, måste de kiännas af sina tekn äfwen som örter, diur och stenar; de måste rangeras i classes, ordines, genera och species; så länge det ej skedt, lefwa wi uti en confusion.

classis regemente rike

ordines compagnie Provincier

Genera corpralskap socknar

species Rotar gårdar

Därföre och characteres generici omnes notas et classi: (?)

Nomina singulis generibus propria; nomina si nescis.²

Tror intet at jag, fast jag mycket älskat Botaniquen, därföre will drifwa medicinen under Botanisk ok; Tro intet at jag därföre ej förstår på annat sätt Medicinen tractera.

I som kiänner de störste Medicorum namn, lärar icke näka mig at Sydenham, Bagliv, Gorter, Morton, —?—, Musgrav etc.(?) warit störste Medici.

ser Boerhaave de ictero, Angina, Epilepsia &c.

Helvetius de variolis

—?— in præfat Pathologiæ.

Jag will låta Eder höra deras egna ord. pag. 159.

[3vo] Sanitas consistit 1 in *functionibus* animi & corporis
2 in *excretionum* copia et methodo legitima(?)
3 in *qualitate* : motus figura, color, proportio

¹ = changerar.

² »nomina si nescis, fugit et cognitio rerum».

Morbi similiter 1 functiones lassæ
 2 Evacuationes mutatæ
 3 qualitates vitiatæ
 Ægritudo omnis *vicio duplici gaudet*
interno, sensui non imminens(?) causa
*externo sensibus manifestum. symptoma*¹

Om jag nu will definiera en sjukdom så, at en annor straxt skall kiänna henne, måste jag taga Symphoma, sensibus manifestum, non vero causam. E. gr. om Magnet definieras quod sit minerale poris in helicem² tornatis aut striatis, hwem skall någonsin som aldrig sedt Magnet för ut kunna säga af tekn at det är en Magnet. Men om jag diffinierar honom af de tekn, som falla i min sensus af des effect, då kan aldrig fela mig med mindre jag honom kiänna skall.

At wetta orsaken till alla sjukdomar är ganska swårt; kanske wij wet det minsta antalet. Hwem har någonsin kunnat giort klart huru och hwad det är som smittar i koppor, pest, mässling &c., likwähl har man curerat dessa sjukdomar i många 1000 åhr. Hwem har kunnat sagt huru många Medicamenta agera, och det wist, likwähl curerar china frossan, där man hwarken wet causam febr. intermitt. äller frossans effect inom vår kropp.³

fast än man ej wet Magnetens orsak till sin effect, likwähl brukar man den till nytta.

[Ægritudines dividuntur &c. ett stycke *överstruket*]
 uti Botanici Zoologi in classes ordines Genera species.
 systema est anima scientiarum.
 characteres generici & specifi.

characteres debent esse evidentes, hinc *non* ex causa, subjectis(!) duratione sed constantes

sic Botanici non ex anatome, non ex loco, nec tempore

Causarum inquisitionem non contemnimus, sedem morborum detegere pariter avemus, verum ex his signa generalia notasque morborum characteristicas deduci posse, hoc est quod negemus.

[4ro] In omni praxi, ad quam omnes nostros conatus dirigimus, primo symptomata inquirimus ut nomen morbi sciamus, hujus speciem noscamus, ejusque historiam prævidere queamus.

Species vocamus morbos ejusdem generis, qui symptomatibus quibusdam stipantur non essentialibus.

Sic Pleurites Genus noscitur feбри inflammatoria, dolore pectoris punctorio, Tussi, dyspnœa.

sed sunt variæ species hujus generis e. gr. Pleuritis dorsalis; Pleuritis pericardii, &c.

Species Pleuritidis dorsalis definitur, quod omnia sint uti in pleuritide data, sed dolor thoracis semper versus dorsum, tussis singultuosa, sitis pectotis ad posteriora versus, quod non fit in omni pleuritide. Ægritudines dividimus in classes 8 morborum, et 2na Vitia.

¹ In margine: Boerhaave duplici modo definit morbos vel e. g. [ett ord oläsligt].

Pleuritis: febris et acutum delirium cum febre aucta. *recte*

Peripneumonia inflammatio in vasis pulmonalibus, inflammationi suscipiendæ aptis. *male*

² *Helice*, stjärnbilden Stora björn, här = norr.

³ Man lägge märke till att Linné här ej häntyder på sitt eget förklaringsförsök i *Hypothesis nova etc.* 1735.

1. classis *Febres* pulsus celer, vires artuum imminutæ respectu arteriorum [frigus et calor alterni *överstr.*] stenus, nulla inflammatio.
Inflammatio pulsus celer, vires artuum imminutæ respectu arteriorum frigus unicum; sanguis in patella coagulata. dolor s. inflammatio partis cujusdam.

1. Febres dividuntur trifarie.

1. *continue* continua[n]t ab initio ad finem, (absque partis inflammatione). *continuae junk*
2. *Intermittentes* interpellantur sub decursu ægrotationis plena apyrexia
3. *Exacerbantes* ex continua & intermittente constant. hinc duplicatæ dici possunt. *continentes junkii*

Continue, ægrotationis decursu, nec remissione nec intermissione sunt interruptæ, licet remissiones generales, in initio et in fine, ut in omnibus adsint.

Ephemera terminatur sæpius 24 horis; raro ad 4tum diem excurrit. quod vero si longius extendatur erit Synocha. vocatur etiam diaria febris. Inter febres mitissima, excepta ultima specie in cruore impuro fit eodem synocha Signa, febris ardens, cephalalgia, lassitudo, dolor terminans —?—, sudor, sic symptomata levia.

oritur communiter ab errore in diætâ; absque mala infectione —?— corporis fiunt in corporibus sanis, ubi nullæ defuere antea evacuationes. et ubi tempestas optima, non contagiosa.

curatur victu tenui, regimine corporis & animi $\left\{ \begin{array}{l} \text{abstinentia} \\ \text{fames} \\ \text{dilutio} \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{his tribus.} \\ a \text{ Boerhaavio} \\ 728 \end{array} \right.$
 potus sufficiens diluens refrigerans. acidis, nitrosis, —?— aquis.

1. *Plethora*. $\dot{V}^1$, jejunio, clisteribus, regimine.
2. *Menstrua*. in hæmorrhoidibus et sanguine menstrua. de quibus postea.
3. *lactea* på 2 till 4de dagen äfter partum, frigus calor, cephalalgia, anxietas, sitis, vigiliæ, mammæ distentæ, non lactiferæ. terminatur sudore post 2 a 4 dies. acida nocent. venæsectio in pede si lochia non fluant, lavement.
4. *spermatica*. $\dot{V}^1$ larga; emulsio; refrigerans. sed si a nimia venere non item.
5. *a Dolore*. lavement, $\dot{V}^1$.
6. *a frigore* diaphoretica.
7. *a crapula* vomitus. antacida, —?— $\dot{\theta}^v$ Sv.f.

[4vo]

sudor anglicus huc referatur, quia unica die terminabatur plerumque; nec exanthemate ulla (ut in peste) se prodiit.

sevit in anglia 1483 in exercitu Henrici 7 ad portum Milford.

1485

1506

1517 horrende dimidiam hominum partem abstulit.

1528

1529 in Belgio Germania (non anglia) Svecia

1551 in Anglia ultima vice dicunt plurimi

1586 primum —?—, duravit annos 25. teste *Mardio*(?)

p. 58

¹ venæsectio, åderlåtning.

afficiebat aliquam partem corporis ardor internus, sitis summa, anxietas, ventriculi dolor, palpitation cordis, cephalalgia, delirium, pulsus vehemens, respiratio anhelosa. ultimo languor, somnolentia

Pauci convaluere; immunes sæpius fuere infantes, senes, pauperes, peregrini mirum at de som reste öfwer till Flandren dogo dogo där; och främlingar blefwo ej smittade.

unicum remedium straxt han blef siuk lägga sig med kläder alt. intet röra sig på 24 timmar; lägga på sig så [mycket man kunde *överstr.*] at han sachta kunne swetta; intet dricka på 7 timmar; swetta i 24 timmar; taga in någre cordiaca på slutet; diaphoretica i begynnelsen; ej äta äller sofwa på 24 $\times$ [timmar] om han satte uht hand äller fot att swalka sig, måste han säkert dö. om han somnade do. slog ofta uht blåsor på kroppen. ergo inter Febres contagiosos ante pestem. vide passim.

Cajus angulus sudorem anglicum huc retulit, sed non debet, quia contagiosus, et occidit hominem primo die, si vivat diutius, durat.

Det rent medicinska innehållet i ovanstående framställning skulle förmodligen vara förtjänt av en kommentar från fackmannahåll. Då en sådan här ej kan presteras, må blott några allmänna randanmärkningar tillfogas.

Först och främst fäster man sig vid Linnés vid olika tillfällen av offentligt framträdande upprepade ursäkt att han icke är »eloquent»; han vill låta sanningen framträda »blott och bar med sina egna färgor». Man gör också den iakttagelsen, att hans föreläsningar ingalunda höllos helt på latin, utan att han på ett egendomligt sätt blandar det lärda tungomålet med modersmålet. Det förra används för de mera vetenskapliga partierna, sjukdomsbeskrivningarna o. dyl., under det han i sina mera allmänna resonemang utan vidare övergår till svenskan. En sådan otvungen övergång från det ena språket till det andra, som tydligen föll sig helt naturlig för honom, möter man ju också t. ex. i hans lapska resedagbok, *Iter Lapponicum*.

Vad syftet med undervisningen angår synes han räkna även med andra åhörare än de rätt fåtaliga medicine studerandena. Annorlunda kan man väl ej tolka de inledande orden om hur han under sina resor hört »gamla lärde och hedersama präster och ståndspersoner» klaga att de under sina studieår vid akademien ej begagnat tillfället att inhämta något om sjukdomarnas igenkännande och om en rätt livsföring ('diät'). Det är ju en känd sak att Linné särskilt ivrade för att prästerna skulle inhämta elementerna av dessa ämnen (liksom av naturvetenskapen) för att bland sina sockenbor kunna sprida sådana kunskaper. Kännedom om sjukdomstecken var ju också av betydelse för ett rätt angivande av dödsorsaker i församlingsböckerna. Att Linné ej kom att sakna åhörare även utom de direkta lärjungarnas krets framgår av att de antecknade åhörarna vid föreläsningarna över *Systema morborum* ofta kunde uppgå till 50 à 60. Ojäm-

förligt flera lockades, då han framställde »diäten». De kunde då uppgå till flera hundra. Otivvelaktigt har på denna väg ett betydligt mått av kunskap i medicin och hälsolära trängt ut till vårt folk.

Belysande för tidens läkarförhållanden är talet om svårigheten för dem, som »ligga stadde på landet långt ifrån någon Doctor», då det gällde att brevledes konsultera läkare och »beskrifva sin passion». Detta sätt att söka läkarhjälp är ju väl känt av var och en som haft anledning att genomsöka mera berömda klinikers litterära kvarlätenheter, där massor av dylika långrandiga sjukdomsbeskrivningar brukat anträffas.

Den korta föreläsningsserie, varur den ovan avtryckta inledningsföreläsningen hämtats, är Linnés första försök att ge en sjukdomarnas systematik. Den upprepades sedermera med jämna mellanrum under hela hans långa tjänstgöringstid, allt mera utvidgad med nya erfarenheter och iakttagelser. Materialet, varpå dessa kurser grundades, föreligger bland de Linnean Society tillhöriga handskrifterna i form av en försvarlig bunt folioblad (c:a 375), som bära spår av oavlätlig komplettering. Själva principen för systemet, sjukdomarnas anordning i klasser, ordningar, släkten och arter efter sina förnämsta symptomter (»sina tekn») hade Linné från början klar. De borde »rangeras» på samma sätt som »örter, djur och stenar». — Att han i detta sammanhang finner anledning att försvara sig mot en möjlig misstanke att vilja »drifva medicinen under botanisk ok» är förståeligt med tanke på de anmärkningar mot hans specimenering som varande mera botanisk än medicinsk, som framkommit under utnämningssriden.

I sin tro på möjligheten att systematisera sjukdomarna efter botanikens mönster i klasser, ordningar o. s. v. — här åskådliggjorda med från militär- och statslivet hämtade paralleller ('regemente, compagnie, corpralskap, rotar' eller 'rike, provincier, socknar, gårdar') stod Linné i god överensstämmelse med sin vän och mångårige korrespondent BOISSIER DE SAUVAGES, vars arbete *Nouvelles classes des maladies* (1731) väckt hans livliga beundran och som han tog till utgångspunkt för sitt nosologiska system.

Som bekant ha vi i Linnés 1759 utgivna *Genera morborum* en koncis sammanfattning av hans sjukdomssystem, liksom han i den egendomliga, svårtolkade lilla skriften *Clavis medicinæ duplex* av 1766 framlagt sin allmänna patologiska åskådning. Genom dessa jämte dissertationerna samt genom HJELTS förträffliga arbete känna vi ju ganska väl Linné som medicinsk lärare. Det förefaller dock som om en publicering av ett urval ur hans nämnda utförligare anteckningar till *Systema morborum* skulle vara ägnad att ytterligare fylla ut bilden av hans betydelse på detta vetenskapsområde.

ETT OBEAKTAT ZOOLOGISKT BIDRAG AV LINNÉ

I EN TYSK TIDSKRIFT 1743

AV

ASTA EKENVALL

DE ÄLDRE LÄRDA TIDSKRIFTERNA UTGÖRA EN HITTILLS icke tillräckligt beaktad källa vid lärdomshistorisk forskning. Förklaringen härtill får väl delvis sökas i att tidskrifternas antal redan under 1700-talets förra hälft steg mycket snabbt, vilket fick till följd, att de flesta fingo ett tämligen begränsat spridningsområde och ofta tvingades att upphöra efter kort tid, varefter de fallit i glömska. När det gäller ett så berömt namn som Carl von Linné, väntar man sig emellertid knappast att i tidskriftslitteraturen påträffa bidrag av hans hand, som undgått de Linnéforskare och bibliografer, som ingående behandlat hans produktion.¹

Väl kända äro de skildringar av Linné och hans verk, som under 1730-talet inflöto i Hamburgische Berichte von gelehrten Sachen.² De utgöra en av de förnämsta källorna för kännedomen om hans första vetenskapliga verksamhetstid. Utgivaren av denna tidskrift var teologen och polyhistorn JOHANN PETER KOHL³ i Hamburg, som Linné år 1735 där sammanträffade med under sin utländska resa och i berömmande ordalag omnämner i sin resedagbok.⁴ Frågan är emellertid, om Linné redan tidigare stått i per-

¹ Givetvis har det inte varit möjligt att för detta ändamål genomgå den oerhört omfattande litteraturen om Linné. Förf. reserverar sig därför för den möjligheten, att den observation av Linné, som här skall behandlas, omnämnts på något ställe. I de största och fullständigaste bibliografierna över Linnés produktion står den dock ej upptagen, så t. ex. ej i J. M. HULTH, *Bibliographia Linnæana*, Uppsala 1907, och *A catalogue of the works of Linnaeus* . . . preserved in the libraries of the British Museum. 2nd ed. [Compiled by B. H. SOULSBY], London 1933.

² Denna tidskrift utkom i Hamburg mellan 1732 och 1759. De artiklar rörande Linné, som förekomma där mellan 1732 och 1738 ha sedermera omtryckts av F. BRYK i dennes verk *Linnaeus im Auslande*, Stockholm 1919.

³ Om JOHANN PETER KOHL, 1698—1778, se Allgemeine deutsche Biographie, bd 16, s. 425.

⁴ *Iter ad exteros*. Susceptum 1734, aggressum 1735, tryckt i flera olika upplagor, bl. a. hos BRYK, a. a., i tysk översättning. Om Linnés samvaro med Kohl i Hamburg ges även upplysningar i en uppsats av A. HJ. UGGLA, Linnés almanacksanteckningar för år 1735 med inledning och förklaringar i Svenska Linné-sällskapets årsskrift, årg. XVIII, Uppsala 1935, s. 134 ff.

sonlig kontakt med Kohl genom korrespondens. STÖVER¹ uppger utan motivering, att de artiklar, som inflöto i *Hamburgische Berichte* 1732—1735, äro skrivna av Linné själv. FRIES² hävdar däremot — utan avgörande bevisning — att så icke varit fallet. BRYK³ framhåller, att frågan är tvivelaktig och att artiklarna i varje fall torde grunda sig på stoff, som meddelats av Linné, vilken ståndpunkt väl bäst motsvarar vad som kan utläsas ur det material, som nu finns att tillgå. Här skall i varje fall denna fråga inte mer ingående behandlas. Det kan dock framhållas, att medan inga omständigheter direkt peka på Linné som överbringare av dessa artiklar till Kohl, några dock skulle kunna tyda på att så icke varit fallet. Den viktigaste av dessa är, att Kohl själv år 1741 i *Hamburgische Berichte*⁴ på tal om dessa tidigaste artiklar om Linné uppger, att CHRISTIAN NETTELBLADT⁵ varit förmedlaren. Han framhåller där, att det är *Hamburgische Berichte*, »welche schon im Jahr 1732 und also zu allererst den Ruhm dieses berühmten Mannes, und seine unvergleichliche Bemühungen bekannt gemacht, nachdem der hochberühmte Hr. Doctor Nettelblatt in Greifswald die Gewogenheit gehabt hatte, den Verfassern derselben, ein und anderes von den ersten Versuchen des Hrn. Doct. und Profess. Linnäi, einzuberichten». Det förefaller osannolikt, att Kohl nu, då Linné vunnit allmän berömmelse, skulle ha underlåtit att nämna, att han stått i personlig kontakt med Linné redan vid denna tid⁶, även om blott någon av de sex artiklarna före 1735 varit översänd av honom.⁷

Hur det än förhåller sig med denna sak, är det först efter Linnés sammanträffande med Kohl i Hamburg, som korrespondens bevisligen förekommit mellan dem. Deras brevväxling finns åtminstone delvis bevarad, några brev från Kohl till Linné i original (hos Linnean Society), och vad

¹ D. H. STÖVER, *Leben des Ritters Carl von Linné* . . . , II, Hamburg 1792, s. 243.

² Th. M. FRIES, *Linné*. Lefnadsteckning. I. Stockholm 1903, not, s. 113—114.

³ BRYK, a. a., s. 11.

⁴ *Hamburgische Berichte* 1741, s. 478. BRYK, a. a., s. 11, anför även denna notis, men synes inte tillmäta den större betydelse.

⁵ CHRISTIAN VON NETTELBLA — han blev sedermera adlad och antog denna namnform — var född i Stockholm 1696 av tyska föräldrar. Han blev professor i juridik i Greifswald 1724, men är väl för eftervärlden mest bekant genom sitt *Schwedische Bibliothek*, en tidskriftsliknande publikation, som utkom i Stockholm och Leipzig mellan 1728 och 1736.

⁶ Jfr not 3.

⁷ Mycket talar för Nettelblatt som förmedlare. I ett fall uppges det uttryckligen, att meddelandet kommit från honom — det gällde det av Linné till honom insända manuskriptet av *Fundamenta botanica*, för vilket N. skulle söka en förläggare. Ett brev i denna fråga från N. till Linné finns bevarat, daterat den ²⁴/₉ 1735. Vidare var N. sedan 1729 medlem av Vetenskaps societeten i Uppsala och besöktes år 1733 av ANDERS CELSIUS i Greifswald under dennes utlandsresa.

Linnés beträffar i avtryck i Hamburgische Berichte.¹ Det sista brevet härrör från Kohl och är daterat den 10 januari 1739.²

Emellertid var deras förbindelse därmed icke helt bruten. Såsom vi i fortsättningen skola se, återknöts den vid ett tillfälle fram på 1740-talet, ehuru då genom en mellanhand.

Kohl utgav även en annan tidskrift vid denna tid, Hamburgische vermischte Bibliothek.³ Den började utkomma år 1743, och i den första volymen finns ett bidrag, betitlat KARL LINNÄI . . . *Entdeckung und Beschreibung einer bisher unbekanten kleinen Muschel*, vilken observation nedan återges in extenso.⁴

Förhistorien till denna observations införande i Hamburgische vermischte Bibliothek får sin belysning genom några av de i Uppsala förvarade avskrifterna av Linnés brevväxling. I samlingen ingå tre brev från år 1743 till Linné från en i Stockholm bosatt tysk lärd vid namn JOHANN ERICHSON⁵, som vid denna tid var rektor vid tyska skolan i Stockholm och pastor vid tyska församlingen därstädes. Denne, som mest ägnade sig åt teologiskt författarskap, var en flitig bidragsgivare till de tyska tidskrifterna, och även i första volymen av Hamburgische Bibliothek är han företrädd med tre bidrag. På grund härav, och då naturvetenskapen inte låg inom hans egentliga intressesfär, kunde man genast misstänka, att hans korrespondens med Linné gällt dennes medarbetarskap i någon tidskrift, och denna misstanke visade sig även befogad. Genom Erichsons förmedling kom inte blott den ovan nämnda observationen Kohl tillhanda utan även Linnés första utfärdade program efter installationen, vilket fick ett utförligt referat i Hamburgische Berichte.

Erichsons första brev är daterat den 15 juni 1743. I detta tackar han bl. a. för detta program, utfärdat till JOHANNES WESTMANS⁶ promotion, som Linné skickat honom och som han sedan översänt till Kohl i Hamburg. I det brev, som Erichson nyligen fått till svar från denne, hade han uttalat sig ytterst berömmande därom. Vidare ber Kohl nu genom Erichson, att Linné måtte bifalla hans böner om bidrag till »bibliothecam suam, quam appellat, mixtam Hamburgensem». Erichson uppger sig också tidigare genom andra personer ha bett Linné härom, vilket tydligen då ej lett till något resultat.

¹ I de artiklar om Linné, som inflöto efter dennes avresa från Hamburg, uppges i två fall uttryckligen och med synbar tillfredsställelse, att de grunda sig på brev från Linné.

² Kohls brev ingå givetvis även bland Linnébrevsredaktionens avskrifter i Uppsala.

³ Denna tidskrift utkom i Hamburg mellan 1743 och 1745.

⁴ Hamburgische vermischte Bibliothek 1743, fjärde stycket, s. 578—583.

⁵ JOHANN ERICHSON, 1700—1779. Jfr Allgemeine deutsche Biographie, Bd. 6, s. 214.

⁶ JOHANNES WESTMAN, 1714—1785, sedermera läkare.

Vad det i brevet omnämnda programmet¹ beträffar, refererades detta, som nämnts, i *Hamburgische Berichte* år 1743.²

Av Erichsons följande brev, skrivet den 11 juli 1743, framgår, att han nu mottagit en »observation» av Linné, som han skickat till Kohl och som han väntade snart skulle införas i dennes »Bibliothek». (»Observationem TUAM lectu dignissiman scituque, nouum quippe eruditionis, qua in toto litterato orbe maxime conspicuus es, testimonium iam Hamburgi legit Kohlius. Spero quoque, futurum esse, ut illa proximae bibliothecae Kohlianae parti inserta legatur, maximum eidem conciliatura ornamentum.»)

I det tredje och sista brevet, daterat den 30 september 1743, meddelar Erichson slutligen, att observationen nu i tysk översättning införts i fjärde delen av Kohls tidskrift samt att denne hoppades på nya bidrag av Linnés hand. (»Quam mecum beneuole communicare voluisti obseruationem nouam, quartae bibliothecae suae, quam vocat, mixtae parti iamiam inseruit Kohlius, eamque germanice redditam. Optat etiam mecum Kohlius, ut pluribus adhuc obseruationibus eruditissimis bibliothecam suam exornare, lectoribusque reddere velis gratiorem.»)

I dessa tre brev kan man alltså klart följa, hur observationen, som här nedan meddelas in extenso, från Linné nått tidskriften. Några ytterligare bidrag av denne synes Kohl emellertid ej fått mottaga.

KARL LINNÄI,

Doctoris der Arzeneykunst, wie auch ordentl. Professoris
der Botanik und Medicin auf der Akademie

Upsal,

ENTDECKUNG UND BESCHREIBUNG
EINER

BISHER UNBEKANTEN KLEINEN MUSCHEL.

Es sind nunmehr in die vierzehn Jahre, dass ich damit umgehe und täglich beschäftigt bin, die in meinem Vaterlande befindliche Thiere etwas genauer, als bisher geschehen ist, zu untersuchen, und nach allen merkwürdigen Umständen zu beschreiben. Insonderheit ist das von iehier meine angenehmste Beschäftigung gewesen, dass ich die kleinen Thiergen oder sogenannten Insekten mit einem begierigen Auge und Gemüte betrachtet,

¹ Programmet är utfärdat den 9 april 1743. Det trycktes även påföljande år tillsammans med den oration, som Linné höll vid promotionen, *Oratio de telluris habitabilis incremento*, i Leiden. Han inleder programmet med att tala om de framsteg, som vid denna tid gjorts inom *Historia naturalis* och övergår därefter till att skildra några djurs och växters uppkomsthistoria.

² *Hamburgische Berichte*, juni 1743, s. 377—380. Förklaringen till att de båda bidragen hamnade i olika tidskrifter ligger däri att i *Hamb. Ber.* infördes referat av böcker och lärda notiser, medan *Hamb. vermischte Bibl.* var ägnad åt originaluppsatser.

ihre verschiedene gleiche Benennungen bemerket, und jedes darunter zu dem Geschlecht, wohin es gehörete, gebracht habe. Indem ich nun auch iüngstens meine Nebenstunden und Gedanken sorgfältigst damit unterhielte, geriet ich, wie ich auf der nahe gelegenen königlichen Wiesen spazieren ging, von ungefehr an die sogenannte *Hottoniam*, eine nicht mehr unbekante Wasserpflanze. Wie ich dieselbe aus der Erden ris, fand ich an und unter der Wurzel derselben unterschiedliche Gattungen kleiner Muscheln. Bey deren genauerer Besichtigung nun erblickte ich unter andern eine ganz kleine Muschel, die nicht grösser war, denn ein Hanfsame, dabey länglichtrund und purpurfärbig, und überhaupt so sonderbar, dass ich glaube, sie sey bisher noch von keinem Einzigen auf der Welt bemerket worden. Es ist mir sonst bekannt, dass alle Muscheln von sehr langsamen Fortkommen sind, und dass die meisten sich kaum von der Stelle bewegen, sondern beständig als unbeweglich liegen. Gegenwertige Muschel aber, die mich so sehr in Verwunderung setzte, hatte auch darin was Besonderes, dass sie gleich einem der geschwindesten Insekten so schnell, dass man es kaum gewahr ward, durch das Wasser fuhr. Mit der Verwunderung nahm auch meine neugierige Betrachtung zu. Ich fand dass diese Muschel von einer etwas andern eusserlichen Gestalt war, wie sonst die übrigen, indem sie an der Seite, welche man auf Lateinisch *ginglymum* oder *cardinem*, das Schernier, nennet, enger und dünner, hingegen an der andern Seite, oder gegen den Rand zu, wo die Oefnung ist, dicker und stumpfer war. Ich suchte an dem Orte etwas weiter nach, und fand eine ganze Menge von eben diesen Muscheln. Meine gröste Sorge war, die Ursache ihrer Geschwindigkeit im Vasser auszuforschen, und ich ward nach vielem Suchen gewahr, dass an einem Ende zwey Büschel ganz kleiner weislicher Härigen hervorrageten, durch deren schnelle Bewegung dieselbe im Wasser aufs allergeschwindeste von einem Ort zum andern fortschiessen konte. Ich bemerkte aber auch, dass sie, so bald sie ausruhet, die vorerwehnten kleinen Harspitzen wieder in die Schale zurückzog, und dieselbe so dichte zuschlos, dass nicht die geringste Spur einer Oefnung zu sehen war.

Aniezt habe ich ein ganzes mit Wasser angefülletes Glas vol davon stehen, da ich denn die bequemste Gelegenheit habe, die Beschaffenheit und das schnelle Fortschwimmen dieser Thiergen täglich zu betrachten. Ich merke unter andern, dass sie nicht gern einzeln ausruhen, sondern dass, wan eine an einem Orte ruhet, alle übrige sich dahin machen, mithin sich alle mit einander zugleich und in einem Haufen zur Ruhe begeben: da denn die eine, wan sie die andere ruhend antrifft, sich mit den sehr kleinen und behenden ausgestreckten Füsgen an dem Orte feste hält. Ihr Füsse aber sind, wie gesagt, überaus klein, so dass sie, ohne vorher geschehene Aufschliessung der Schalen, gar nicht gehen können. Es sind

demnach diese Thiergen, was die Fühlhörner (*antennae*) und Füsse anbetrifft, von den eigentlichen Muscheln, ia von allen andern Muschelarten (*ostroco-dermatibus*) und Gewürmen unterschieden. Den Fühlhörnern und Füssen nach, sage ich, sind sie von denselben unterschieden, weil jene die Muscheln, gar keine Fühlhörner und Füsse haben. Daher diese Art zur Klasse der Insekten gerechnet werden mus. Fräget man nun weiter, zu welchem Geschlecht sie zu bringen sey: so hat eine genaue Untersuchung gewiesen, dass sie zu dem Geschlecht des *Monoculi* oder Einaugs gehöre, dessen Merkmal oder Character ich in meinem gedruckten *Systemate naturae* gegeben habe. Wil man aber die eigentliche Gattung oder *speciem* wissen, so trage ich kein Bedenken, dieselbe für ganz neu auszugeben.

Man glaube nicht, als hätte ich mich durch eine unrichtige Bemerkung verführen lassen, und eine schon bekante Art für eine bisher unbekante angenommen. Denn alle bisher bekante Gattungen sind mir unverborgten, und kan ich mich rühmen, sie alle mit einander in meinem Vaterlande gesamlet und betrachtet zu haben. Denn so viele Schriftsteller wir aufschlagen, so finden wir doch nicht mehr, denn folgende drey Gattungen, von ihnen angemerket und beschrieben.

Erstlich *Monoculus cauda bisecta*, welchen der Hr. Rector JOHAN LEONHARD FRISCH zu Berlin in seiner Beschreibung von allerhand Insekten in Deutschland, im zehnten Theil, Bl. I im ersten Artikel bechrieben hat.*

Zweitens *Monoculus antennis dichotomis, cauda inflexa*, welche der nicht weniger berühmte SWAMMERDAM, *quart. p. 66. 1. I, pulicem aquaticum arborescentem*, und MERRET *pinace 207. vermem minimum rubrum aquam stagnantem colore sanguineo inficientem* nennet.

Drittens *Monoculus cauda dichotoma*, wovon Herr BLANK in seinem holländischen Buche Bl. 149. I. 13. f. 13. handelt.

Ausser diesen drey Arten findet sich noch die vierte hier in Schweden bekante Art: *Monoculus antennis dichotomis, cauda reflexa*.

* Dieser um die edle Naturlehre, sonderlich was den höchstwichtigen Theil von den Insekten betrifft, höchstverdiente und unlängst der gelehrten Welt durch den Tod zu früh entrisne Man nennet an besagtem Orte diesen Wurm einen flosfüssigen Sewurm mit dem Schilde. Solchen rohtbraunen puckligten Schild trägt er auf dem Rücken, dessen besonderer Bau, nebst der übrigen Beschaffenheit, von dem Herrn Rector gar genau und angenehm beschrieben wird. Die Füsse sind das Merkwürdigste an diesem Wassermurm, wan es anderst Füsse genennet werden können. (wie eben dieser berühmte Naturkündiger schreibt) und nicht vielmehr Flosfedern sind. Man nennet sie indessen Füsse, deren fünferley sind. Zuletzt schliesset der Herr Verfasser mit der Erinnerung, dass dieses Wassergewürm, das solche Flosfedern hat, ein eigenes Geschlecht ausmache, das wieder verschiedene Arten unter sich habe. So viel wir übrigens wissen, sind von diesem, einem ieden deutschen Liebhaber der Naturgeschichte höchstnötigen, und bey NICOLAI zu Berlin nach und nach in 4 herausgekommenem Buche in allem zwölf Theile mit feinen Kupfern heraus, davon der letzte 1736 das Licht erblicket.

(Denna not eller åtminstone dess sista mening torde härröra från redaktionen.)

Und hiezu komt fünftens unsere gegenwertige neuentdeckte Gattung, die ich *Monoculum antennis penicilliformibus, testa bivalui* nenne.

Indem ich diese fünfte Art, das ist, unser gegenwertig beschriebenes und den Naturforschern zuerst bekant gemachtes Thiergen, in einem mit Wasser angefüllten Glase lebendig bey mir stehen hatte, fand sich in eben demselben Glase auch ein sogenanter *Acarus aquaticus ruber*, welchen Herr FRISCH in obangezogener Schrift im VIII Theil Bl. 5. im 3 Artikel gar artig beschreibet, und ihn auf Deutsch die kleine rohte Wasserspinne nennet, und von welcher er unter andern sagt, dass sie vermittelst ihrer am Bauch in einem Knopf sitzenden acht Füsse im Wasser so geschwinde fortlaufen könne, als andere Spinnen im Troknen thun. Indem nun dieser Wurm oder diese Spinne Alles und Jedes, was ihr nur im Wasser vorkam, genau betrachtete, blieb er gar öfters bey unserm muschelförmigen Einauge stehen, und glaubte ich zuerst, er würde sich desselben zu seiner Speise bedienen. Allein der Ausgang zeigte ein Anderes. Denn indem die Wasserspinne* den Fus in die Ritze oder Oefnung der Schale des Einauges hineinsteckte, schlos der Einaug die Schale mit einmal zu, und that dieselbe ganzer zwey Tage nicht wieder auf. Die Spinne suchte sich endlich von ihrer Gefangenschaft wieder loszumachen, und lief im Wasser mit der grösten Geschwindigkeit von einem Ort zum andern, und zog den Einaug beständig nach sich, bis sie endlich nach dem Verlauf von zweien Tagen, nachdem der eingesteckte Fus entweder vom Leibe abgerissen, oder vom Einauge verzehret worden, mit einem Bein entwischte.

Ich zweifele nicht, dass diese Beschreibung eines Thierleins, welches von allen übrigen uns bekanten Insekten so weit abgeheth, indem es wie eine vollkommene Muschel mit einer zwiefach gespaltenen Schale (*testa bivalui*) versehen ist, den gelehrten Naturforschern nicht ganz unangenehm seyn, sondern sie vielmehr aufmuntern werde, die Beschaffenheit dieses Thiergens weiter und tiefer zu untersuchen.

Den lilla egendomliga insekt Linné under sina vandringar utåt Kungsängen anträffade och vars utseende och levnadssätt han på sitt vanliga livliga sätt beskrivit i den ovan avtryckta uppsatsen, infördes i Fauna Svecica 1746 under no. 1185 med benämningen *Monoculus antennis capillaceis multiplicibus, testa bivalvi* och med en utförlig beskrivning. Den återfinnes sedan i Systema Naturæ. Ed. VI, 1748 (*Concha pedata*) samt i Systema Naturæ. Ed. X, 1758, p. 635 med sitt binära namn *Monoculus conchaceus* och anmärkningen: »*Habitat in aquis dulcibus*» (lever i sött vatten). I Ed. XII, 1766 har tillkommit en litteratürhänvisning till GEOFFROY i Parisakademiens Acta samt ett tillägg till nyssnämnda anmärkning: »*ubi volitat uti pullus Conchæ*» (där den simmar omkring som en mussleunge). Här har emellertid också tillkommit följande intressanta med-

* Diese von Hn. FRISCH also genante Wasserspinne rechne ich vielmehr zu den acaris oder Motten, als zu den Spinnen, da sie nur zwey und keine acht Augen hat, und gar keine Gewebe spinnet.

delande om en iakttagelse av sonen CARL D. V.: »Jag anbefaller till intresserade mikroskopforskare undersökning ett litet djur liknande *M. conchaceus*, fastän mindre, som ligger gömt i så gott som alla *Utricularia vulgaris*' genomskinliga blåsor och vars rörelser, som voro synliga utifrån, den 11 juni 1766 iakttogos av Carl Linné sonen, botanices professor i Upsala.» — Redan vid denna tid förelåg emellertid en avbildning av *M. conchaceus* i litteraturen, ehuru Linné ej synes vetat om detta. I HENRY BAKER's *Employment for the microscope*, 2d ed., Part. 2, London 1764, meddelar denne nämligen bilderna av en del »animalia aquatica», som en god vän tillsänt honom, sådana han sett dem under mikroskopet, jämte ett medföljande brev med beskrivningar. Och där återfinnes å pl. XV som figur nr 8, troligen även nr 5, ifrågavarande djur,

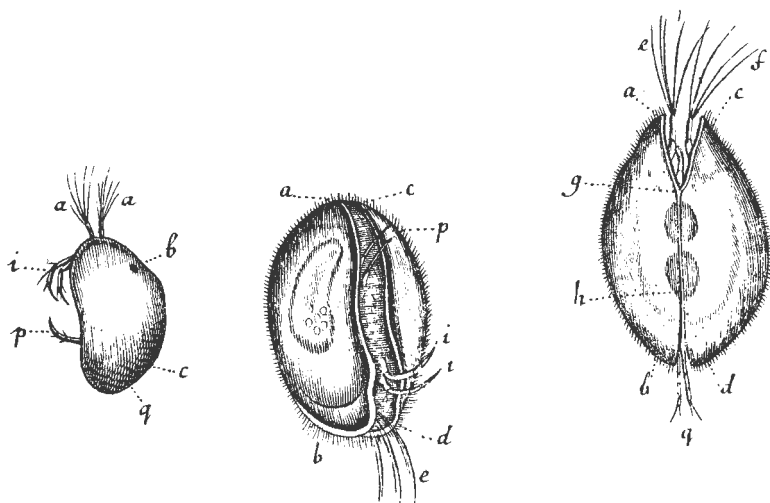

Fig. 1. *Monoculus conchaceus* enl. DE GEER.

dock utan att tilldelas något vetenskapligt namn. Beskrivningen, som är ganska detaljerad, läses p. 387—388. I PH. L. S. MÜLLERS tyska bearbetning efter *Systema Naturæ*, Ed. XII, Th. 5, Bd 2, som utkom i Nürnberg 1775, ha tillkommit några upplysningar om insektens förekomst, då det heter: »Man hat diese Art in den schwedischen Morästen desgleichen in Frankreich, und in den Cysternen in Holland wahrgenommen.» I Ed. XIII, utg. av GMELIN, T. 1, Pars 5, 1788, p. 3003 slutligen kan utg. hänvisa till ytterligare litteraturcitater från OTTO FR. MÜLLER, J. CH. FABRICIUS och CH. DE GEER. I den sistnämndes *Mémoires pour servir pour l'histoire des Insectes*, T. 7, 1778, finnes djuret återgivet som bilderna no. 5, 6, 7 och 10, å pl. 29, varav trenne här reproduceras.

För att om möjligt få fastställt, vilken art de av Linné iakttaga djuren tillhört, ha vi hänvänt oss till en framstående kännare av Sveriges Ostracoder, byråchefen fil. dr GUNNAR ALM. Denne har haft vänligheten meddela följande: Att döma av DE GEERS figurer samt den återgivna redogörelsen av Linné — särskilt den goda simförmågan och purpurfärgen — kommer man närmast arten *Eucypris fuscata* (Jurine). Denna art är tämligen allmän i mindre vattensamlingar och simmar mycket bra. Visserligen är skalets undersida ej så inbucklad som på DE GEERS figurer, men man vet ju ej heller säkert, om dessa figurer verkligen återgiva de av Linné funna exemplaren. Red.

MEDDELANDEN FRÅN DEN LINNÉANSKA STIFTELSEN PÅ HAMMARBY. XIII.

STIFTELSENS ALLMÄNNA UTVECKLING UNDER ÅR 1940.

Att de linnéanska inventariernas rätta fördelning och placering på och i huvudbyggnadens olika rum utgör ett ännu endast delvis löst problem, som väl aldrig kan lösas fullt rationellt, torde till en början förefalla allmänheten egenomligt. Men i själva verket måste så vara fallet.

Beståndets olika härkomstsätt framträder pregnant i TULLBERGS och SIGURD WALLINS lika pietetsfulla som sakkunniga utredningar.

Hammarby var för familjen Linné, oavsett det betydliga jordbruket, motsvarigheten till senare tiders sommarnöje. Då den nya byggnaden ett par år efter egendomsköpet stod färdig, gällde det att möblera den. Då som i vår tid skedde väl detta i successiva utflyttningar av stadsgårdens och den västra flygelns d. v. s. det första Hammarbyhemmets förråd, beställningar ute på landsbygden samt inköp från närmaste städer d. v. s. Uppsala och Stockholm. Vi känna igen historien. Omflyttningar och förskjutningar blevo alltjämt nödvändiga. Vi skola också tänka på att det var nio rum och kök härute. Vilket stadium skola vederbörande konservera?

Efter Linnés död 1778 beboddes huvudbyggnaden av änkan till hennes död 1806. I hur stor utsträckning barnen använde sig av lanthemmet och huvudbyggnadens rum är ej fullt utrett. Redan under fru von Linnés tid stodo huvudbyggnadens övre rum oeldade, tidvis med undantag för flickornas och sonens bägge rum. Efter 1806 blev även undre våningen allt mer övergiven. Under tiden mellan 1823, då överdirektör RIDDERBJELKE tog ledningen i familjebolaget, »gemensam ägo av arvingarna», och hans fulla övertagande av Hammarby 1835 flyttade familjerna Ridderbjelke allt mer över till den i ett par repriser tillbyggda östra flygeln, »Ridderbjelkens» som familjen Lindell kallar den, och från och med detta år torde bägge våningarna i allmänhet ha stått övergivna och oeldade.

Hur gick det då med möblemang och inventarier ute på Hammarby efter Linnés död, och huru tedde sig dessa vid Stiftelsens inrättande år 1879? Vi få till en början erinra oss, att Hammarby efter Linnés inköp av gården 1758 intill statens förvärv av densamma 1879 oavbrutet gick i arv inom släkten. Änkan levde härute med husets hävdvunna vanor och lämnade med konservatism inför det stora minnet den gamla bouppsättningen i ro. Barnen och Ridderbjelke-familjen bevarade troget traditionen. Speciellt kunna vi ej vara nog tacksamma, att, som TULLBERG omvittnat, de höllo Linnés tvenne rum i ursprungligt skick. Tavelskatten och släkt-pretiosia tyckas ha aktats som ett familjens gemensamma arvegods. Det är ej utan, att man märker den andliga släktskapen mellan Ham-

marby- och Lagga-lågadeln¹ i dalgången nedanför. Det råder samma släktpietet på dessa små herrgårdar, sådan den nyligen känsligt skildrats av tvenne dess medlemmar GORDON och MARIKA STIERNSTEDT.

Trots denna pietet uppstå tvivelsmål i mängd om hur originalplatsen skall bestämmas. Om några linneana t. ex. råder tvivel, huruvida de höra stads- eller lanthemmet till.

TULLBERG antar (p. 19) att »fru Linné, när hon efter sin mans död flyttade ut till Hammarby, naturligtvis tog med sig en del möbler från staden». Dessa skiftades småningom bland arvingarna. En ej liten del av detta arvegods befinner sig nu genom Svenska Linné-Sällskapets försorg i Linnéhuset i Uppsala. Men är ej i detta inblandat en del Hammarbyensia, liksom vid Hammarby en del saker, som egentligen höra stadshemmet till?

I PAYKULLS motion talas om att »flera dyrbara qvarlevor finns det efter den namnkunnige mannen och de rum han begagnade äro äfven bibehållne i det stånd han lemnade dem. Den lärostol, der han föreläste, visas äfven.» Detta vittnar om att viktiga och stora delar av boningshuset aktades och bevarades som ett museum. (PAYKULLS samtidiga anmärkning på att vederbörande läto Linnés trädgård ligga »förvildad» avser ett för oss sena tiders barn mera lyckligt faktum; en »vårdad» trädgårdsanläggning på 1840-talet skulle ha förstört dyrbara linnéanska relikter.)

För min enskilda del håller jag på, att Linné-Sällskapet och Hammarby ej få allt för juridiskt skarpt skilja på mitt och ditt. Våra linnéanska ägodelar äro dock endast depositioner, som vårt fädernesland satt oss att förvalta på lämpligaste sätt.

Hur som helst, en inspector hammarbyensis känner drygt ansvaret att mer än halvtannat århundrade efteråt ordna så, att ej blott den förgångna tiden får behålla sin reala säregendom på sin rätta plats, utan även att intet brytes på den stämning, SIGURD WALLIN så intimt uttryckt: »På Hammarby råder en mer bastant och gedigen enkelhet, som förråder en rättfram och kanske t. o. m. barsk ordning och sparsamhet i den praktiska hushållningen, men på samma gång finnes där tillräckligt av 1700-talskulturens glättiga smak och rent av lyx för att ge helhetsintrycket den fina och hjärtegodta tillgänglighet, som lyser en till mötes från så många porträtt av Carl von Linné. Hans hem på Hammarby har tydligen fått sitt kynne både av den praktiska frun och den skönhetsdyrkande husbonden.»

Linné-släkten märkte tidigt att pilgrimer, som uppsökte deras gård, särskilt koncentrerade sitt intresse på salen och Linnés tvenne rum, och den vårdade sig också mest om dem. UNGER och AF PONTIN ha som bekant skildrat interiörerna, den senare ej så alldeles vederhäftigt. Det är tacksammast att börja med denna trio.

Salen ser säkerligen ut som på Linnés tid. TULLBERG 1918 (p. 7—8) uppger, att jägmästar RIDDERBJELKES kamrater här inackorderades vid de stora jakterna, varjämte säd stundom upplagrades på golvet. Detta framkallade blott efemära in- och utflyttningar. Viktiga senare tillskott äro de välkomna porträtten av fadern NILS LINNÆUS och modern samt brodern SAMUEL, alla tre skänkta av

¹ Linné tillhörde dess umgängeskrets (GORDON STIERNSTEDT, p. 84). Ur Lagga- eller rättare Östuna-adelns led framgick J. G. VON PAYKULL på Vallox-Säby. Han väckte vid riksdagen 1844 motion om inköp av Hammarby för Svenska statens räkning. Till denna motion får jag kanske tillfälle att återkomma.

Fig. 1. Linnés arbetsrum efter fröken E. Schensons fotografi 1872. (TULLBERG 1918.)

Samuels ättling, professor OTTO NORDSTEDT. Till den förut mera anspråkslösa karaktären har kommit en betoning av rummet som fest- och an-sal. Detta är alldeles i Linnés och hans hembygds anda. Jfr SUNDQUISTS utredning om Hammarby som i viss mån tagande Värends-huset, Stenbrohults prästgård, till prototyp. De nya porträttens platser falla av sig själva.

Fig. 2. Linnés arbetsrum. Pennteckning av Bruno Liljefors 1885. (Tillhör Svenska Linné-Sällskapet.)

Linnés arbetsrum eller förmak. Vi äga från 1870-talet en fotografisk interiör tagen före avsättningen av Hammarby-stiftelsen:

TULLBERG 1918 p. 7 »Fig. 3. Linnés förmak efter en fotografi från 1872 av fröken E. SCHENSON.» Fig. 1 här.

Nästa bild ha vi från 1885, sålunda endast 3 år efter förste inspektors tillsättande. Från BRUNO LILJEFORS' ungdom finnes en liten av honom utförd teckning av arbetsrummet. Linné-Sällskapet har nyligen mottagit hans teckning som gåva och den meddelas här. Fig. 2.

Vi jämföra dessa bilder med varandra och finna ej så små olikheter i möblers och tavlors placering.

Först konstatera vi med tillfredsställelse att skrivbordet och skrivstolen stå vid västra fönstret på båda bilderna. Någon kanske saknar dem på fröken SCHENSONS foto; de synas emellertid men som skuggor, bordet utmärkt, stolen blott som antydning. Solen har fallit in från SV. Skuggan från bord och stolsben stå som solvisarestreck från samma håll. Alla de här reproducerade interiörerna kasta skuggan i samma riktning. Angående soffornas placering kunna vi blott yttra oss om den västras; rummets östra parti nås nämligen ej av Liljefors' penna. Men på platsen för fröken Schensons västra soffa, den med ogenombruten gavel, stå tvenne stolar av typen fröken Schensons stol vid fönstret.

Taylor och statyetter ha på bägge bilderna i så pass stor utsträckning kommit med så att de kunna jämföras till sin närvaro och sina platser. Bägge hörnstatyetterna ses hos Liljefors; inställningen gör att fröken Schenson endast får med den nordvästra. Molluskstatyetterna ha av båda fördelats på norra och södra väggen.

För 1900-talet fästa vi oss vid tvenne foton från 1903 av ALFR. DAHLGREN. Det ena har här medtagits, fig. 3, det andra återfinnes hos FRIES, Linné, II, p. 392.

Alfr. Dahlgren foto 1903.

Fig. 3. Linnés arbetsrum. Märk att de båda markattebilderna, antagligen för tillfället, satts ovanför valfiskeckningen.

Detta senare visar den farliga anordning, som fordom praktiserades och tyvärr ännu gör det, att vid fototagning flytta möblerna och tavlorna från sina platser, t. o. m. från andra rum, för att få dem med på plåten. Fotografen har i sovrummet, synliga genom den öppna dörren, insatt det yttre rummets skrivbord och skrivstol. Uppemot takpanelen ovan det senares dörr till sängkammaren synes å båda, i st. f. den märklige laveringen av näbbvalen och dess unge, ännu sammanhängande med navelsträngen, oljemålningarna av rullsvans-apan och capucinerapan från dörröverstycket mot utgången till förstugan.

Jag har alltid räknat fig. 3 bland de normgivande för arbetsrummets möblering och dekorerings.

Vid bestämmandet av platsen för de två sofforna på fröken SCHENSONS foto, fig. 1, och på det strax härefter skildrade »fantasiporträttet», utgår jag från TULLBERG 1918, pp. 19 och 22:

»Först och främst innehöllo Linnés båda rum helt säkert de möbler, som nu finnas där, såsom sängen, stolarna i sovrummet, som ända tills på senare tider voro klädda med samma slags tyg som det, av vilket sängomhängena och gardinerna i detta rum voro gjorda, men även bordet och stolarna i hans förmak funnos säkerligen redan då där, möjligen även den rokokosoffan, som på fröken Schensons fotografi av förmaket från 1870-talet är avbildad. Att där denna soffa stod åtminstone på fru Linnés tid funnits en sovplats framgår av följande berättelse, som jag hört av min mor. Linnés yngsta dotter SOPHIA

(eller möjligen hans dotterdotter) var vid ett tillfälle på besök på Hammarby och ombads då mycket enträget att stanna över natten, men lät icke övertala sig, utan reste till staden. På morgonen var den tunga gipsstatyett, som stod just över den plats, där hennes huvud skulle ha legat, om hon stannat, nedfallen, en tilldragelse, som naturligtvis väckte stor uppmärksamhet, då hon den gången genom sin envishet undgick en stor fara. Den skinnklädda spjälsoffan åter, som förekommer på samma fotografi och är av senare datum, har nog icke funnits där på Linnés tid.*

Statyetten på sin konsol hade knappast någon plats mer än i nordvästra hörnet, om den hotade att falla ner på SOPHIAS huvud. Rokokosoffan var sålunda placerad som på fig. 1, fröken Schensons foto 1872.

Pinn-lädersoffan kanske är den, som Linné i brevet till Bäck den 15 aug. 1769 betecknar som »canape» mitt emot ingången i Linnés »Museum in altis». Sedermera torde den ha flyttats till huvudbyggnaden. Till arbetsrummet har den nog mera tillfälligt förts. Bäst torde vara att som nu ha den i fru Sara Lisas yttre rum.

Det talas gärna med en viss ringaktning om fantasiporträtt, ej minst om de linnéanska. Men genom ett närmare studium av dessa kan ett och annat av värde utvinnas.

FRÅN ARVID UGGLA har jag mottagit fotot av ett sådant. Fig 4. Det är reproduktion av B. Lignells oljefärgstavla Linné i sitt arbetsrum a Linnés Hammarby». Som UGGLA visat mig, synes på fotografiet i nedre hörnet: *B. Lignell. 1872*

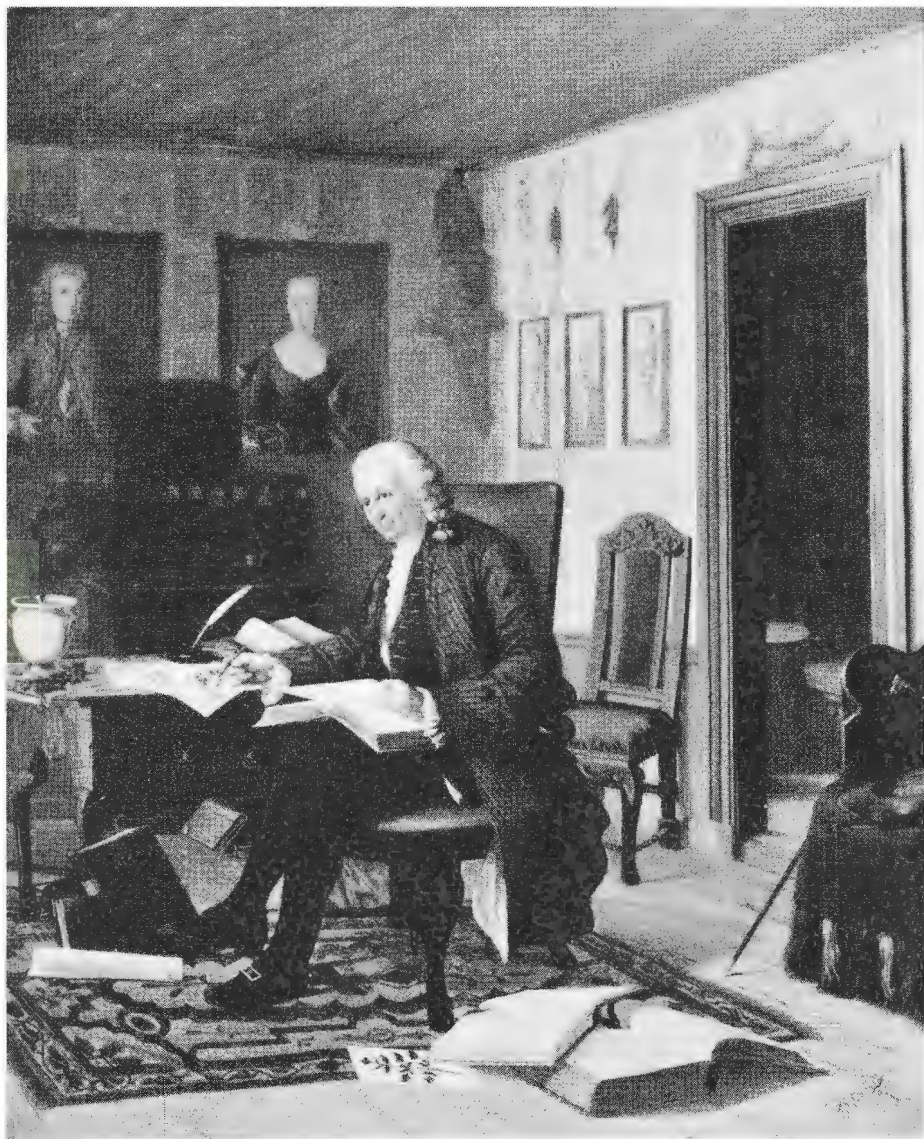
— TULLBERG skriver i sitt ikonotek pp. 154—155: »B. LIGNELL. Oljemålning, framställer Linnés yttre arbetsrum på Hammarby, tämligen fritt återgifvit, i det t. ex. fönstret i gaveln saknas; Linné sitter vid ett bord i midten af rummet med ett förstoringsglas i handen och en bok i knäet, på golvet böcker, papper etc.; hufvudet tydligen efter BERVIC. Säkerligen målad under den tid Lignell var ritlärare vid Uppsala Universitet, 1874—1876. Hvem som äger taffan, är mig obekant.» (Bervic var en fransk kopparstickare * 1756 † 1822.) Bervics kopparstick, vilket är gjort året efter Linnés död och enligt TULLBERG med ledning av ROSLINS målning, har av Lignell tagits som förebild. Om detta har TULLBERG mycket att anföra (pp. 58 ff.) och tydliggör pp. 66—67 dess stora betydelse sålunda: Om detta kopparstick säger EICHORN (1875), att det är ett af de yppersta kopparsticksporträtt, som finnes af någon svensk man, och det kan ju icke nekas, att det är vackert. Hvad åter porträttligheten beträffar torde af det föregående med full tydlighet framgå, att denna ej är så stor, som önskligt hade varit. Detta kopparstick har sedan legat till grund för omkring en fjärdedel af alla mig bekanta gravyrer öfver Linné. En del af dessa äro ganska vackra och mycket lika originalet, några äro ytterst dåliga. Bervics kopparstick är omvänt efter Roslin, men därvid så ändradt, att knappar och knapphål kommit på rätt sida och likaså orden och linnéarankan.*

TULLBERGS auktoritet och fina konstsinne sätta nog utom tvivel att Linnés huvud på Lignells tavla är en självständig kopia av kopparstickets.

På Lignells intressanta bild finna vi, ehuru med möblerna rubbade från sina platser, kärnan i arbetsrummets inventarielbestånd, väl och kärleksfullt avbildad.

Skrivbordet och skrivstolen ha framdragits för att bilda tavlans centrum.

De linnéanska brudgums- och brudporträtten äro placerade på västra väggen norr om fönstret. Det är icke uteslutet att de någon tid suttit på denna plats

Osti foto.

Fig. 4. Linné i sitt arbetsrum. Oljemålning av B. Lignell 1872. Huvudet efter Bervics kopparstick. Linné har placerats mitt i rummet med talrika attributer ur detsamma och från andra håll.

och ej som nu sedan länge tillbaka i förmaket. De höra ju också ur familjens synpunkt samman med norra väggens rad av pastellporträtt. TULLBERG p. 159 anser att interiören blivit fritt behandlad, i det att fönstret å gaveln saknas. Från konstnärens blickpunkt är denna uteslutning nödvändig.

Edeby-oxeln, vars plombering omtalats i Meddelanden XI, har nu påfallande ökat i vitalitet.

Bil- och busstrafikens svårigheter ha tyvärr med början redan i slutet av föregående år nedsatt de besökandes frekvens.

HAMMARBYFLORAN.

Den recenta klimatändringen och Hammarbyträdgården. — De sista årens ogynnsamma klimat med bistra vintrar och torra högsomrar ha, som riksbekant är, efterlämnat sorgliga spår i våra trädgårdar.

Trädgård och park vid Hammarby ha emellertid rätt sig påfallande väl. De kända linnéanerna gula bigarråträdet och sibiriska apeln har jag t. ex. aldrig sett så friska och ståtliga som under vegetationsperioderna 1940 och 1941. Om man tillvaratagit och mätt fruktskörden på Sibirie-apeln 1941, skulle man nog fått ett tal på närmare två än ett ton. För övrigt visa dessa träd, vad en rationell plombering kan uträtta. Apeln skildrades dock en gång och med rätta av FRIES II 1903 p. 393 som »ålderdomsskröplig».

Det mest påfallande undantaget utgöres av buxbomshäckarna i Hammarby Upplands-trädgård. I dem bilda nu döda partier gapande luckor. Liknande möta oss i Uppsala i Hortus Linnæanus och Hortus botanicus. Hos alla tre, tidigast och starkast i Hortus botanicus, hade dock starka angrepp av flera arter parasitsvampar¹ före den egentliga klimatändringen försvagat häckarna (22.7. 1940). (Vid Hammarby voro c:a 30 % döda; flera döda fläckar gingo genom hela häckens bredd).

Nunneört och löjtnantshjärta. — Den sibiriska nunneörten (*Corydalis nobilis*), som av flera anledningar blivit Svenska Linné-Sällskapets älsklingsblomma, ger, med mangården som centralpunkt, tyvenne av vårens grannaste veckor Hammarby-floran dess karaktär. Det finnes *Corydalis*-amatörer, som just till någon dag av dessa veckor förlägga sina Hammarby-pilgrimsfärder.

Några fenologiska data från Uppsala-nejden, hämtade ur min dagbok 1 maj—1 juni 1940, lämnas å följande sida för att illustrera nunneörtens fenologi i jämförelse med några andra blommor ute vid Hammarby.

Som synes betecknar *Corydalis*-blomningen vårens fulla utveckling och post-florationen sommarens inträde. Linnés älskningsmånad, Pomona, utvecklar då sin allt för kortvariga skönhet, och på rabatterna utbytas nunneörtens ljust gula blommor mot löjtnanthjärtats röda.

Dessa tvenne praktväxter höra liksom ihop med varandra under blomster-året och i dess Calendarium floræ, ej minst ute på Hammarby. De ha också ett gemensamt kapitel i floristikens och den svenska trädgårdens historia. Båda ha de börjat denna gemensamma historia med Linné som descriptor och, vad *Corydalis nobilis* beträffar, som introduktör vid Hammarby och därmed i den svenska floran.

Den 22 september 1750 ventilerades under Linnés presidium en avhandling nominellt med J. HALENIUS som författare. Den omtrycktes i Amoenitates II 1751. På sidan 356 läses här: »inter Flores Sibiriae speciosos & maxime singulares est etjam quædam *Fumaria* bulbosis affinis, floribus condecorata, in suo genere maximis.» Kort härefter gav Linné i Species plantarum p. 699 för växten i

¹ Dessa studerades särskilt av professor O. JUEL.

R. SERNANDER: Fenologiska data från Uppsala-nejden 1.V—1.VI 1940.

	Präfloration	Floration	Postfloration
<i>Anemone ranunculoides</i>		1.V. S.	
» <i>nemorosa</i>		8.V. S. Börjande	
<i>Corydalis nobilis</i>		6.V. S. - 21.V. H.	26.V. H. Börjande
		Full prakt	
<i>Prunus divaricata</i>		22.V. H.B.U.	
» <i>Padus</i>		22.V. Sk. Börjande	
» <i>avium</i>		26.V. H. Full prakt	
		jätteträdet	
» <i>insititia</i>	1.VI. F. Knopp och anthes		
» <i>spinosa</i>			1.VI. F. Börjande postfloration ¹
» <i>insititia</i> × <i>spinosa</i>		1.VI. F. Full anthes	
<i>Pyrus baccata</i>	26.V. H. Svällande knopp (jätteträdet)		
<i>Picea Abies</i>	21.V. H. ♂ stora som små smultron		
<i>Syringa vulgaris</i> (lila)		1.VI. S.	
» <i>(albiflora)</i>		2.VI. S.	
<i>Aesculus Hippocastanum</i>		30.V. Fyris	

F = Flottsund. Fyris = Östra Ägatan. H = Linnés Hammarby. H.B.U. = Uppsala Botaniska Trädgård. S = Sernagårdens trädgård. Sk = Skytteanska trädgården. — Stadsklimatet något påskyndande utvecklingen.

fråga dess diagnos: »*Fumaria spectabilis* floribus postice bilobis, caule folioso. Habitat in Sibiria. D. Demidoff. Planta eximia floribus speciosissimis, maximis. Habitus Fumariæ bulbosæ, sed majora omnia. Rami ex alis rariores. Caulis erectus. Racemus absque bracteis. Corollæ magnitudine extimi articuli pollicis, pone in duos lobos æquales, rotundatos divisæ.» I nutiden kallas den *Dicentra spectabilis*.

I Amoenitates VII 1769 omtrycktes en avhandling från 1766 med Linnés lärjunge ryssen ALEX. DE KARAMYSCHÉW som författare, om ock materialet kompletterats och lagts till rätta av den store läraren. På pp. 457—458 kommer en observation, helt säkert gjord av K. själv och härledande sig från hans hemtrakt, koppar- och järnbergverken Turinskoj Savod i Sibirien: »Memini de cætero, me vidisse domi varias plantas omnium pulcerrimas, utpote *Hypecoön erectum*, *Fumaream* (!) *spectabilem* aliasque, quæ dignissimæ essent, quæ insererentur hortis Magnatum summorum, ob illarum pulcritudinem.» Denna passus åtföljes av en not och ett kopparstick. Notan lyder: »Quantum mihi constat, nullum adhuc apud Botanicos exstare iconem Fumariæ; hac motus ratione expressam effigiem huic disputationi apposui.» Om originalet till kopparsticket, den första figuren i litteraturen, meddelas tyvärr intet. Är det gjort efter ett levande eller ett herbarieexemplar, och när och var är det insamlat? Jag skall strax visa, att vi ha att göra med ett av GEORG DEMIDOFF från STELLER förvärvat och av denne konserverat exemplar, vilket D. förärat Linné. Detta exemplar blev original till Linnés kopparstick. Fig. 5.

¹ Sernagårdens höga slånhäck var illa åtgången av vintern och av föregående års klimat. De levande skotten i topparna samt rotskotten började blomma den 25 maj 1940, men som *modificatio coetanea*. Jfr SERNANDER 1940, p. 116.

Men vad har *Corydalis nobilis*, den sibiriska nunneörten, med löjtnantshjärtat att göra? Detta åskådliggöres av ett hittills obekant Linné-manuskript, ERIC LAXMANN'S brev och mina spridningsbiologiska undersökningar.

Min vän bibliotekarien ARVID UGGLA har haft godheten att ur sin värdefulla skörd av linnéanska handlingar i Linnean Society i London meddela mig detta dokument, på vilket Mr. SPENCER SAVAGE fäst hans uppmärksamhet:

»Ibland de örter, som Stellerus, Adjunctus Professoris Botanices in expeditione Camtschatsensi (!) samblade, då han ifrån Camtschatka seglade öfver till det i nord nästgränsande land, öfwersta tracten af America, war *Fumaria spectabilis*, som med sin blomma och skapnad öfvergår de andra species af detta genere, hwilken tillika med de andre sändes mig af sal. (?) Demidoff. En så prydande växt för trädgårdarne har jag sökt med alla krafter att ärnå förgiäfwes men i dess ställe och med dess namn, fast förgiäfwes sände mig ab extrema Sibiria D . . . frön, dem jag sådde 1765 och som bar blomma uti mitt prædio, då jag vähl där af icke fick *fumariam spectabilem*, men en annor hehl ny och specieux och för våra trädgårdar, att om wåren illustrera våra ambulacra liksom *Primula veris*, *Auriculæ*, *Dodecathea* (!).

Denna har mycken släctskap med *Fumariam bulb. radice cava*, 1 till storleken, fast något större, 2 ^{do} till bracteas indivisas, fast longiores, 3 till corollas albas, fast limbo luteo,

jag wet ej hwad synnerlig tycke hon hafwer med *primula veris flore odorato*, till tiden att blomma, till flores nutantes racemo brevissimo, till corollas albas limbo luteo, ja till sielfwa luchten.

och som denne tohl våra wintrar, bär ömnogt frön, och är så prydesam, blifwer hon ofelbar innan kort en af de allmännaste i Europæiske trädgårdar, ty achtar jag nödigt här gifwa denna nya wäxtens beskrifning och figur, att återwerlden må wetta des origin.»

(Original i Linn. Soc., London. Foto av UGGLA i Uppsala Univ.-bibl.)

Manuskript, 1 kvartblad, löst (på baksidan med blyerts början till ett skämtsammt meddelande till JAN OLOF KALMETER skrivet med Linné d. y:s hand).

Tydligen föreligger här fragment av ett manuskript, som aldrig blev tryckt; om det fullbordades veta vi ej.

Det rör sig om löjtnantshjärtat och den sibiriska nunneörten, särskilt om den senare. Dess framhållande av den praktiska betydelsen, här den hortikulturella, samt den populära tonen passa alldeles ihop med Linnés stil i hans uppsatser i Vetenskapsakademiens Handlingar, till vilka han troligen tänkte inlämna sitt manuskript.

Det verkar rent botaniskt sett litet egendomligt att diagnosen för löjtnantshjärtat så starkt framhåller den habituella likheten med *Fumaria bulbosa* coll. i Species plantarum, där innefattande både α radice cava, major; β radice non cava, minor och γ radice non cava, major. Så ock för *Corydalis nobilis*. Då han i Systema naturæ XII beskriver densamma, skriver han uttryckligen: *Simillima F. bulbosæ*. — Det är blomsterälskarens jämförande syn på den fysiologiska verkan, de två nyheterna göra bland de gamla blommorna på hans rabatter, som nästan träder i förgrunden. Och i den tillämnade uppsatsen i Vetenskapsakademiens Handlingar är det jämförelsen mellan deras lukt, färg etc. och de samtidigt blommande gullvivornas, auriklernas och *Dodecathea*'s som framför allt göra sig gällande.

Linné skulle 1765 i sitt »prædio» d. v. s. Hammarby ha sått frön, som han väl samma år fått från Sibirien av »D . . .». De uppkomna plantorna blommade

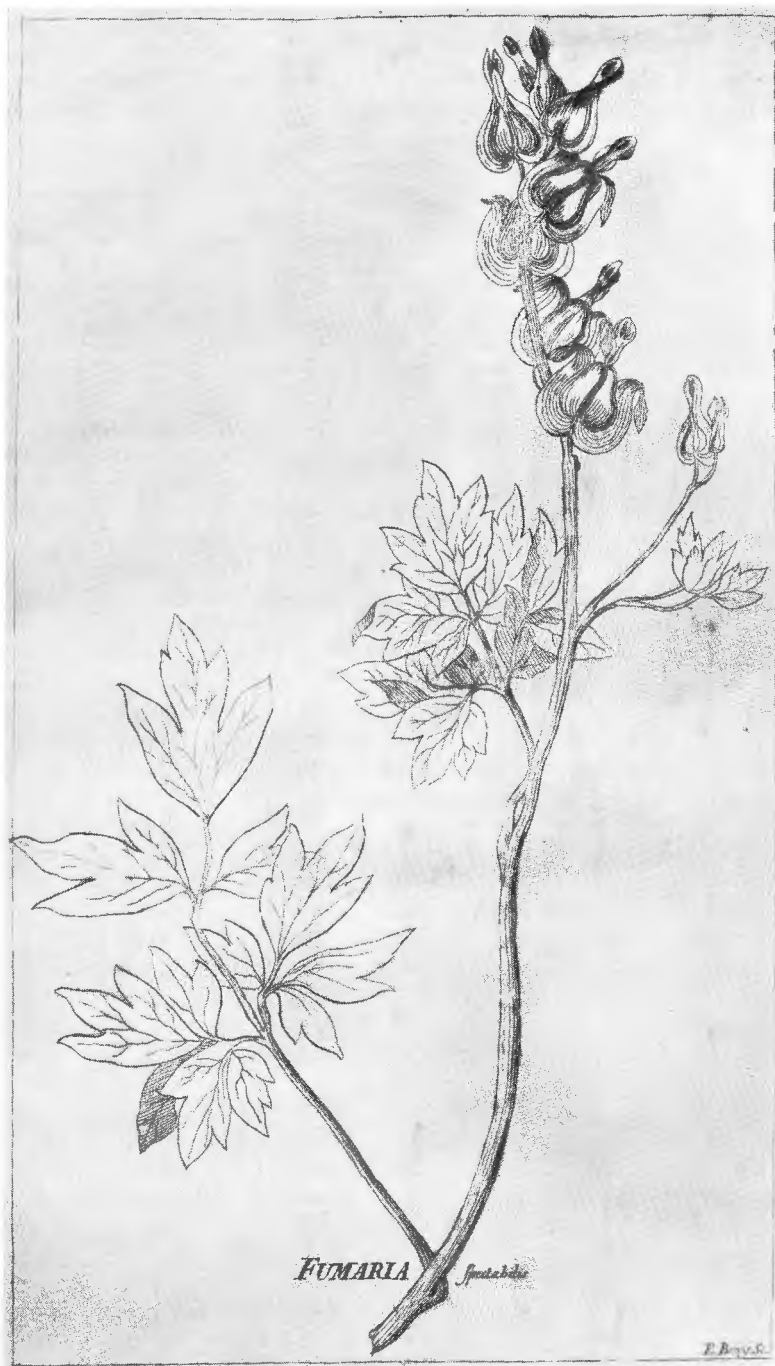

Fig. 5. Den första bilden av *Fumaria (Corydalis) spectabilis*. Diss. Necessitatem promovendæ hist. nat. in Rossia demonstrans . . . præf. C. von Linné . . . A. DE KARAMYSCHEW. 1766. (2/3.)

häriligen, det borde ha skett omkring 1767, troligen år 1766. KARAMYSCHEW ventilerade sin avhandling den 15 maj 1766, som sålunda troligen förelåg i tryck, just då den sibiriska nunneörten ute på mullbänkarna vid Hammarby sprang i blom i stället för det väntade löjtnantshjärtat. Växten visade sig nämligen ej vara, som Linné väntat, *F. spectabilis*, det var en för vetenskapen ny *Fumaria*, som han genast beskrev som *F. nobilis*. Men nu tränger sig den frågan fram, varför lyckades ej Linné under hela sitt återstående liv skaffa sig system *Fumaria spectabilis*, vilken han väl kände som herbarieexemplar, originalet till plan-schen i KARAMYSCHEWs avhandling 1766?

Svaret lyder enligt min tanke: Den för närvarande rådande uppfattningen om löjtnantshjärtats historia vid Hammarby och i Sverige måste modifieras. Den grundar sig på den vederhäftiga utredning, GERTZ 1927 p. 39 och 42 presterat, men som genom det av Uggle funna manuskriptet föråldrats. GERTZ skriver:

»*Fumaria spectabilis*. I brev till sin vän, arkiaten ABRAHAM BÄCK skriver Linné den 22 april 1765: 'I dag fick jag frön av *Fumaria spectabilis* från yttersta Sibirien.' I ett följande brev, från Hammarby den 23 juli samma år, heter det: '*Fumaria spectabilis*, som aldrig varit i Europa, hwars frö jag fick från Camtschacca i våras, har nu et stånd nyss upkommit af frön'. Växten omnämnes även i Linnés tacksägelsebrev den 23 april till greve CLAES EKEBLAD, som ombesörjt sändningen av densamma jämte *Cimicifuga* och *Trollius asiaticus* 'ifrån bortersta ändan af Sibirien'. *Fumaria spectabilis* blommade väl först följande år (1766), och Linné lämnade då i en dissertation: *Necessitas promovendæ historiæ naturalis in Rossia*, resp. ALEX. DE KARAMYSCHEW, (p. 24) den första avbildningen — efter levande exemplar — av denna numera allmänt odlade trädgårdsväxt. Det torde väl ha varit av detta år 1766 blommande stånd, som skott planterats i Hammarby. Då *Fumaria spectabilis* nämnes i handskriften, skulle denna senare ej kunna vara tidigare än från år 1766.»

Från vilket håll fick Linné sina sibiriska *Fumaria*-(*Corydalis*)-frön? Enligt det nyfunna Linné-manuskriptet »sände mig ab extrema Sibiria D . . . ». Det ligger väl närmast att tänka sig att D . . . betyder DEMIDOFF, som sänt honom herbarieexemplar av *Fumaria spectabilis*. Men så är ej fallet. Studerar man Linnés brevväxling med ERIC LAXMANN, finner man att denne 1765, då han var predikant vid de Kolyvanska bergverken i Sibirien, sände Linné de celebra fröna.

Linné hade i brev den 12 mars 1764 till LAXMANN p. 184 som svar på ett erbjudande av denne 31.1.1764 att samla sibiriska frön livligt önskat att få sådana av bl. a. *Fumaria spectabilis*. Ett brev från LAXMANN till Linné den 1 januari 1765 (gamla stilen) visar oss den borne naturforskaren i fullt arbete bl. a. för att skaffa frön till sin korrespondent. Brevet innehåller p. 184 följande passus:

»*Fumaria spectabilis* är en anseelig växt som trifwes i dalarna omkring Kolyvanska Silfwerhyddan. *Fumaria bulbosa* med blekgula blomster, fant jag på det högsta med snö betäckta berget sinisopka.»

Den »*Fumaria bulbosa*» med blekgula blomster, varom talas, var säkerligen *Corydalis nobilis*. Man förstår nu, att LAXMANN eller den person han sänt att samla frön, i hastigheten fått med *nobilis*-frön i stället för eller samman med *spectabilis*-frön. Arterna ha mycket lika frön.

»D.» i Linné-manuskriptet betyder väl Dominus. Linné har lämnat plats för namnets insättande.

(*Fumaria*) *Dicentra spectabilis* är emellertid i Sverige självsteril och förökas blott vegetativt genom delning av jordstamsystemet. Hur den förhåller sig i naturen inom sitt naturliga utbredningsområde, det sibiriska, känner jag ej. I de europeiska trädgårdarna förökas den blott vegetativt. Enligt den tradition, som härstammar från Flore de Serres 1847 och hit meddelats av LINDLEY, skulle växten först i början av 1840-talet ha hemförts från kinesiska trädgårdar till Europa genom FORTUNE. Det var väl till England, ty LINDLEY uppger härifrån den första blomningen, i Horticultural Society's trädgård i Chiswick. FORTUNE säger: »kineserna föröka den hastigt genom att dela rötterna om våren, innan den börjar växa». Det är ganska tydligt att det varit sådana underjordiska skott som F. medfört från Kina. Så spriddes den sedan vegetativt över Europas trädgårdar och tydligen ej med frön. Sådana eftersträvade man ivrigt, men förgäves, till de botaniska trädgårdarna.

I årtal har jag i Uppsala och även annorstädes följt frukt- och frösättningen. Fruktämnena utvecklas understundom och då ett stycke upp på inflorescensens proximaldel som långa kapslar av till synes normal form. Klämmer man sönder dem, finner man fröämnena endast ofullständigt utvecklade, och valvlena öppna sig ytterst sällan spontant. Då så sker, har jag ett par gånger sett 1—3 frön av som det synes normal storlek och utbildning men med ett rudimentärt innehåll. Fröna ha visat den vanliga myrmekochora *Corydalis*-typen: plattad njurform, svart glänsande skal och ett praktfullt tuppkamformigt av stora celler bildat vitt elaiosom. De ha utan gröningsförsök gått åt som undersökningsmaterial, men det rudimentärt utbildade innehållet torde ha visat att de ej voro grobara. Det ligger nära till hands att antaga självsterilitet.

När infördes de första skottdelarna av löjtnantshjärtat till Sverige? Det skulle, om det första överflyttandet från Kina till Europa ej ägt rum förrän något år i början av 1840-talet, ha skett i nyare tid. Av intresse är O. LINDLEY'S uttalande 1899, pp. 68—69, sedan han omnämnt början av 1840-talet som tid för växtens ankomst till Europa: »och torde 10—15 år senare ha hunnit till vårt land. Här synes den dock endast småningom ha blivit känd och odlad, ty ännu 1870 [O. L. var extralärare i Skövde åren 1870—1875], då jag första gången såg den öfverraskande präktiga växten i aflidne läroverkskollegan E. LINNARSSONS kollega i Skövde läroverk, * 1837, † 1897] på den tiden föga omfattande men intressanta plantage, förevisades den som tämligen ny och rätt ovanlig.

Hur det än förhåller sig med tidsvärdena början av 1840-talet för England och 1855—1860 för Sverige som begynnelsepunkter för löjtnantshjärtats segertåg, häntyder mycket på att dessa siffror representera minimivärden.

Bl. a. fäster man sig vid de karakteristiska folknamn som tidigt utbildats i olika länder: the bleeding heart i England, Herzblume i Tyskland, cœur de Marie i Frankrike och blomsterlyra, nu väl utträngt av löjtnantshjärtan (någon gång studenthjärtan), hos oss.

Att den hunnit vandra ända upp till den skandinaviska halvöns nordligaste delar är också betecknande. SCHÜBELER får den för Norge redan 1879 (p. 112) upp till 69° 49' (märklig är SCHÜBELER'S nakna uppgift om »mogen Frugt» på ett ställe vid 63° 52' och 8° 56'; uppgiften hänför sig väl endast till iakttagarens individuella uppfattning av skidans yttre fysionomi). I Uppsala botaniska institutions så viktiga Trädgårds-herbarium ligger exemplar taget i trädgården 1854 av ELIAS FRIES.

Vad *Corydalis nobilis* beträffar, har dess odling genom frösådd, varom strax närmare, gjort odlingsmöjligheterna potentiellt, men ej i verkligheten, mera effektiva. SCHÜBELER har den 1879 ej högre upp i Norge än till $63^{\circ}26'$.

Till vad som i det föregående sagts om *Corydalis nobilis* bör tilläggas, att denna växt endast förökas med frön. I trädgårdar och gammal god mylla kan spontan spridning ut från rabatterna iakttagas. Fröna äro mycket lika dem hos *Dicentra spectabilis*. Mina iakttagelser och experiment (SERNANDER, Myrmekochoren p. 53) utvisa också en hög grad av myrmekochori. Hammarby mangård lämnar ett vackert exempel härpå. Utmed stenfoten av de tre byggnaderna ha vissa små myrarter bon och gångar. De insamla under fröspridningstiden ivrigt dessa frön. Den sibiriska nunneörten är för sin fulla utveckling i behov av fet jord samt mycket värme och ljus. Nu ligger huvudbyggnaden i O—V, flyglarna i N—S. Om man då utlägger de efter denna transport uppväxta exemplaren på en karta, komma stenfotsräckornas sidsidor att framstå som särskilt gynnade mot de skuggade. Siffrorna i bifogade tabell illustrera närmare förhållandet.

Tabell över *Corydalis nobilis*-exemplarens fördelning över Hammarby mangårds tre byggnader.

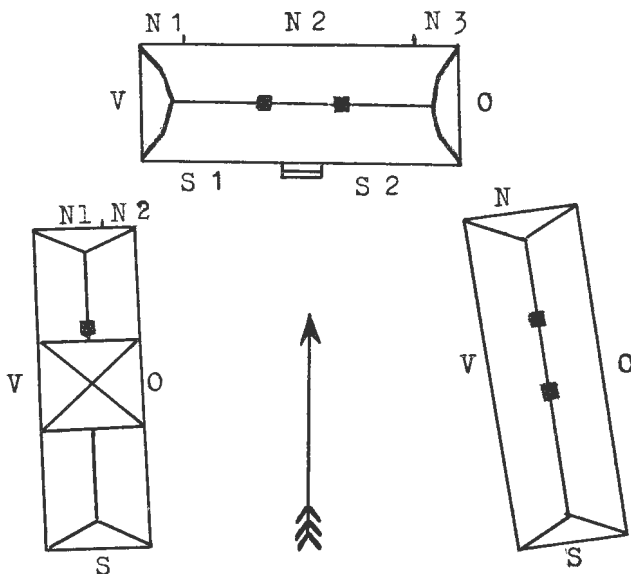

Fig. 6.

Huvudbyggnaden								Västra flygeln					Östra flygeln				Observationsdatum
N1	N2	N3	V	S1	S2	O		N1	N2	V	S	O	N	V	S	O	
2	0	3	19	23	16	1		0	1	0	4	7	0	20	0	0	16.6. 1930
8	4	8	41	45	38	7		0	6	0	0	49	3	64	0	0	29.5. 1935
4	0	5	21	56	33	7		0	4	0	7	64	1	45	0	0	10.6. 1941

Observationerna från 1930 och 1941 äro gjorda av E. LINDELL junior och R. SERNANDER, den från 1935 av HELGE O. BACKLUND och TORE ARNBORG.

Alla stenfotsräckorna, utom västra flygeln V och O samt N₂ på huvudbyggnaden, skilda av smala grusgångar från gödslad jord. Skugga på huvudbyggnaden N och O, västra flygeln på N samt östra flygeln på N och O.

Talen bliva:	1930	96 exemplar
	1935	273 »
	1941	247 »

Ökning sålunda 1930—1935 177 exemplar, minskning från 1933—1941 26 exemplar.

Av denna tabell kunna vi draga följande rimliga slutsatser: *Corydalis nobilis* på Linnés Hammarby mangård har sannolikt vid mellersta delen av 1930-talet nått den standardspridning, kring vilken den sedan oscillerat kring stenfotsräckorna (myrmekochori). Denna slutsats stärkes av mina minnesbilder från sista halvseket. Den är av gödsling och solexposition gynnad till sin vitalitet.

Allbekant bland Hammarbypilgrimerna är aspekten av huvudbyggnadens syd-fasad under blomningstiden. Fig. 6. Mellan de då ännu lågt bevuxna mullbänkarna och den röda timmerväggen resa sig till omkring 40 centimeter på ömse sidor om förstubron de täta häckarna av den sibiriska nunneörten med sirligt ljusgrönt bladverk och ljusgula, praktfulla blomhuvuden, kring vilka humlorna ivrigt surra. Ett av de äldre utbredningsområdena sträcker sig från huvudbyggnaden förbi uppsyningsmannabostaden fram mot Hortus sibiricus. Stenfotsförekomsten började, så långt mitt minne räcker, framträda ungefär vid sekelskiftet. Den första sådden gjordes emellertid på den västra mullbänken härstädes, men, som nyss visats, i tro på att fröna tillhörde *Dicentra spectabilis*. Jfr Linnés utkast till karta över sina mullbänkar, GERTZ p. 40—41. Den hade av Linné fått nr 9 och platsen för detta nr är origo för hela det svenska och troligen nordiska beståndet av den sibiriska nunneörten.

En kort sammanfattning av de tvenne växternas historia i Sverige och närmast Hammarby ter sig sålunda:

Linnés lärjunge ERIC LAXMANN sände sin store lärare, som var mycket angelägen att till odling få *Dicentra spectabilis*, vilken denne 1753 på grundval av genom DEMIDOFF meddelade herbarieexemplar beskrivit i Species plantarum, under medlet av 1760-talet, en kvantitet frön. Hur och var dessa insamlats veta vi ännu ej. Linné utsådde dessa frön vid Hammarby den 22 april 1765. (Brev samma dag till BÄCK.) Ur dessa uppkom emellertid ej någon *Dicentra*, men väl en fysionomiskt och taxonomiskt befryndad art, vilken han 1766, troligen första blomningsåret, beskrev och registrerade i Systema naturæ XII. Allmänheten visade sig uppskatta den sibiriska nunneörten lika högt som Linné, och redan av LILJEBLAD i hans första upplaga 1792 upptas den under namn av siberisk jordrök som medborgare i den svenska floran.

Linnés sådd vid Hammarby utgör med säkerhet origo för Sveriges *Corydalis nobilis*-bestånd.

Dicentra spectabilis fick, för så vitt de hittills kända dokumenten omvittna, Linné aldrig se levande, men han var den förste som beskrev (1750) och avbildade (1766) den, om ock på herbarieexemplar. Linnés betydelse för blomsterlyrans historia rättfärdigar dess inflyttande i Hortus upplandicus hammarby-

Tore Arnborg foto 29.5. 1935.

Fig. 7. *Corydalis nobilis* i full blomning utmed västra flygelns stenfot.

ensis, ehuru de äldsta kända uppländska exemplaren torde vara föga äldre än 1854.

Den förökas i europeiska trädgårdar ej med frö, och de första engelska exemplaren, väl säkert de första i Europa, hade vegetativt ursprung.

Osti foto 1892.

Fig. 8. Tillsyningsmannabostaden, som 1884 ombyggdes från magasin till boställe. Mannen nedanför förstubron enligt E. Lindell jun. säkerligen stiftelsens första tillsyningsman Fr. Törnmark.

BESÖK OCH DEMONSTRATIONER.

Inspektör höll under år 1940 vid Linnés Hammarby föredrag och demonstrationer för:

Naturvetenskapliga studentsällskapets Botaniska sektion 21.5. 1940.

Svenska Linné-Sällskapet vid dess vårsammanträde 26.5. 1940.

LITTERATUR.

- Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné, Afd. I, D. 5, 6, 8.
 Flore de Serres. — Paris 1847.
 FRIES, TH. M., Linné. D. 1—2. — Sthm 1903.
 GERTZ, O., Linnés blomsterrabatter på Hammarby. — Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1927.
 LAJEBLAD, SAMUEL, Utkast till en svensk flora. — Ups. 1792.
 L[IN]DK[VI]ST, O., Något om blomsterlyran och dess historia. — I: Svenska trädgårdsföreningens tidskrift. 1899.
 LINNÉ, CARL VON, Amoenitates academicæ. Vol. 2. (Diss. J. HALENIUS.) — Holmiæ 1751.
 ——. Vol. 7. (Diss. A. KARAMYSCHEW.) — Holmiæ 1769.
 ——, Species plantarum. T. 2. — Holmiæ 1753.
 ——, Systema naturæ. Ed. 12. — 1766.
 AF PONTIN, M., Ett besök vid Linnés landtställe, Hammarby. — Svenska trädgårdsföreningens årsskrift 1835.
 SCHÜBELER, F. C., Væxtlivet i Norge. — Chra 1879.
 SERNANDER, RUTGER, Entwurf einer Monographie der europäischen Myrmekochoren. — Kungl. svenska vetenskapsakademiens handlingar. Bd. 41. N:o 7. Upps. & Sthm 1906.
 ——, Meddelanden från den linnéanska stiftelsen på Hammarby. 11. — Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1939.
 ——, *Prunus spinosa* × *Prunus insititia*. — Västgeografiska studier tillägnade CARL SKOTTSBERG. Acta phytogeographica suecica. XIII. 1940.
 STIERNSTEDT, W. GORDON, Lantjunkare. — Sthm 1939.
 STIERNSTEDT, MARIKA, Riksäpplet. En bok från Uppland. — Sthm 1941.
 SUNDQUIST, NILS, Ute hos Linné på Hammarby. — Upsala Nya Tidnings julnummer 1938.
 TULLBERG, TYCHO, Linnéporträtt. — Sthm 1907.
 ——, Linnés Hammarby. — Svenska Linné-Sällskapets årsskrift 1918.
 UNGER, F., Linnés Museum in Hammarby. — Sitzungsberichte der K. Akademie der Wissenschaften. Math.-nat. Classe. Wien 1852.
 WALLIN, SIGURD, Carl von Linnés hem på Hammarby. — Svenska kulturbilder. Bd 1. D. 1—2. Sthm 1929.

RUTGER SERNANDER.

SMÄRRE MEDDELANDEN

— —

En rättelse. I föregående årgång uppgavs att de förklaringar, som fogats till fil. magister YNGVE HEDVALLS där publicerade översättning av Linnés avhandling *Exanthemata viva*, lämnats av dr TELEMAK FREDBÄRJ. Denna uppgift är, enligt vad red. erfarit, oriktig. Även dessa ha magister Hedvall till författare. Missuppfattningen, som vi beklaga, har uppstått därigenom, att översättningen inkom till red. genom förmedling av dr Fredbärj.

Linnés samlingar i London fotograferas. Enligt en notis i Times för den 26 maj detta år meddelades vid Linnean Society's årsmöte, vilket som vanligt hölls i Burlington House den 24 samma månad, att Carnegie Corporation, U. S. A., tilldelat sällskapet ett belopp av 2,000 pund för att möjliggöra fotografering av Linnés i sällskapets ägo befintliga manuskript och naturhistoriska samlingar. Enligt vad vi ha oss bekant hade samlingarna i god tid före krigsutbrottet förts till en relativt tryggad ort på engelska landsbygden. Någon fullständig säkerhet erbjuder ju emellertid i dessa bombraidernas tid knappast någon plats. Säkerligen kommer det, när en gång detta krig är slut, att uppenbaras att många oersättliga värden av vetenskaplig och kulturell art fallit offer för det totala kriget — ett exempel därpå är den svenska De la Gardieska manuskriptsamlingen i Dorpat, som man måste befara hava förstörts vid stadens intagande. Man måste med ängslan tänka på det öde, som kan hota de för oss svenskar dyrbara och för vetenskapen oersättliga Linnésamlingarna, där de nu befinna sig. Så mycket större tillfredsställelse måste det då väcka, att Linnean Society, som alltid så livligt visat känslan av sitt ansvar för deras bevarande, nu gått i författning att taga fotografiska kopior av dem. Under en följd av år har Uppsala universitetsbibliotek dels låtit fotostatera åtskilliga hitlånade större manuskript, dels genom bibliotekarien A. Hj. UGGLA vid dennes besök i London anskaffat med smalfilmskamera tagna fotografier av åtskilliga tusen sidor. Tydligt komma nu att i första hand på samma sätt fotograferas samtliga återstående manuskript. Men därjämte är det meningen — såsom också det betydliga beloppet ger vid handen — att låta fotografera de vetenskapliga samlingarna, främst då växterna i det stora Linnéherbariet. Därmed uppfylles också ett önskemål, som länge varit debatterat i botanistkretsar, senast vid Internationella botanistkongressen i Amsterdam 1935.

Det är en stor tillfredsställelse att på detta sätt det kommer att bli möjligt att, när en gång mera normala förhållanden inträda i världen, i vårt land erhålla en fullständig samling av fotokopior av Linnés manuskript till stor bättnad för det fortsatta Linnéstudiet. Botanister världen runt, som syssla med deskriptiva studier, komma hädanefter att lätt och bekvämt kunna för jämförelse erhålla fotografier av Linnéska växter, bland vilka ju många äro typexemplar. En åtgärd, som f. n. har karaktär av en säkerhetsåtgärd, kommer således att i tiden bli av stor betydelse för vetenskapen.

K. V. A:s skrifter i översättning. I planen för Vetenskapsakademien, sådan den uppgjordes under medverkan bl. a. av Linné, ingick ju principen att modersmålet skulle brukas såväl i tal som skrift. Fördelen därmed var ju att de i akademiens skrifter publicerade »rönen» kunde nå en större allmänhet än eljest blivit fallet, så mycket mera önskvärt som syftet under 1700-talet var i hög grad praktiskt inriktat. Å andra sidan hade tillvägagångssättet den nackdelen med sig, att uppsatserna och talen i regel ej voro tillgängliga för utländska läsare. Denna olägenhet avhjälpes dock därigenom att man i utlandets talrika lärda tidskrifter i stor utsträckning införde avhandlingarna i akademiens Handlingar och dess eljest utgivna skrifter, dels i fullständig översättning, dels i mer eller mindre utförliga referat. I samband med akademiens jubileum har dess bibliotekarie, dr Arne Holmberg, utgivit en intressant översikt av de publikationer, vari dylika meddelanden ur akademiens skrifter förekomma. Arbetet, som bär titeln *Kungl. Vetenskapsakademiens äldre skrifter i utländska översättningar och referat*. Upps. & Sthm. 1939. v, 77 s., 7 pl., ger ett starkt intryck av det livliga intresse man i utlandet ägnade akademiens förehavanden, främst i Tyskland, men f. ö. även i Danmark, Frankrike, Holland, Ryssland, Italien. Vissa publikationsserier voro helt ägnade åt översättningar av akademiens Handlingar, såsom den av A. G. KÄSTNER utgivna *Der Königl. Schwedischen Akademie der Wissenschaften Abhandlungen etc.*, som omfattade alla årgångar t. o. m. 1790, eller den visserligen blott av två volymer bestående latinska översättningen, som under titeln *Analecta Transalpina* utkom 1762 i Venedig.

Att Linnés bidrag höra till de talrikast förekommande, säger sig självt. Bland de separat utgivna översättningarna synes förf. ha råkat förbise Abr. Bäckes minnestal över Linné, som ju utgavs på tyska 1779.

Ett annat tillägg må nämnas. S. N. CASSTRÖMS presidietal (5/2 1817) utgavs i övers. i Pisa 1824 av JAKOB GRÅBERG AF HEMSÖ med titeln »Occhiata sullo stato della geografia nei tempi antichi e moderni».

Linné och Carl Fredrik Mennander. Under redaktion av arkivarien Kaarlo Österbladh i Åbo — känd genom sin stora biografi över Johan Browallius (se Årsskr., XIII, 1930, s. 170) — har Finska historiska sällskapet (Suomen historiallinen seura) börjat utgivningen av C. F. Mennanders brevväxling. Två band hava hittills utkommit, ingående som vol. IV: 1—2 i serien Suomen historian lähteitä 1939—1940. Det förra innehåller samtliga kända brev från Mennander, det senare breven till honom, dels sådana från familjen, dels början av övriga korrespondenters (t. o. m. bokstaven B). Huvudmassan i båda volymerna utgör den flitiga korrespondensen mellan fadern och sonen Carl Fr. Fredenheim. Ur deras brevväxling, som genom sin intima karaktär är en värdefull källa till tidens historia, har ett urval tidigare varit publicerat av H. Schück i Svenska memoarer och bref, III.

Mennander och Linné voro ungdomsvänner, och vänskapen dem emellan — om också de personliga förbindelserna under den förres långa Åbotid ej voro så livliga — räckte livstiden ut. Under Uppsalaåren åtnjöt den unge Mennander den fem år äldre kamratens undervisning i naturvetenskapliga ämnen och kunde å sin sida, tack vare bättre ekonomisk ställning, vara honom materiellt till stöd. I likhet med Johan Browallius, som han 1746 efterträdde som physices professor i Åbo, torde han i hög grad fått sitt intresse inriktat på naturvetenskaperna genom Linnés inflytande. Linnés brev till honom, som komma att inflyta i tionde delen av den stora Linnébrevseditionens svenska

serie, utgöra ett femtiotal. Genom egendomliga omständigheter ha dessa kommit att hamna i London, där de nu tillhöra Linnean Society. Särskilt ungdomsbreven äro genom sin friska ton och personliga upplysningar en värdefull källa för Linnés ungdomshistoria.

Märkligt nog äro de bevarade breven från Mennander till Linné ytterst fåtaliga. Österbladh upptager fem stycken. Från dessa måste emellertid dragas det som tryckts som nr 3. Detta, som är daterat 23 nov. 1761 och endast undertecknat med initialerna C. F., gäller den s. k. nationalbelöningsfrågans behandling i sekreta utskottet. Författaren till den lilla biljetten är icke Mennander — som ej skulle benämnt Linné »H:r Archiatern» - - utan friherre Carl Funck, vilken som ordförande i utskottets Cammar Oeconomie deputation stod i förbindelse med Linné. (Se Bref och skrivf. II: 1, s. 30.) Misstaget, som torde föranletts av Ährling, vars avskrifter utg. begagnat, är så mycket mer förklarligt, som C. F. Mennander var en av dem, som ivrigast arbetade för Linné vid riksdagen, varom tvänne andra avtryckta brev vittna.

I Mennanders brevväxling med sonen möter Linnés namn åtskilliga gånger. Då Fredenheim i mars 1776 besökt Uppsala för att förbereda faderns övertflyttning - - han hade mottagit kallelsen till ärkebiskopsstolen — har han ej försummat att avlägga visit hos sin fars gamle vän, om vilken han skriver:

»Gubben tycktes just få nytt lif, och, ehuru gammal, följde mig sjelf genom alla sina orangerier, samt viste mig ibland annat en Casuarus, som de Konglige nyligen skänkt honom. Hans yngsta doter [Sophia] är rätt vacker, och tyckes aldeles icke vara af samma genus, som de andra döttrarne. Han önskade af innersta hjerta, at lefva til hösten, för at då få tillbringa sin sista tid med min huldaste far, och i de ömaste ordtermer förklarade jag min Fars lika önskan.»

Då ärkebiskopen i slutet av sept. anlant till Uppsala, dröjer det ej länge innan han träffar den gamle vännen, som han finner »ganska krasslig och förfallen». Då han besökt honom på Hammarby, kan han visserligen meddela att »gubben var munter och tycktes liksom repa krafterna». Fjorton dagar senare (12/11) rapporterar han emellertid att Linné fått »ny attaque af slag» och att man »fruktar att hans dagar torde snart ändas». En vemodig bild från den Linnéska »solnedgången».

Tvåhundra-årsminnet av Linnés professorsutnämning. I sin inbjudan till årets doktorspromotion inom medicinska fakulteten erinrade promotor, professor John Reenstierna, om det betydelsefulla datum i fakultetens historia, då Linné knöts till universitetet som akademisk lärare. — Vid promotionen använde promotor ett latinskt formulär, som med nödvändiga förkortningar och ändringar byggts på det av Linné i tiden brukade. Då något gammalt promotionsformulär hittills ej varit känt, har man under senare år begagnat ett dylikt, som till universitetsjubileet 1927 utarbetades av d. v. promotor professor E. Louis Backman i samråd med professor Håkan Sjögren. Linnés formulär, som finnes bevarat bland manuskripten hos Linnean Society i London, utgavs samtidigt på fakultetens uppdrag i oförkortat skick jämte översättning av bibliotekarien Ugglas och utdelades till publiken. En bokhandelsupplaga föreligger med titel: Promotionsformulär använt av Carolus Linnæus vid medicine doktorspromotion den 31 oktober 1754. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1941.

Linnés Nemesis Divina. Under denna titel har Dr. Ernst Alker, f. n. tysk universitetslektor i Lund, i Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, Jahrg. XVII, H. 4, meddelat en välskriven uppsats, som med utgångspunkt framför allt i Malmeströms undersökningar ger en god framställning av Linnés nemesistankar. Särskilt värdefullt är att väl valda utdrag meddelas i översättningar, som på ett lyckligt sätt återge originalets ton. Ytterst obetydligt av den märkliga skriften har tidigare varit tillgängligt i översättningar.

SUMMARY OF CONTENTS.

The year-book begins with an essay by KNUT HAGBERG, Ph. D., entitled *The Linnæan tradition*. The author starts from the fact that 200 years have elapsed since Linnæus made his journey to Öland and Gotland — the first of those voyages to different provinces for the investigation of their natural resources with which he was commissioned by the estates of the realm. A new form of striving after knowledge was therewith awakened in our land — the year 1741 is an important date in the history of Swedish culture.

It is not easy to pin down the influence of the Linnæan tradition; it extends over so many fields. The aim of the author is to give some indication of its depth and manysidedness.

The latter years of Linnæus's life and the decades immediately following his death show a dwindling of the enthusiasm earlier surrounding him and his chair of learning. It is true that in 1807 the centenary of his birth was celebrated with great solemnities, including a speech by his famous successor C. P. Thunberg, at the same time as the new botanical gardens were opened. But that the interest was not as lively was shown in the fate of the Linnæan Institute, formed the same year, which had a declining career and soon ceased to exist. The same was the case with the Linnæan Society later founded in Stockholm, although the most prominent men of the country are to be found in its list of members. This is connected with the fact that, in this country, the interest in Linnæus acquired a onesidedly official, somewhat rhetorical stamp.

The relations of Swedish romanticism to Linnæus are quite impersonal. In the poetic composition of the time — and was it not a Golden Age in Swedish literature? — few traces of any closer acquaintance with Linnæus's writings are to be found. — It is not necessary to point out that we at the same time had distinguished botanists: ELIAS FRIES, WAHLENBERG, C. A. AGARDH.

The two great names of BERZELIUS and HWASSER have been advanced as opposite poles — the former the representative of empirical research, the latter that of romantic speculation. It seems most likely that it would be the former who in particular carries on and completes the Linnæan tradition. But the author shows, with exhaustive quotations, how the latter scholar, who exerted a great influence on the country's coming doctors, incorporated in his reasoning certain thoughts from Linnæus's natural philosophy, which have escaped later scholars. ELIAS FRIES, who belonged to the romantic period, also carries out a Linnæan tradition. AGARDH, who turned from the study of algae to national economy, has had his attention turned by Linnæus's travels to the different provinces as economic units. And Linnæus's influence can be traced in HANS FORSSELL, our first economic historian.

Finally, the author indicates how our writers of belles lettres, e. g. STRINDBERG, in his graphic descriptions of nature, have been influenced by Linnæus's literary style.

In a short essay entitled *Linnæus's observations of so called bud-sports*, Assistant Professor K. V. OSSIAN DAHLGREN shows that Linnæus during his journey to Lappland, 1732, observed a bud-sport in a *Polemonium* plant, which had blue flowers on some stems and white on others. During his journey in Dalarna in 1734, he notices "a strange 'chimaera' in *Aquilegia flore pleno*, where half the blossoms were red, the other half white". At the stage at which the science then stood, it was of course impossible for Linnæus to give a satisfactory explanation of this phenomenon, which the author illustrates with pictures of similar chimaerae in apples and *Frimula denticulata*.

Linnæus's Nemesis-thoughts and Swedish popular belief is the title of a rather longer essay by ERLAND EHNMARK, Ph. D. It has been much discussed where Linnæus got his ideas of an avenging divine justice which already in this life strikes the offender. With the help of material taken from the great folklore collections, the author has set out to show that these views are to a great extent rooted in popular conceptions which he came across while still in the years of his childhood and youth. He quotes popular traditions in striking agreement with the stories Linnæus cites as proof for his argument. Linnæus has gone to three sources for his viewpoint: the Ancients, the Bible — particularly the Old Testament — and popular tradition. But the last-named, too, is in this case affected by Old Testament viewpoints. Certain of the books of the Old Testament, even the Apocrypha, were more widely spread and widely read than the New Testament.

A short communication about Linnæus's pupils, who were 'associates' (a sort of minor members) in the Swedish Academy of Science, by Assistant Professor OTTO GERTZ, Lund, is followed by an essay by MAGNUS FRIES, Cand. Phil., in which he publishes an unprinted manuscript of Linnæus's on the 'Rainflower' (*Calendula pluvialis* L., now *Dimorphotheca pluvialis* (L.) Moench.). Believing that this flower shut up when rain was at hand, Linnæus thought that it could be used as 'weather prophet', particularly useful for country folk. The author gives an account of how the flower's strange movements are nowadays explained.

The editor, ARVID HJ. UGGLA, in an essay called *When Linnæus took up his professorship*, recalls the fact that 200 years have passed since Linnæus began his activities at the University of Upsala, whose most famous teacher he became. On the 17th of October, 1741, he was inducted into his office with the usual ceremonies, and on the 3rd of November his lectures on *Systema morborum* began. This first lecture is published after the manuscript in the possession of the Linnean Society of London.

After the detailed bibliographical work over Linnæus which has been done by J. M. HULTH and B. H. SOULSBY it would hardly seem probable that any unknown printed works of Linnæus could be met with. Nevertheless, in further research into Swedish contributions to learned German Journals in "Hamburgische vermischte Bibliothek", Mrs. ASTA EKENVALI has found an essay where Linnæus reports his observations of a strange little insect which he found during his wanderings at Upsala and which he calls *Monoculus conchaceus*. He describes its habits in his usual perspicacious and lively manner. The editor of the journal was Professor J. P. KOHL, who also directed "Hamburgische Berichte von Gelehrten Sachen", where various reports of importance for the history

of Linnæus's youth are given. The little insect, an Ostracod, is probably identical with *Eucypris fuscata* (Jurine) according to modern nomenclature.

Professor R. SERNANDER has given his customary report for the Linnæan Museum at Hammarby, where *inter alia* he has been able to publish a manuscript of Linnæus's, found in London, showing how the latter, by mistake, came to introduce and describe the plant *Corydalis nobilis*. Among STELLER's plants from Kamtschatka, which he received from DEMIDOV, was the splendid The Bleeding Heart (*Dicentra spectabilis*) which he first described in 1750. He tried to get seeds from it, but when in 1765 he did so, through ERIC LAXMANN, and sowed them at Hammarby, the *Corydalis* species mentioned came up instead, and was thus added to the literature and incorporated into Swedish horticulture. He never got The Bleeding Heart, which cannot be spread by seeding. It was not until the 1840's that it was introduced into England from China, and subsequently spread over the Continent.

The volume ends with a number of bibliographical notes by the editor.

LINNÉ-SÄLLSKAPETS EGNA ANGELÄGENHETER

STYRELSENS ÅRS- OCH FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1940.

Sällskapets vårsammankomst — den tjugotredje sedan Sällskapets stiftande — ägde rum söndagen den 26 maj å Linnés Hammarby. Den gynnades till en början ej av vädret, varför medlemmarna samlades i Linnés matsal. Sedan revisionsberättelsen föredragits och ansvarsfrihet beviljats styrelsen och skattmästaren för 1939 års förvaltning, höll ordf., professor FRIES föredrag över ämnet: »Linnélärjungen Daniel Solander». Framställningen grundade sig i huvudsak på den minnesteckning professor FRIES föredragit vid K. Vetenskapsakademiens högtidsdag den 30 mars, som nu finnes tryckt i Akademiens Årsbok för år 1940. Sedan samlingarna och parken besetts under ledning av professorerna SERNANDER och FRIES, kunde middagen på traditionellt sätt intagas i det fria å platsen framför »Museum in altis».

Ordinarie höstsammankomsten hölls onsdagen den 20 november å Svenska Läkaresällskapets lokal i Stockholm. Vid de därvid företagna stadgeenliga valen omvaldes för 1941 till ordförande professor ROB. E. FRIES och till vice ordförande professor R. SERNANDER. Till styrelseledamöter för åren 1941—1943 omvaldes professor E. LÖNNBERG, professor N. E. SVEDELIUS och doktor G. NEANDER samt till suppleant professor N. VON HOFSTEN. Till revisorer omvaldes professor S. EKMAN och amanuens C. G. ALM samt till revisorssuppleanter professor J. A. NANNFELDT och bankkamrer O. ANDERSSON.

Docenten ERLAND EHNMARK höll föredrag över ämnet »Linnés Nemesis-tankar och svensk folktro» (tryckt i denna årgång av Årsskriften). I anslutning därtill lämnade sekreteraren några meddelanden om Nemesismanuskriptet i Uppsala samt ett antal konceptblad med dithörande anteckningar anträffade i Linnean Society. — Amanuensen MAGNUS FRIES höll föredrag över ämnet: »Regnblomman — Linnés väderspåman. Meddelande i anledning av ett publicerat Linné-manuskript» (tryckt i denna årgång).

Styrelsen sammanträdde under året den 10 mars, 26 maj, 20 oktober och 29 november.

LINNÉMUSEET 1940.

Museet har alltså varit stängt för besökande, enär av försiktighetsskäl föremålen till större delen varit inpackade för eventuell evakuering.

Till Sällskapets bildsamling har som gåva överlämnats:

Av målarinnan ANNA GARDELL-ERICSSONS dödsbo (genom generalkonsulinnan YVONNE UGGLA): en serie tuschteckningar av BRUNO LILJEFORS, framställande Hammarby och Linnéhuset i Uppsala, från 1885. Jfr SERNANDERS redogörelse ovan s. 97 f.

Av kamrer BIRGER GILLBERG: Foto av Linnéstatyn i Sefton Park, Liverpool.

Av ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI A.-B.: En tuschteckning av Hammarby (osignerad) samt ett antal klichéer med Linnémotiv.

SKATTMÄSTARENS BERÄTTELSE FÖR ÅR 1940.

Linné-Sällskapets inkomster och utgifter samt fondernas ställning framgår av följande sammandrag.

Kassakonto:*Debet:*

Ingående balans	33: 83
Sålda publikationer	117: 30
Inträdesavgifter till Linnémuseet	7: 65
Anslag från K. Patriotiska Sällskapet	1,000: —
Sparkasse- och sparbanksräkningar	31,013: 19
Checkräkning	1,690: 87
Inlösta obligationer	6,500: —
Räntor	7,617: 29
Kronor	47,980: 13

Kredit:

Omkostnader och löner	3,264: 74
Linnéträdgården 1940	5,200: 09
Linnémuseet 1940	975: 15
Publikationer	40: —
Kapitalräkning	3: 88
Sparkasse- och sparbanksräkningar	12,295: 65
Checkräkning	1,679: 13
Aktier	9,175: —
Obligationer	15,000: —
Museifonden	307: 01
Utgående balans	39: 48
Kronor	47,980: 13

Ingående balanskonto 1 jan. 1940.

Museifonden	1,467: 80	Samlingarna	1: —
Fasta fonden	23,634: 77	Aktier	11,540: —
Dispositionsfonden	12,829: 46	Obligationer	159,557: 50
Linnéfonden	111,280: 67	Kapitalräkning	136: 90
Minnesstodsfonden	2,338: 40	Checkräkning	60: 87
Viktor N. Baumbachs fond	11,259: 48	Sparkassa och sparbanks	22,845: 51
Basil H. Soulsby's fond	1,138: 32	Kassabehållning	33: 83
Wenner-Grenska samfun-			
dets donation	10,000: —		
Reservfonden	20,226: 71		
Kronor	194,175: 61	Kronor	194,175: 61

Utgående balanskonto 31 dec. 1940.

Samlingarna	1: —	Museifonden	1,160: 79
Aktier	20,715: —	Fasta fonden	23,634: 77
Obligationer	167,452: 50	Dispositionsfonden	12,829: 46
Kapitalräkning	140: 78	Linnéfonden	111,558: 87
Checkräkning	49: 13	Minnesstodsfonden	2,338: 40
Sparkassa och sparbank	4,127: 97	Viktor N. Baumbachs fond	11,315: 77
Kassabehållning	39: 48	Basil H. Soulsby's fond	1,149: 70
		Wenner-Grenska Samfun-	
		dets donation	10,000: —
		Reservfonden	18,538: 10
Kronor 192,525: 86		Kronor 192,525: 86	

Några inkomster av årsavgifter ha under år 1940 ej influtit, enär årsskriften ej hann distribueras förr än på nyåret 1941. Av samma anledning har ej heller statsanslaget till 1940 års årsskrift kunnat lyftas förr än under år 1941. Detta statsanslag har för år 1940 nedsatts med 200 kr. till kr. 1,000: —.

Inga nya vare sig stödjande eller ständiga ledamöter ha under året tillkommit.

För sålda publikationer har influtit kr. 117: 30 eller ungefär vad som i staten för år 1940 beräknats.

Inträdesavgifterna till Linnémuseet, som i förra årets stat upptogs till 600 kr., ha praktiskt taget alldeles upphört. De uppgingo blott till kr. 7: 65. På grund av kriget ha de dyrbarare samlingarna nedpackats för att vid överhängande krigsfara överföras till tryggare förvaringsort och turistbesöken på museet ha naturligtvis under året alldeles upphört.

Kostnaderna för Linnémuseet ha utgjort kr. 975: 15 eller nära 400 kr. mer än vad i staten för år 1940 beräknats. Av denna kostnadsökning faller omkr. 170 kr. på extra kostnader i samband med samlingarnas nedpackning och skydd; omkr. 200 kr. har utgivits för en nödvändig omsättning av en elektrisk värmeugn och 100 kr. för en kortkatalog över Linnébiblioteket.

Trädgården har år 1940 kostat kr. 5,200: 09 eller ungefär 1,000 kr. mindre än under föregående år och omkr. 200 kr. mindre än det i staten uppförda beloppet. Att trots nedläggningen av »area annua» besparingen likväl ej blev större, beror på att ordnandet av gårdsplanen framför museet dragit extra kostnader samt att nya ekbaljor för lagrarna (200 kr.) måst anskaffas, varjämte även reparationer av det mycket bristfälliga planket mot Linnégatan dragit extra kostnad. Även en ny trappa till det gamla orangeriet har måst anskaffas.

Årets samtliga ränteinkomster ha uppgått till kr. 7,617: 29 mot i staten beräknade kr. 7,625: —.

Avsättning till fonderna har enligt styrelsens beslut under år 1940 fortfarande skett med nedsatta belopp eller med $\frac{1}{4}$ % till Linnéfonden, $\frac{1}{2}$ % till Viktor N. Baumbachs fond och med 1 % till Basil H. Soulsby's fond. Dessa fonder ha därför ökats med tillsammans kr. 345: 87. Till övriga fonder ha inga avsättningar gjorts.

Från K. Patriotiska Sällskapet i Stockholm har Linné-Sällskapet för år 1940 tillerkänts ett understödjande anslag å 1,000 kr., varigenom driftunderskottet för år 1940 kunnat begränsas till kr. 1,688: 61.

Under årets lopp har enligt Styrelsens beslut av Sällskapets obligationer sålts: nom. 5,000 kr. Hellefors Bruks A.-B:s 4 % obl. med en kursförlust å kr. 600.

Vidare har nom. 2,000 kr. Holmens Bruks och Fabr. A.-B:s 4 % obl. 1936 utlottats med en kursförlust å 5 kr. Av tillgängliga medel ha enligt Styrelsens beslut inköpts nom. 15,000 kr. Svenska Statens 4 % försvarsobligationer av år 1940. Det sammanlagda bokförda värdet av Sällskapets obligationer uppgår den 31 dec. 1940 till kr. 167,452:50.

Under året har Sällskapets aktieinnehav ökat med 20 st. aktier i Stora Kopparbergs Bergslags A.-B. samt med 15 st. i A.-B. Stockholms Bryggerier. Det sammanlagda bokförda värdet å Sällskapets aktier uppgår den 31 dec. 1940 till kr. 20,715. Dagens börsvärde är något högre.

På grund av dessa placeringar har Sällskapets å olika bankräkningar den 31 dec. 1940 inestående medel nu minskats till kr. 4,317:88.

Vid uppgörandet av staten för år 1941 har jag nödgats räkna med ytterligare nedsatt medlemsantal och att, trots att årsavgifterna för år 1940 inbetalas under 1941, även det löpande årets årsavgifter skola inflyta under detta år. En förutsättning härför är emellertid, att årsskriften 1941 utkommer och distribueras i så god tid, att årsavgifterna hinna bliva redovisade före årets utgång. I motsatt fall synes mig böra övervägas, huruvida icke inkasseringen av Sällskapets årsavgifter bör ske på annat sätt och göras oberoende av tidpunkten för årsskriftens utgivande.

Under år 1940 ha utgifterna överskridit inkomsterna med kr. 1,688:61, med vilket belopp alltså reservfonden måst minskas. Att underskottet icke blivit större beror på K. Patriotiska Sällskapets understöd.

Uppsala den 15 april 1941.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

STAT FÖR SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPET FÖR ÅR 1941.

Inkomster:

Räntebärande kapital:

a) Obligationer:	Kapital.	Ränteavkastning.
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obl. 1933 (nom. 80,000 kr.)	80,600: —	3,600: —
Holmens Bruks och Fabr. A.-B:s 4 % obl. 1936 (nom. 3,000 kr.)	3,007: 50	120: —
A.-B. Stjernfors-Ställdalens 3¼ % obl. 1937 (nom. 7,000 kr.)	7,000: —	227: 50
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 3 % obl. 1937 (nom. 3,000 kr.)	2,985: —	90: —
Hammarforsens Kraft A.-B:s 3 % obl. 1939 (nom. 3,000 kr.)	3,015: —	90: —
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obl. 1930 (nom. 10,000 kr.)	10,150: —	450: —
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 % obl. 1931 (nom. 2,000 kr.)	1,950: —	80: —
K. Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obl. 1932 (nom. 5,000 kr.)	5,100: —	225: —
Svenska Statens 3½ % obl. 1933 (nom. 20,000 kr.)	19,500: —	700: —
Svenska Statens 3½ % obl. 1934 (nom. 3,000 kr.)	2,970: —	105: —
Kramfors A.-B:s 4 % obl. 1934 (nom. 4,000 kr.)	4,080: —	160: —
Göteborgs stads 3½ % obl. 1935 (nom. 5,000 kr.)	5,075: —	175: —
Svenska Sockerfabr. A.-B:s 3¼ % obl. 1936 (nom. 5,000 kr.)	5,000: —	162: 50
Allm. Svenska Elektr. A.-B:s 3 % obl. 1939 (nom. 2,000 kr.)	2,020: —	60: —
Svenska Statens 4 % försvarsobl. 1940 (nom. 15,000 kr.)	15,000: —	600: —
	Kr. 167,452: 50	6,845: —

b) Aktier:¹

50 st. Uddeholms A.-B. (6 kr.)	6,340: —	300: —
40 st. St. Kopparbergs Bergsl. A.-B. (10 kr.)	10,040: —	400: —
15 st. A.-B. Stockholms Bryggerier (15 kr.)	4,335: —	225: —
	Kr. 20,715: —	925: —

c) Å bankräkningar . . . . . 100: —

Årsavgifter av ledamöter	3,200: —
Statsbidrag till årsskriften	1,000: —
För sålda publikationer	100: —
Anslag från K. Patriotiska Sällskapet	1,000: —

Summa inkomster Kr. 13,170: —

¹ Under förutsättning av oförändrad utdelning under år 1941.

Utgifter:*Tjänstemännens löner.*

Sekreterare	600:—	
Skattmästare	600:—	
Redaktör	600:—	1,800:—

Allmänna omkostnader.

Renhållning	180:—	
Försäkringspremier	800:—	
Kostnader för sammanträdena	300:—	
Utskylder	230:—	
Diverse	200:—	1,710:—

Linnéträdgården.

T. f. föreståndaren för trädgården	250:—	
Trädgårdsförmannen	3,300:—	
Dyrtidstillägg	330:—	
Hyra av bostad åt honom	300:—	
Daglönare	500:—	
Material, reparationer, körslor m. m.	300:—	
Växter, frakt m. m.	100:—	
Uppvärmning och belysning i gamla orangeriet	125:—	5,205:—

Linnémuscet.

Uppvärmning, belysning och telefon	175:—	
Städning och rengöring	250:—	
Extra vakthållning under söndagar samt semester- vikarie åt vaktmästaren	175:—	600:—

Årsskriften.

Tryck	2,700:—	
Oförutsedda utgifter m. m.	300:—	3,000:—

Avsättning till fonderna.

Linnéfonden ($\frac{1}{4}$ % å kapitalbehålln.)	278: 90	
Viktor N. Baumbachs fond ($\frac{1}{2}$ % å kapitalbehålln.)	56: 58	
Basil H. Soulsby's fond (1 % å kapitalbehålln.)	11: 50	346: 98

<i>Oförutsedda utgifter</i>		508: 02

Summa utgifter Kr. 13,170:—

Uppsala den 15 april 1941.

NILS E. SVEDELIUS.

Svenska Linné-Sällskapets skattmästare.

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1940.

Undertecknade av Svenska Linné-Sällskapet utsedda revisorer få efter verkställd granskning av styrelsens förvaltning och räkenskaper under år 1940 avge följande berättelse.

Sällskapets inkomster och utgifter samt dess ekonomiska ställning framgå av skattmästarens till styrelsen avgivna berättelse, till vilken vi härmed få hänvisa.

Räkenskaperna äro omsorgsfullt förda och försedda med vederbörliga verifikationer. De ha enligt oss företett intyg siffergranskats av kamrer TH. BÄCKSTRÖM. Sällskapets tillgångar i form av värdehandlingar, banktillgodohavanden och kontanter ha inventerats utan anmärkning. Tillgångarna synas oss placerade på ett fullt betryggande sätt. Revisorerna ifrågasätta dock lämpligheten av att med kursförlust realisera obligationer för inköp av aktier.

Under år 1940 ha inga årsavgifter influtit, beroende på att årsskriften distribuerats först på nyåret 1941, varför ej heller statsanslaget kunnat lyftas under räkenskapsåret. Revisorerna föreslå, att styrelsen tager under övervägande möjligheten att uttaga årsavgifterna i början av året oberoende av årsskriften, i likhet med vad som sker i ett flertal andra föreningar.

Som framgår av skattmästarens berättelse har Sällskapet under året fått mottaga ett understöd av 1,000:— kr. från K. Patriotiska Sällskapet. Bokslutet utvisar det oaktat ett underskott av 1,688: 61 kr., betingat av kursförlust å försålda obligationer, av ovannämnda försening av årsskriften och av att Linnémuseet icke kunnat hållas öppet. Emellertid har Sällskapets verksamhet under ett flertal år gått med avsevärd förlust. Reservfonden, som den $31/12$ 1932 uppgick till 27,983: 88 kr. och den $31/12$ 1936 till 26,286: 35 kr., hade den $31/12$ 1940 nedgått till 18,538: 10 kr. Med hänsyn härtill och till den stigande prisnivån hemställa revisorerna, att Sällskapet uppdrager åt sin styrelse att taga frågan om möjliga nedskärningar av utgifterna under allvarligt övervägande.

Sällskapets samlingar äro liksom tidigare brandförsäkrade för 200,000 kr., Linnébiblioteket jämte tillhörande bokhyllor för 50,000 kr., lagret av Sällskapets skrifter för 7,000 kr. samt samlingarna inbrottsförsäkrade för 200,000 kr. Revisorerna ha förvissat sig om att samtliga försäkringar äro i kraft.

Styrelsens protokoll för år 1940 ha genomgåts utan anmärkning. Av styrelsen fattade beslut ha i vederbörlig ordning verkställts.

Då såväl skattmästaren som styrelsen med nit och skicklighet handhaft Sällskapets angelägenheter och främjat dess intressen, få vi sålunda på grund av revisionen föreslå, att Sällskapet beviljar styrelsen och skattmästaren full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Uppsala den 14 maj 1941.

CARL G. ALM.

JOHN AXEL NANNFELDT.

SVENSKA LINNÉ-SÄLLSKAPETS STYRELSE.

Professor ROB. E. FRIES,
Ordförande för 1941.

Professor emeritus R. SERNANDER,
Vice ordförande för 1941.

Övriga styrelsemedlemmar:

Valda för åren 1940—1942:

Professor O. T. HULT, professor emeritus Sv. MURBECK, andre bibliotekarien
A. HJ. UGGLA, sekreterare och föreståndare för Linnémuseet samt redaktör för
årsskriften.

Suppleant: Intendenten S. WALLIN.

Valda för åren 1941—1943:

Professor E. LÖNNBERG, professor emeritus N. E. SVEDELIUS, skattmästare,
doktor G. NEANDER.

Suppleant: Professor N. VON HOFSTEN.

Valda för åren 1942—1944:

Disponenten P. BELLANDER, professor T. LAGERBERG, överbibliotekarien
A. GRAPE.

Suppleant: Andre bibliotekarien J. LILSON SAMZELIUS.

Vald av Större akademiska konsistoriet i Uppsala:

Professor emeritus R. SERNANDER.

Revisorer:

Professor emeritus S. EKMAN och amanuensen C. G. ALM.

Suppleanter: Professor J. A. NANNFELDT och bankkamrer O. ANDERSSON.

NYTILLKOMNA MEDLEMMAR.

ANDRÉN, ERIK, Amanuens, Stockholm.
BACKMAN, E. LOUIS, Professor, Uppsala.
BAGGE, ALGOT, Justitieråd.
BONNIER, GERARD, Kandidat, Stockholm.
BRENNING, RUNAR, Docent, Uppsala.
EGNELL, HERMAN, Revisor, Stockholm.
EKWALL, PER, Professor, Åbo, Finland.
FRIES, CARL, Intendent, Stockholm.
FÄHRÆUS, ROBIN, Professor, Uppsala.
GRANIT, RAGNAR, Professor, Stockholm.
HAGLUND, SVEN, Redaktör, Stockholm.
HAGSTRÖM, BERTIL, Borgmästare, Uppsala.
HANSSON, JOHAN, Bokförläggare, Stockholm.
HELLNER, BRYNOLF, Amanuens, Stockholm.
HUBERT, TORSTEN, Överläkare, Långbro, Älvsjö.
Linköpings stiftsbibliotek, Linköping.
LUNDMARK, KNUT, Professor, Lund.
MALMSTRÖM, CARL, Professor, Experimentalfältet.
NILSSON, N., Ingeniör, Stockholm.
POPPELMAN, SVEN C:SON, Kamrarrättsnotarie, Stockholm.
RODHE, WILHELM, Fil. mag., Uppsala.
SALÉN, SVEN, Direktör, Stockholm.
SJÖDIN, ÅKE, Amanuens, Uppsala.
STRANDBERG, SVANTE, Disponent, Uppsala.
SVENSSON, LARS AXEL, Fil. stud., Uppsala.
SVENSSON, SIGFRID, Intendent, Stockholm.
TAUBE, N. E., Frih., Andre Bibliotekarie, Uppsala.
WESTERMARK, SVEN-ERIK, Med. kand., Uppsala.
WIDLUND, GERHARD, Underläkare, Uppsala.
ÖDMAN, INGRID, Fröken, Stockholm.
Örebro Stadsbibliotek, Örebro.

— — —

Nya medlemmar kunna föreslås till Sekreteraren eller någon av styrelsens medlemmar.

— — —

LIPPSALA 1941
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

4146